

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- MARNO JÁNOS versei 121
KUN ÁRPÁD verse 123
TOMPA ANDREA: A hóhér háza I. (részletek egy készülő regényből –
A száj; Front, december 22.) 124
GRECSÓ KRISZTIÁN: Randevú Arankával (*hat nyomozás –
regényrészlet*) 133
KERÉKGYÁRTÓ ISTVÁN: Trüffel Milán Hamburgban
(*regényrészlet*) 140
MAGOLCSAY NAGY GÁBOR versei 151
LANCZKOR GÁBOR versei 152
GÖMÖRI GYÖRGY versei 154
BECK TAMÁS versei 155
FARKAS DIÁNA versei 157
KÁLMÁN GÁBOR verse 158

*

- ANGYALOSI GERGELY: Tiszteletbeli bordanyilvántartó
(*Ménesi Gábor beszélgetése*) 160
ELEK TIBOR: Novella – novellaciklus (-füzér) – (majdnem) regény
kérdései (*Gion Nándor Ezen az oldalon; Olyan, mintha nyár
volna című műveiben*) 167
GYÜRKY KATALIN: Hasonmások a sötétben (*A Nabokov-
életműsorozatról*) 178
CSORDÁS GÁBOR: A harminckettedik év (*Levelek 1990-ből –
V., befejező rész*) 187
KONRÁD GYÖRGY: Írás, olvasás, véletlen bolyongás (*esszé*) 198

Bródy Sándor-díj 2008

- DUNAJCSIK MÁTYÁS: Átkelés a Lidóra (*novella*) 207
MIKOLA GYÖNGYI: Kerülő manőverek (*Laudáció Dunajcsik
Mátyásról*) 212

*

- GÖRFÖL BALÁZS: Az ördög a részletekben (*Greccsó Krisztián:
Tánciskola*) 215

2009

FEBRUÁR

MIKÓ IMOLA: „Mi a jóÚristent keresünk mi itt?” (Szócs Géza:
Limpopo) 219

SELYEM ZSUZSA: Limonádé. Virginia Woolf mint (trójai va)ló, mint
akadály és mint vers(eny) (*Tandori Dezső: Torlandó szörfpóker;
Kilobbant sejtcsomók. Virginia Woolf fordítója voltam*) 223

SCHULLER GABRIELLA: Mester(dis)kurzus (*Darabos Enikő:
Nem-játék*) 230

*

ZÁMBÓ KATALIN: A logarléctől a SPECT-CT-ig (Sz. Koncz István
beszélgetése) 234

Folyóiratunk az Oktatási és Kulturális Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata,
a Baranya Megyei Önkormányzat
és a Magyar Szak- és Szépirodalmi Szerzők és Kiadók Reprográfiai Egyesülete
támogatásával jelenik meg.

OKM

OKTATÁSI
ÉS KULTURÁLIS
MINISZTERIUM

maszre

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A *Jelenkor* a LAPKER újságospavilonjain kívül a
következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági
Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsész-
kar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi
tér 7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs
Irodája, Széchenyi tér 1. – Városi Képtár An-
tal-Lusztig Gyűjtemény, Rákóczi út 11.

VIDÉKEN: Debrecenben: SZIGET Egyetemi
könyvesbolt – Fókusz Könyvesbolt, Hunyadi u.
8–10. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. –
Sárospatakon: Comenius Könyvesbolt, Rákóczi

u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u.
19–21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyv, Batthyány u.
33. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereske-
dés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sán-
dor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – JATE
bölcsészkar könyvtár.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina
krt. 34. – Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – Ma-
giszter Könyvesbolt, V., Városház u. 1. –
Osiris-Századvég Könyvesbolt, V., Veres Pálné
u. 4-6. – Írók Boltja, VI., Andrássy út 45. –
Cartafilus Kft boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a
Kossuth téri metróaluljáróban – Odeon Videoté-
ka, XIII., Hollán Ernő u. 7.

www.jelenkor.net

680,- Ft

JELENKOR

9 770 447 642 002

0 9 0 0 2

JELENKOR

LII. ÉVFOLYAM

2. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
NAGY BOGLÁRKA, SZOLLÁTH DÁVID

Tördelőszerkesztő
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
BEFTÁN KATALIN

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7-8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
e-mail: jelenkor@t-online.hu

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a kézírathoz mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7-8. Telefon: 72/310-673),
az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 4080,- Ft, a II. félévre 3400,- Ft,
egy évre belföldre: 7480,- Ft;
a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécsset.
Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

Tolvaly Ernő
1947–2008

2008. december 12-én elhunyt Tolvaly Ernő festőművész, a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kara Festészet Tanszékének vezetője. A kortárs magyar képzőművészeti életben meghatározó szerepet játszó művész 1976-ban végzett a Képzőművészeti Főiskolán. Számos jelentős egyéni és csoportos kiállítása volt. 1995-ben Munkácsy Mihály-díjjal ismerték el munkásságát. 2008. december 30-án, a Kispesti Öreg Temetőben helyezték örök nyugalomra.

AZ ÉLET ÉS IRODALOM hetilap munkatársaival, Kovács Zoltán főszerkesztővel, Csuha István szerkesztővel és Forgách András íróval beszélgetett 2008. december 11-én

Pécsett a Művészetek és Irodalom Házában Ágoston Zoltán, a Jelenkor főszerkesztője. A lapbemutató a pécsi EKF Menedzsment Központ rendezvénysorozatának programja volt.

*

JÖVÉS/MENÉS (Sam Beckettesdi) címmel mutatta be új előadását a Janus Egyetemi Színház Rosner Krisztina rendezésében 2008. december 15-én.

*

Tiziano Vecellio Mária gyermekével és Szent Pállal című festménye 2009. január 6. és február 7. között volt látható Pécsett, a Művészetek és Irodalom Házában. A reneszánsz mester műve hosszú ideig egy pécsi polgár tulajdonában állt mint ismeretlen olasz festő alkotása. Most a Szépművészeti Múzeumban látható, s Pécsett először tekinthette meg a nagyközönség.

Szerzőink

- Marno János (1949) – költő, műfordító, Budapesten él.
Kun Árpád (1965) – költő, Marifjorában (Norvégia) él.
Tompá Andrea (1971) – színikritikus, a Színház című lap szerkesztője, Budapesten él.
Greccsó Krisztián (1976) – költő, író, Budapesten él.
Kérékgyártó István (1953) – író, Budapesten él.
Magolcsay Nagy Gábor (1981) – költő, Egerben él.
Lanczkor Gábor (1981) – költő, Szegeden él.
Gömöri György (1934) – irodalomtörténész, költő, műfordító, Londonban él.
Beck Tamás (1976) – költő, Zalaegerszegen él.
Farkas Diána (1977) – költő, Pécsett él.
Kálmán Gábor (1982) – költő, Budapesten él.
Angyalosi Gergely (1953) – kritikus, irodalomtörténész, az Alföld főmunkatársa, Budapesten él.
Ménesi Gábor (1977) – könyvtáros, Hódmezővásárhelyen él.
Elek Tibor (1962) – kritikus, irodalomtörténész, a Bárka főszerkesztője, Gyulán él.
Gyürky Katalin (1976) – kritikus, műfordító, Debrecenben él.
Csordás Gábor (1950) – költő, műfordító, a pécsi Jelenkor Kiadó igazgatója, Pécsett él.
Konrád György (1933) – író, esszéista, szociológus, Budapesten él.
Dunajcsik Mátyás (1983) – író, költő, kritikus, Budapesten él.
Mikola Gyöngyi (1966) – kritikus, Szegeden él.
Görföl Balázs (1984) – kritikus, a PTE Phd-hallgatója, Pécsett él.
Mikó Imola (1984) – a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának doktorandusza, Kolozsvárott él.
Selyem Zsuzsa (1967) – irodalomtörténész, kritikus, Kolozsvárott él.
Schuller Gabriella (1975) – színháztörténész, a Pannon Egyetem (Veszprém) Színháztudományi Tanszékének oktatója, Budapesten él.
Sz. Koncz István (1961) – szerkesztő, Görcsönyben él.
Dr. Zámbo Katalin (1953) – a pécsi Nukleáris Medicina Intézet professzora, Pécsett él.

MARNO JÁNOS

Számba

*venni ehetségeinket, többre
ha nem is, ennyire talán még futja.
Kiköpni őket, ennek is már kísért
a múltja, ahogy koplaltunk, költőket
koptatva, könnyet nem ejtve értük, sem
magunkért, mintha még azt is elzártuk
volna télre; mely enyhének bizonyult
aztán. Őszünkre bágyasztó télvíz
jött, éjszaka déli szél, mely nappalra
sem fordult az ellenkezőjére, nyitott
ablaknál ülhattünk, levest szürcsölve,
leplezetlenül; paradicsomi volt.*

Azért

„Habok, üres mederben,
kapkodják csontjaid.”

TD

*a víz az úr, szűri Náracs a szavát
a tus alatt, a medikus fiúnak
válaszul, gondoljuk meg, mik volhatnánk
még azonfelül, miféle gályarab-
eresztések, miről szólna a darab
egészen szárazon lógó vitorlánk
lobogója alatt. Léven farkunk mint
evezőnk behúzza hasunk alá, al-
hatásunk vizébe merítve tollig.
Gondoljuk meg, amit senki se mond itt:
A frász tör, érted akár, érni partot,
Uram, nyelve, elnyelődven, a port ott.*

Hangját

kísértetiesre fogja – hiszen az is: kísértetiesen hasonlít Nár-ciszra. Köhög néha, majd hallgatózik. Mintha egy kint rekedttel társalogna. Az meg a táplálékláncon rágódik, mely rögeszméje. Azért jár a szája, nem a betevőért. A betevőért épp eleget tépi száját a másik, már akinek különben sincs sok hátra, s átadhatja magát a gondolatnak egyszer s mindenkorra. Amivel ő sincs másképpen; mint kísértet vagy még az sem.

És

TéDének – pszt(!)romantikusan

hasonló viszonya a nemiséggel. Kísérteties, hogy volt dolga vele. S amióta kívül rekedt, már belegondolnia is tereh. Meg aztán hol itt a rímhelyzet, ami a terhét ily bensővé tehette, megfelelővé a hiányzó alkalomra. Valamint érzelmére, mely benne rekedt a mellkasában. Kedvenc költőjét olvassa, éjjel, a konyhában, ám a szavak csak nem állnak kötélnek; s lélekszakadva menekülnek keze közül a tárgyak.

Hullsz

*Nem kell álmodnunk rólad, itt vagy.
Első néhány millió csillagoddal
novemberben felváltod az utolsó
néhány millió megsárgult falevelet.*

*Amikor a nyírfák kifogynak, te
folytatod a Nagy Hullást tavaszig.
A puszta ég százegyedszerre
is lombot növeszt neked. Szakadsz*

*és szakadsz, a gyerekeinknek
mégis az a dörgölődő macska
vagy a ház körül, akinek doromboló
ősei évszázadokig olyan mohón*

*itták a patyolatszínű tejet, hogy
a te bundád mostanra habfehér.
Csíkos tigrisnél nagyobb vagy,
minket mégse bántasz, idomításodhoz*

*van mindenünk. Szánkónk, sílécünk,
síbotunk, sőt láncunk a kocsink
kerekén, és rengeteg türelmünk.
Rád látunk, ha tombolsz, a forró*

*fürdőszobából. Nekem, az apunak
már nem is megfagyott víz vagy,
de kristályá dermedt tűz, hajdanvolt
lángjaiddal fenyegetsz-hízelepsz.*

Akarhatnánk-e nálad többet, hó?

A hóhér háza I.

(részletek egy készülő regényből)

A száj

– *Te mi je vagy?* – kérdezte Ürögdi Csabi, a lilára fagyott ajkú osztálytárs a gyerek-klinika előtt, a 25-ös troli megállójában, mert egy irányba mentek volna a Györgyfalvi negyedbe, de a troli már fél órája nem jött (a magas lány, aki kopott, kifordított báránybundát viselt, már a 4-esre is felült volna, hogy lemenjen a nagyanyjéékhoz átmelegedni, de 4-es sem jött), a lábujjai elgémbereedtek, egész délelőtt a stadionban álltak a jeges januári szélben, mert a hónap elején váratlanul bejelentették ugyan, hogy a vakációt meghosszabbítják, és nem három, hanem összesen öt hétig fog tartani, mert a rendkívüli hideg miatt az iskolákat nem tudják fűteni, de a második héten hirtelen mindenkinek meg kellett jelennie az iskolában „meleg ruhában és uzsonnával”, adták tovább ők is a riadóláncot, közmunka lesz, fagyotkrumpli- vagy murokválogatás, vagy inkább felvonulás, találgatták otthon, és reggel az iskolaudvaron felsorakoztak négyszögre, aztán rövid tájékoztatás után elindultak a stadionba, ahova ekkor már egy hete jártak gyakorlatozni, – *Nem tudom* – válaszolta bizonytalanul a lány, a monostori úton a buszokat lesve, de semmi nem járt, aztán gyanakodva a kis prücsök Csabira pillantott: – *Nem betűk vagyunk?* – nézett sötét bőrű, sűrű fekete szemöldökű, mindig ok nélkül vidám padtársára, aki mellé hatodikban ültették büntetésből, mert Ürögdi Csabi volt az osztály legrosszabb tanulója, később a lány, aki „elég jó” eredményeivel padtársat választhatott, mellette maradt, mert összebarátkoztak, – *Milyen színű a ruhád?* – kérdezte Csabi, mert a stadionban már nem kerültek egymás mellé, az alacsony termetű fiút máshová vezényelték, egész nap nem látták egymást, amióta reggel tornasorba állították őket a piszkos, tavalyról maradt jeges hófoltokkal borított focipályán, aztán a biológianár és a tornatanárok – az iskola mindhárom tornatanára reggelenként pálinka- és bűdös cigarettaszagú volt (állítólag a nagyok is hoztak rumos teát meg pálinkát) – felterelték őket a stadion nézőterére, a déli oldalra, ahol vezényszóra fordulniuk kellett: felálltak az ülésekre, a kagyló formájú műanyag székekre, ahova semmit sem volt szabad magukkal vinniük, a táskák osztályok szerinti kupacokban heverték a focipályán a piszkos hóban, de a ruhákat csak egy hét múlva osztották ki, addigra betanulták a hátrafordulást, fejfördítést, a jelszavakat és az énekeket: az apró szemű, disznófejű történelemtanár, Ghiță lent, a pálya szélére állított, raktárból előhalászott dobogó legmagasabb, győzteseknek szánt, 1-sel jelölt fokán alumíniumtölcsérbe üvöltött, közben kihajtott táblázatokat próbált lapozni az oldalról vágó jeges szélben, a sor két végén lévő osztály- és csoportparancsnokok pedig elismételték a vezényszavakat: ez

volt a jelzés arra, hogy négy lépésből, ütemre fordulni kell, a felelősök pedig négyet tapsoltak: bal láb nyit, jobb mellézár (eddig a félfordulat), bal láb nyit, megint jobb zár (mostanra háttal állnak), csak hogy mindezt egy műanyag, rögzített széken kellett végrehajtani, ahol a bakancsaik is nehezen fértek el, nem hogy fordulni lehessen, így aztán valaki mindig leesett vagy elkészt, mert a nedves ülés csúszott, a rosszul rögzített székek pedig lipinkáztak, meg kell őket szerelni – *A ruhám egyik oldala kék, a másik piros*, válaszolta a lány, és arra gondolt, hogy talán jobb lenne gyalog hazaindulni, biztos áramszünet van, mert fölfele sem megy semmi, bár többen várnak, de lehet, hogy ők inkább a megálló mögötti bolthoz állnak sorban? – *Piros? Piros nincs* – mondta határozottan Csabi, és hozzátette: *Nekem fekete és fehér: a fehér a betű az egyik oldalon, a fekete meg a haja a másikon* – és lehelni kezdte vörös kezét, – *Nem mind a két oldalon betűk vagyunk? Nekem azt mondták a tizedikesek* – kérdezte a lány, hivatalosan ugyanis senki sem tájékoztatta őket arról, hogy mit ábrázolnak, csak annyit tudtak, hogy ünnepségre készülnek, nagy megtiszteltetés és elismerés az egész iskolának, hogy éppen őket választották ki, ezért a lány sem gondolkodott a színek jelentésén, csak azt várta mindennap, hogy mikor mehet végre el, – *Nem indulunk?* – ajánlotta, mert gyakran jártak haza Csabival gyalog, – *De, menjünk, nem jön semmi. Egyszer kék alapon fehér betűk vagyunk, aztán a másik oldal a kép. Te melyik oldalon vagy többet?* – kérdezte. – *Mármint a stadionnal szemben? A kékkel. Meddig mész?* – kérdezte a lány, mert közben eldöntötte, hogy inkább a Nagyanyjához megy, akinél mindig van egy kis ebédmaradék és most talán egy forró tejeskávét is kaphat, a mama úgymint csak estére jön, azt mondta, – *Nem tudom, mindegy, haza nem megyek* – válaszolta Csabi. – *Én a fehérrel vagyok többet. Én vagyok a kalap az „ă” betűn, tudod, ott fent, a legtetején, mert meghosszabbították a stadion nézőtéri oldalát, hogy kiférjen az egész felirat, az írás meg a kép is, a többi stadion állítólag magasabb volt, mint a kolozsvári, rudakat hegesztettek a felső korláthoz, mi két napig nem csináltunk semmit, csak álltunk lent, amíg szereltek, az öltözőkbe sem volt szabad bemenni, a rudakat aztán alulról kitémasztották, tettek közé kis deszkákat, azokon állunk, mögöttünk csak kötél van, és az egész iskolából kiválasztották a legalacsonyabbakat és legkönnyebbeket, vannak negyedikesek is, azoknál kisebbeket nem raktak, mert egy mutuj harmadikos leesett, táti, az egész így inog, amikor felmegyünk és fordulunk – és Csabi rezegtette a vörös kezét – , mindenki reszket, a legkisebbek kerültek oda, nehogy leszakadjon az egész tákolmány a nagyok alatt, érted, nagyon magasan vagyunk, be kell szarni, látni lehet a főtéri keresztet is, az egész Fellegvárt, a Kerekdombot és az állomást, meg a Szamos hidat is, a Donát utat, a Kányafőt, a Monostort, a temetőt, a befedett országlánokat is, még sohasem láttam ilyen magasról a várost, nem is halljuk, hogy mit üvölt ott lenn Ghiță – mert ő volt, a történelemtanár, aki odalent, a mélyben vezényelt –, nálunk Kriszti van a sor végén, szegény nagyon be van tojva, folyton hányingere van, szóval én vagyok a legmagasabban a betűk közül, a „Trăiască”-ban (Éljen) az első kalap, amikor megfordulunk, haj vagyok , te!, amikor háttal vagyok és lenézek, fosok be!, amikor háttal vagyunk, akkor van a kép, akkor vagy fekete a hátad, vagy fehér, haj vagy, arc, szem, de más szín nincs, pirosról nem hallottam, kérsz egyet? – és Csabi kivesz egy doboz albán Apolloniát, azzal kínálja, már a néprajzi múzeumnál jártak az Unió utcában, Csabi anyukája tudja, hogy cigizik, és csak nevet. – *Hülye vagy? Itt az utcán akarsz? Pont most?* – mert az ünnep előtt több volt a rendőr, de a felnőttektől is kellett félni, hogy felírják a karszámjukat, befordulnak hát a keskeny Ion Rațiu utcába (Meg*

kell kérdezni nagymamát, hogy hívják ezt az utcát, jutott eszébe a lánynak, onnan rövidesen betértek a Bob utcába, aminek szintén nem tudta a régi nevét), – *Mások is vannak pirosban* – tette hozzá a lány, mert a gyakorlat végén sorban állva kell átadni a ruhákat színek szerint: gyűrött, elől-hátul különböző színű vászonkezeslábás, elől patentekkel, a lábánál meg az ujján gumival, kétszínű csuklyával, a ruhát egyenesen kabátra húzzák, csak a cipőt kötelező levenni, amikor felveszik, hogy ne koszolják (reggel mindenki fél lábon ugrálva a sárban húzza fel a ruhát), első nap a hosszú kabátokat és bundákat levetetik, mert az új egyenruha nem fér rá, Marinka és Monduk szerencséjükre tüdőgyulladást kapnak, tudnak igazolást hozni – csak az iskolaorvos Polónyi doktornő papírját fogadják el, aki igazolás nélkül kimarad egy napot is, kizárják az iskolából, ordítja Ghiță –, másnap aztán mindenki rövid kabátban jön, a ruhákat a próba végén színek szerint adják le, a kéthetes gyakorlat alatt nem szabad hazavinni, csak utolsó nap, kedden, 25-én, az ünnepség előtt kötelező elvinni és otthon kivasalni, nagymama nem győzte szidni az ócska anyagot és a hanyagul összevarrt, nevetséges ruhatákolmányt, *Ezt a maskarát! Tisztára mint egy bohóc, úgy nézel ki benne! Micsoda fuzsitus munka! Ilyen baggatást életemben nem láttam!* – fordítja ki –, a ruhákat használat után kartondobozokban tárolják, a dobozokon filctollal felirat: *Cluj, 26 ianuarie* (Kolozsvár, január 26.), alatta áthúzva vagy leragasztva egy korábbi felirat: *Miercurea Ciuc 23 august* (Csíkszereda, augusztus 23.), *Țirgu Mureș 26 ianuarie* (Marosvásárhely, január 26.), a hármastól hatos csináltak, csak a hónapok neveit húzták át, mintha csak a városok és hónapok változtak volna, az évek nem, azok helyben jártak vagy körbe forogtak, mindegy volt, hogy '79 van, '83, '84 vagy '86, és a ruhákból is egy méret volt mindenkire, mint egy egyenruha, a kis Ogrucán úgy nézett ki a hatalmas fehér kezeslábásban, mint egy bundájából kifogyott, sovány cirkuszi jegesmedve, – *Hány piros van szerinted? Hány kupac, amikor leadjátok?* – kérdezte hirtelen Csabi, mint akinek eszébe jutott valami, mert tízes kupacokban rakták le a ruhákat a próba végén, – *Nem sok, kék sokkal több van, kék rengeteg van* – tette hozzá a főtér sarkán a lány, – *Ja, akkor tudom, mondta Csabi, és egy házfalon eloltotta a cigijét, mert már ráfagyott a keze, a hosszú csikket visszatette a dobozra, – Figyelj, fel kell menjek anyámhoz az irodába, szerusz* – mondta a lány, és hirtelen sarkon fordult, de nem az anyja irodája felé indult, hanem a nagyanyjáié felé, igaz, kerülővel, mert hirtelen rájött, hogy akkor ő nem lehet más, csak a szája: a húsos, mosolyra húzott ajak a tankönyvek első oldalán, a vérpiros cseresznyeajak az osztályterem falán a dupla tábla fölött, a mosolygó ajak az újság ünnepi címlapján – a fogak a mosolyból sosem látszanak ki –, a hosszú beszédek harsogó száj a televízióban, ő a száj egy több iskolányi gyerekből kirakott óriásképpen, amely a születésnapj jókívánásokból hirtelen mosolygós arcképpé fordul majd át a stadion déli oldalán, a száj, amely jelszavakat skandál és maga is éljenez majd, amikor a képmás kicsiny eredetije születésnapj ünnepségén helikopteren leszáll a kavicsal felszórt, szőnyeggel is leterített stadion közepére, egy kiválasztott fiú és lány szalad elé és boldogan köszönti – az éltanuló osztály- és iskolaparancsnokok pionír ruhában jöttek az első napokban és az öltözőben gyakoroltak –, virággal, sóval és hatalmas, fényes fonott kaláccsal lépnek a leterített szőnyeg szélére, akárcsak a kicsik, a haza sólymai egy szál ingben és szoknyában, egy nagyobb gyerek majd lelkesen elmondja a *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie* (Mit kívánok néked, édes Romániám)

című verset a mikrofonba, a többiek énekelnek, majd a stadion műanyag székein állva vezényszóra hirtelen mind megfordulnak, és akkor előtűnik a kép – mert az arckép, amely eddig tankönyvben, teremben, újságban, különböző évfordulókra készített díszkiadású könyvekben és a televízióban létezett csupán, most valósággá válik: a kép eredetije 65. születésnapját több városban is megünnepli majd, repülőgépen és helikopteren érkezve, végül estére hazatér, hogy tízezres tömeg előtt mondja el ünnepi beszédét a főváros kivilágított főterén, télikabátban és perzsakucsmában, – *Lehet, hogy mégsem fog eljönni* – kiáltott utána Ürögdi Csabi, amikor már a lábas ház alatt ment el (ahol teljesülnek a kívánságok, jutott a lány eszébe a gyerekkori játék, de lehet, hogy Csabi nem ismerte), *Nem jön el, mert talán nem is létezik*, gondolta a lány, vagy csak a hasonmása jön, hiszen több hasonmása van, akik párhuzamosan látogatnak a városokba, ki tudhatná azt rajta és a pilótán kívül, mert ő maga mások által válik halhatatlanná, elvégre csak fényképről ismerik meg a tévéből, nem lehetetlen, hogy csak a fénykép létezik, meg a hasonmások, ő maga nem, így aztán meg sem halhat, hiszen sohasem létezett, valaki kitalálta, és mindenki más meg elhitte, *Kitalálták, mint a kolozsváriak a hóhér házát a Petőfi utcában, senki sem tudja, hogy ki és mikor eszelte ki, hogy rettegésben tartsa a várost, mi pedig már kételyek és gondolkodás nélkül elfogadjuk a létezését, hogy legyen mitől rettegjünk*, mondta magában a lány, aki a Petőfi utcán mindig a túloldalon ment, mert félt, *Most meg az undorító szája vagyok*, jutott hirtelen eszébe, és öklendezve gondolt önmagára meg a ruhára, amit csak nemrég vetett le, úgy érezte, mintha védtelen testét hideg, nyálas ajkak csókolgatnák, fehér, fröcsögő betűket hánynára ez a hatalmas habzó száj, ő maga pedig egy darab élő, undorító, rózsaszín hús lenne kiszakítva, közszemlére utcára hajítva, mert *Én vagyok ő, vagy fordítva, ő én: a húsa vagyok*, elválaszthatatlanul összenőve vele, belém bújt, hogy ne tudjam lemosni sem magamról, a képmását, mint szégyenbélyeget, rám sütötték, én vagyok ő, pontosabban mi mind ő vagyunk, mert együtt, szép fegyelmezett rendbe állítva és vezényszóra fordulva vagyunk ő: hiszen ő maga nem létezik sehol, senki soha nem látta, de nem: Tátá látta és Pista bátyám is, valaha együtt ültek a gyűléseken, de most már csak kép, kép, kép, nem valóságos ember, hanem egy kép, amit mi együtt találtunk ki, és öntudatlanul rakjuk ki a testünkbe, mint akiknek fogalmuk sincs, hogy miben vesznek részt és meddig, mert közelről ugyanúgy semmit sem látunk az egészről, ahogy az a nyolcadikos iskoláslány sem láthatja magát abban a pillanatban, csak a gyűrött bohócruhákat, amikben vezényszóra, négy ütemre fordulnak egy üres, visszhangzó stadionban, ahova nem érkezik senki, mert születésnapján sem száll le majd a stadion közepén, de ha mégis, akkor sem látnák, mert fejünket balra kell fordítaniuk, hogy a csuklya előbb kék, aztán piros oldala látsszék az arcunk helyett, merthogy nincs is már saját arcuk, csak az ő óriás feje látható a kürtő formájú stadionban, vagy fentről a hófoltos Fellegvállról vagy a sáros Törökvágásról, a magasból lehet, hogy le is filmezik örök tanúságként, hogy beléjük költözött, és hiába állnak majd órák hosszat némán, mozdulatlanul várakozva, maguk ünneplik, amit öntudatlanul és tehetetlenül kitaláltak, ő nincs sehol, mert csak egy álom ez, jeges januári rémálom, amiből föl kellene végre ébredni, vagy állva elaludni és végleg kihűlni, *A szája vagyok, mozdulatlanul kell állnom, mint egy szobor, ha mozdulok, az ajak is mozdul velem, kinyílik és felfal engem, vagy szóra nyílik és beszélni fog általam, ömleni kezdenek a szavai, mert más*

vastag gyapjából kötött ujjat az anyja, a Nagymama pedig bélést varrt bele, s őszeren vett egyedi szerzeményét a lány büszkén hordta, *Nu, nu l-au prins*, válaszolt nyugodtan mindenkinek, hogy *Még nem fogták meg, de már nincs sok hátra*, tájékoztatta azokat is, akik csak elmentek a ház előtt, akár kérdeztek, akár nem, úgy válaszolt mindenkinek magabiztosan, mint aki többet tud, mint amennyit elárul, azoknak is utánaszólt, akik csak sunyítva, a friss hírek iránt látszólag közönyösen siettek el a ház előtt, a konyhában is hangosan szólt a Kossuth, a középső szobában az anyja telefonált vég nélkül, a lány pedig időről időre beszaladt a konyhába melegegdeni, ivott egy korty kávé, amit Nagymama rendületlenül főzött – már csak ezért sem hasonlított a közönséges hétköznapiakra, amikor csak napi egy kávé járt –, aztán kiment őrhelyére várakozni, *Már a nyomukban vannak*, vetette oda vidáman és izgatottan egy érdeklődőnek, mint aki még ennél sokkal többet is tud, de még nem jött el az ideje, hogy elárulja, zsebre dugott kézzel állt, vidáman, aprókat ugrándozva, mint egy riporter, aki két műszakban dolgozik, egyszerre az üldözők csoportjához is tartozik, meg a nézőket is tájékoztatja, hogy bekerítették-e már a szörnyet, *odiosul*, röppent fel hirtelen az új szóhasználat (a gyűlölt?, ez az értelme?, tűnődött a lány), mert az utca és a ház közt türelmetlenül szaladgálva úgy érezte, mintha bekecse zsebében a járókelők számára láthatatlan apró fegyvert rejtegetne, amellyel ő is lőni akar majd, ha elkapják, *Tudok már ölni*, gondolta derűsen és szinte megkönnyebbülve, mint aki szépen teljesített egy nehéz vizsgán, *Felnőttem*, hiszen tényleg nemrég múlt tizenhét, *persze ölni mindenki tud, felnőtt is, gyerek is, nem kor kérdése, én már eddig is tudtam volna*, és a mama éppen akkor kikiáltott bentről, *Igen, a mama is tud ölni, a kismacskákat persze nem képes vízbe fojtani*, „*Meg is halnék, ha meg kéne ölnöm őket!*”, sápiózik vékony hangon, a piszkos munkát bezzeg a Nagymamára hagyja, *akinek erre rendszerezített alumínium ruhafőző fazeka van a padláson, és gyerekkorom óta azt hazudják, hogy a macskák elhordják a kicsinyeiket, mert féltik, pedig Nagymi szokta leforrázni őket a Mama utasítására, aki ilyenkor persze egész nap nem mutatkozik, és este némán és vádlón néz az anyjára, mint egy gyerekgyilkosra, azt hitték, hülye vagyok, és bevettem ezt a mesét, mindig tudtam, hogy a kismacskákat leforrázzák, Nagymama nagyon tud ölni, tyúkot is tud vágni, mindenki tud, Nagyapa is, hehe, mindig azt hajtogatta: „Megölsz ezzel az egész napos szekálással”, a nővérem is megölte a három hónapos, nem! négy hónapos! bébijét, amikor terhes lett, nagy cirkusz volt, elküldtek otthonról, egy hétig Nagyminál voltam, mondjuk az a része jó volt, anyám akkor is azt hitte, beveszem a mesét arról, hogy Jucinak tanulnia kell, és a mama ölte meg a papát is, amikor elhagyta, és a mama szúratta le a malacot is, és apa is megölte magát, akkor is megpróbálták eltitkolni, pedig én jártam nála utoljára akkor, délután, és ma én akarok ölni!, ölni akarok! ölni fogok, addig nem fekszem le!*, ugrándozott zsebre dugott kézzel, szíve a torkában dobogott, és akkor Lili még egyszer hangosabban kiáltott, túl kellett ordítania a tévét és a rádiót is, hogy *Andikám, gyere már be, megfázol, most kaptam a telefont, hogy még csak Váradnál vannak*, mire Nagymama felpattant a konyhaszékről, hogy *Jesszusom, már Váradnál vannak és még fel se öltöttem*, aztán nyikordult a spájzajtó, és Nagymama bizonytalan léptekkel elindult fölfelé a padlásra, a tévében pedig bemondták, hogy felállították már a bíróságot, és szabályos perben fogják elítélni, *Minek?* – képedt el a lány, *Marhaság*, és hirtelen zúgni kezdett a füle, olyan dühös lett, mert úgy érezte, hogy az ő igaz ügye, a személyes igaz ügye nem szorul bírósági tárgyalásra és vádemelésre, hanem haladéktalanul és

személyesen kell végrehajtani az ítéletet, és a közelgő bírósági tárgyalás hírére már nem volt hajlandó megosztani a járókelőkkel, olyan tévedésnek hitte, amelyet mindjárt helyesbítenek, minek bohóckodni egy perrel, és a keze ökölbe szorult, le kell lőni vagy agyon kell verni, követelni kell, hogy a hóhér azonnal hajtsa végre az ítéletet!, de én akarok lenni a hóhér!, mert ahogy a Nagymama szokta mondani: *Ezzel a két csóré kezemmel tudnám megfojtani*, és elképzelte Nagymit, aki most rossz lábán imbolygott felfelé a padlásra, két keskeny, eres és foltos, de még mindig szép és puha kezével nekigyürkőzik, hogy megfojtsa, de a sarkon éppen akkor befordult a Cselinszki-gyerek, hátul laktak a fáspercében, ahol az egyetlen dohos szobában nem volt se víz, se gáz és anya ingyen tanította matekra a fiút, Mihályka piszkos világoskék füsskabátot viselt, amely elől furcsán kidudorodott, mintha terhes lenne, szakadt tréningnadrágot és vászontornacipőt hordott, valamit sze-degetett a szájából és köpködött, s ahogy közelebb jött, a lány észrevette, hogy a gyerek héjastól eszi a banánt és a héját köpködi, vigyorgott, és messziről kiáltotta, hogy a főtéren banánt és narancsot osztanak a gyerekeknek, *Menjél te is, én háromszor álltam be*, és lehúzta a cipzárját, hogy megmutassa a szerzeményét: a fényesen csillogó narancsok úgy világítottak a sötét Dohány utcában ezen a ködös dél-előttön, mintha a fekete-fehér tévében egy nagy, ragyogó vérpiros tócsát mutatnának, *Gyere te is*, mondta neki a kis csiszlik Cselinszki-gyerek, hogy ő is mindjárt indul vissza, *Már nem vagyok gyerek, nekem nem adnak*, válaszolta büszkén a lány, *Mi amúgy is mindjárt megyünk ki a repülőtérré a segélyekkel*, tette hozzá súlyosan, és bement a házba, mint akinek komoly dolga van, nem ér rá az utcán fecsegni, de azért még visszament szólni a Cselinszki-gyerekeknek, hogy kell megenni egy banánt, odabent az anyja továbbra is a telefon mellett ült és szervezett, *Hetven teherautó*, kiáltotta magabiztosan, és felnézett a lányra, mintha az egész szállítmány máris a sajátja lenne és rendelkezne vele, *Mire van szükségük?* – kérdezte a telefonban, és egy régi naptárba jegyzetelt, hívta az árvaházakat, aggmenházakat, óvodákat, parókiákat, szülésházat, *Nem tudom, mikor szállítunk. Ki veszi át? Igazgató neve?*, a Nagymama pedig nehezen szuszogva jött le a padlásról, nagy, poros zacskót ölelt magához, leszedte a konyhaasztalt, az apró lábasokat és fazekakat, amelyekben a tegnapi meg tegnapelőtti ebédmaradékokat tárolta, az összes edényt berakta a lehrbe, *Hát nem tudom, hogy rám jön-e még, Anyádra biztos nem lesz jó, talán az anyukáé rámegegy*, és kezdte széthajtogatni a selyempapírt, *A szoknyákat sehol nem kapom*, mondta panaszosan, *Mindjárt itt vannak, és még le akartam szedni az ujjakat meg elől a csipkét, hogy kimossam, de nincs már idő rá, a pártája is csak az egyiknek van meg*, és kiterítette a két, csipős naftalinszagú, díszes ruhát az asztalon, a velen-cei csipkeujj a hónaljnál, ahol a fekete bársony a csipkével találkozott, megsárgult, két nagy izzadtságfolt látszott, *Anyuka nagyon megizzadt, amikor utoljára rajta volt*, mondta, *Nagy forróság volt, álltunk a tűző napon a szobor előtt, a ló farkánál, ahogy ti mondjátok, és vártunk, szeptember 4-én, jó, hogy most december van, mosolygott, most viszont meg fogunk fagyni, igaz, a feketét, az anyukáét azelőtt sem mostuk ki, pedig ki kellett volna, mindig olyan hirtelen jött, hogy fel kellett venni, azelőtt a színházban viselte utoljára, '19 szeptemberében, akkor is egyik napról a másikra kellett előszedni, a „Hamlet”-re – és mindketten rámeredtek a lilásszürke izzadtságfoltra, amely a két karöltő alatt úgy terült el, mint egy virágkehely, amely hetven éve, két hónapja és huszonhárom napja nyílt ki a Dédnagymama hóna alatt, és hetven év sem volt elég,*

hogy kimossák, talán a folt iránti tiszteletből, amely egyedül őrizte Soked Mária testének szeptemberi illatát 1919-ből, amikor a Hunyadi téri színházban megnézte élete utolsó színielőadását Janovics Jenő társulatával, amikor a színészek úgy döntöttek, hogy nem teszik le a hűségesküt, és ki sem mennek a színházból, hanem utoljára még eljátsszák a „Hamlet”-et, amiben a cenzor már nem engedte a felmentőt, a jó Fortinbrast megérkezni, mert az előadás így is várhatóan tüntetésbe és órákig tartó állva tapsolásba fullad, a rendőrök körülvették a színházat, dédnagymama pedig a „Győzd meg igaz ügyem felől a kétkedőket” sorok után többé nem hallott szót színpadról, és a ruhaujjat akkor sem bontották le, amikor augusztusban, huszonegy évvel később a magyar katonaság bevonulásakor másodszor is beleizzadt, *Ezekbe a ruhákba mindig beleizzadtak*, gondolta a lány, amikor utcára mentek vele, *Azaz a frontra*, jutott eszébe, mintha ez a ruha lett volna a nők fronton viselt katonai egyenruhája, egy kizárólag utcai viselet, amely állandó készenlétben és várakozásban állt, ezért sem lehetett kitisztítani az idővel lassan halványuló foltot, nehogy a mosáshoz a ruhaujj lebontásával egyetlen napra is lehetetlenné tegyék a talán éppen akkorra esedékes felvételét, holott az ünnepi viselet egyszeri alkalomra készült, mint egy menyasszonyi ruha – a dédnagymamáé az 1902-es Mátyás-szobor felavatására –, a ruhatulajdonosok mégis gyakran mentek benne férjhez, mert Dédnagymama másodszor is felvette, 1919-ben, aztán harmadszor 1940-ben, mindannyiszor ugyanazt a reménybeli boldogító igent rebegve el, és a Nagymama is csak egyetlenegyszer mutatta meg a padláson őrzött ruhákat az unokájának, óvatosan széthajtogatta őket, felpróbálni nem hagyta, de a kamaszlány, a ház feletti, még csak részlegesen feltárt birodalom szenvedélyes kutatója, rendszeresen előszedte és titokban nézegette a ruhákat, amelyeknek eredete és rendeltetése elhalványult számára, úgy érezte, mintha egy álarcosbáli jelmezt vagy egy régi, ismeretlen működésű és célú tudós műszert venne a kezébe, megsemmisítette a durván kidolgozott boglárt a pártán, a szakadozott csipkekötényt, a két zsinóros-gyöngyös csipkeujjú bársonyfelsőt, mindkettőt felpróbálta, az ő mérete volt, de most a Nagymama közben már varrni kezdte a fekete gyöngydíszítést, *Anyuka le is van fényképezve ebben a ruhában egy hintaszékben, egy macskával az ölében, azóta nem volt hajlandó színházba menni, állította, hogy ő már megnézte élete legjobb előadását, mire Nagyapád mindig hozzátette, hogy az az előadás elmaradhatott volna a Hunyadi téri színházban, '41-ben már Hitler Adolf térnek hívták, most nem tudom, hogy híjják, pedig ez a „most” mégiscsak negyvenöt éve tartott, ami Nagymama fejében legfeljebb néhány hónapnyi átmeneti idő lehetett, szerintem ez a színház szebb, mint Pesten a Víg, barátságosabb, én is csak '41-ben mentem először, de hallom, te meg Juci jártok a román színházba – „Makrancos hölgy”-et láttunk, szólt közbe a lány, és „Hamlet”-et is a sétatéri magyar színházban, de ezt már nem árulta el, halottgyalázasnak hangzott volna a kiterített ruha társaságában –, apád is járt, na, ha nem jó anyádra a lila, akkor felveszed te, férfiruha nem is készült, Nagyapádnak soha nem csináltattunk, mindig mindenről lemaradt, '40-ben is ott ragadt Ocnele Marén, apuka pedig a keizerjét vette fel vagy az egyenruháját, nem emlékszem, szegény nagyapád, ha nem szíjja azt a sok bűdös Naționalt, megérhette volna legalább a mait, de ebben a pillanatban kijött anya a hírrel, hogy már Hunyadon vannak, rendőri kísérettel jönnek, Bánffy-hunyadon? – kiáltott fel Nagymama –, Milyen rendőri kísérettel? – kérdezte, – Azt csendőrnek mondjuk, javította ki a lányát és hozzátette: – Lili, nesze, próbáld fel a*

*lilát, én veszem fel a feketét, régen a lila volt az enyém, de most vénasszony fejjel mégsem mehetek lilában, mire Lili nevetni kezdett, hogy Csak nem akarod díszmagyarban várni a teherautókat?, de akkor hirtelen a tévé bemondta, hogy most percekben belül nagyon fontos hírral jelentkeznék, és a bemondó, ugyanaz a kopaszodó, szemüveges férfi, aki évekig olvasta a híreket, zavartan tekintett szét, mögötte zaj, lábdobogás hallatszott és kiabálások, majd egy papírból megint felolvasta, hogy rövidesen nagyon fontos hírt fognak bemondani, Nagymama bejött és a tévére meredt, *Mi ez a zakata?* – kérdezte, egy darabig még nézte a képernyőt, aztán bizonytalanul megkérdezte, hogy akkor most jönnek-e vagy sem a magyarok, és hogy öltözzön-e?, de senki nem válaszolt neki, aztán visszasántikált a konyhába, az unokája utánament, és felszedte a hosszú fekete, szakadozott csipkefátylat, amelyet befele jövet Nagymi leejtett, a közbelső szobában utolérte és karonfogta, a Nagymama már fél fejjel alacsonyabb volt nála: *Nagymi, most teherautók jönnek, és cukrot hoznak meg lisztet és olajat és gyógyszereket, és kinyíltak a határok és szabadság van, érted?*, mire Nagymama ingerülten válaszolta, hogy *Tudom én, de a lány szelíden folytatta, hogy Nagymi, most új világ jön, érted?*, mire a Nagymama szelídebben mondta, hogy *Már annyiszor volt új világ. És, tette hozzá, hozhatnál azokból a segélyekből egy rendes olajat, mert amit jegyre adtak, tiszta víz, és úgy szökik, nézd meg a kezem, mire a gyerek mondta, hogy Nem lehet elvenni semmit, anya előre megmondta, ez nem nekünk van, mire Nagymama dühösen legyintett, hogy Akkor kinek?!, – És, tette hozzá a gyerek vigyorogva, meg fogják ölni a barátunkat, mi fogjuk megölni, érted?, lehet, hogy már el is kapták a büdösét, most mindjárt be fogja mondani a tévé, mire Nagymama megszelídült, *Én majd akkor hiszem, ha bemondja a rádió is, Anya pedig kiszaladt, hogy Úristen, itt vannak, befordultak az utcába, húzom a cipóm, és fogta a táblázatait meg a füzetét, és kiszaladt, a lány meg utánakiáltott, hogy ő is akar menni rakodni, Nagymama pedig kiállt az ablakba a frontra, Lili a ház előtt vadul integetett a teherautóknak, hogy álljanak meg, mert ő itt a főszervező, aztán beszállt az első, meglepően kis méretű, három és fél tonnásba, mire Nagymama is integetni kezdett és könnyezni, *Legalább a zászlót lehozhattuk volna a padlásról, motyogta sírva, ha már utoljára nem vehettem fel a ruhám, Lili is úgy ment el, az apjának abban a rossz kis kerti fűsskabátjában, és a tévébemondó nyomatékosan és tagoltan ismételte, hogy rövidesen rendkívüli híreket fognak bejelenteni, kis türelmet kérnek a tisztelt nézőktől, Nagymama pedig ott állt, míg az összes teherautó elvont, integetett és könnyezett, aztán boldogan becsukta a frontablakokat, és lezárta a tévét, a lány pedig a szürke folyamként hömpölygő teherautó-konvojból leintette a legnagyobb és legerősebb kocsit, amely aztán kifordult vele jobbra a Dohány utcából, megindult Szamosfalva és a reptér irányába, s a magas ülésből a kipirult lány lenézett az alatta elterülő városra, kezét ismét zsebre dugta, és bizsergető érzéssel dőlt hátra a meleg fülkében, mintha tökéletes, gyakorlott mesterlövő lenne, akitől ma várják élete első nagy teljesítményét, mert felnőtsége küszöbén rábízták a beavatásnak számító legsúlyosabb, megtisztelő feladatot, s lány nyugalmat érzett, a gyűlölet és az igazság birtoklásának nyugalalmát, mert tudta, hogy alaposan felkészült, biztosan nem fog tévedni, a keze sem remeg, és ahogy Antal tanár úr, a biológiatanár tanította, már az első golyó pontosan a homlok közepébe fog fúródni.****

(folytatása következik)

Randevú Arankával*

– hat nyomozás –

A szekrény tetején két színes gipszszobor állt, Jézus és Mária, úgy őrködtek ott, mintha az álmunkat vigyáznák a Gecsemáni-kertben, aludjunk, míg ők imádkoznak. Két méretes, színes szobor, anyja és fia, soha nem tudtam meg, honnan vannak, ki hozta őket, valami vásárfia lehetett mindkettő, vagy esküvőre, karácsonyra hozhatták, komolyabb ünnepi emlékek látszottak. Valamiért nem kérdeztem az eredetüket, a házban minden ott volt a teremtés kezdetétől fogva, az egyetlen szekréynysor, a cserépkályha, a konyha, a sparhelt, az udvari kemence, és körülötte a fészerek, ólak, a birkák, és a dzsungelszerűen burjánzó kert, amelyben csak tata látta a rendszert. És ott voltak a szobrok is. Mária és különös, hallgatag fia, aki bő harminc évvel a születése után megtagadja őt. Láttam a szobrokat azóta, nem vesztek el, olcsók és vásáriak, piacos pozsgás színekkel festették harsányra őket, de én sokkal finomabbra tudom emlékezni mindkettőt. Mária szépasszony, keleties mandulaszeme van, kislányosan vékonyodó álla, hosszú, vékony combját szürke csuha takarja, a vonásai férfiasan kemények. Jézus színtelen, a köpenye és a bőre is szürke, ruhája elhanyagolt, szakadt, de fehér körülötte a levegő, mintha az aurája kihipózná a levegőt.

Ilyen matt a világ Márton körül. A valóság bizonyosan vásárian színes, de legalábbis színesebb, mint ez az aranybarna, sárga tér, amilyenné én festem át utólag.

A két szobrot akkor kellett elmozdítanunk először, mikor megérkezett Irina, az ukrán nő. Márton ekkor lett biztos benne, hogy neki soha nem lesznek rendes nőügyei. Rendes, amilyen az öreg Váradi péknek van, aki oly sokat izzad egész nap a kerek cipó és a görbe kifli mellett, hogy mire hazaér, nincs kedve verejtékezni. Unalmas, mint a piacos Ladányi hentesnek van, akinek a felesége is hentes, és ketten együtt annyi bőrs húst fognak, hogy gondolni sem tudnak rá, hogy éjjel egymáshoz érjenek. Márton nézte a nőt, és rájött, az ő szerelmi élete beosztó sem lesz, mint Ivánkai Ároné, a városi úszómesteré, aki csak az úr napján hempereg, mert olyankor nem kell bemennie a fürdőbe. Egy társkeresőn keresztül ismerte meg. Idősebb volt, mint a képen, ha egyáltalán róla készült az a régi fotográfia. Az életben tíz kilóval többnek látszott, recsegős orosz akcentussal beszélt magyarul, kénye-kedve szerint használta a szavakat, amelyeket néhai férjétől tanult. A korán elment beregszászi emberről ritkán beszélt, neki köszönhette a magyar nyelvet – a beszéd maga már emlékezés volt rá. Gyötörte, kerékbe törte a számára örökké idegennek maradt, védtelen mondatokat. Vastagcombú, kemény húsú asszony volt, ha ült, szűk szoknyája fölcsúszott egészen az ölégig, széles mosolyában arany

* Részlet egy készülő regényből.

szemfogak villantak, gondosan besütött hajában bolondoztak a szőkére húzott szálak, különben sűrű barna erdő volt a haja és a szemöldöke. És egyébként is, mindene sűrű volt: a szava, a szőre, a melle, a bőrének meg tejföl illata volt, mint a másnapos tejnek. Eleinte kölnit hozott ajándéka, oroszországi kölnit – decis ibrikben lötyögött a sárga lé. Harsány volt és bátor, nyálas csókot nyomot az arcokra, kemény melléhez szorította a család férfi tagjait meg az utcabeli férfiakat. Márton nem tudta, mi lesz. A félénk, sovány lányokat szerette, akiket sírva ér utol a gyönyör, és néha inkább megátsszák, hogy áldoztak a kéj oltárán, csak ne kelljen röstelkedniük. A finom, félénk mozdulatokat ismerte, amilyennel a még majdnem szűz kamaszok ölelnek, akik mikor megoldják a negyedik férfi nadrágját, örök fedelékenységet fogadnak, és rájönnek, nem érdemes számolni, hányszor szorulnak be randi után hazasétálva egy fűrészporszagú kapualjba, hiszen a test nem kopik, nem emlékezik, a test vak, mint a letaposott föld, a szerelemes ölelést pedig nem lehet eleget gyakorolni.

Minél többet ölel a test, mondta egyszer Márton, annál többet kíván.

Az ukrán nő úgy szeretkezett, mint a titkos szerelmesek, akinek csak ritkán jut üres lakás, éjjel tucatszor is belesikített egy zavaros orosz mondatot az éjszakába. Azt hiszem, Márton félt tőle, ha kiment a mosdani, a nyári konyhába is beosont, titokban fölütött két nyers tojást, közben suttogva arra kérte a szerelem kegyetlen istennőjét, könyörüljön rajta. Mikor visszafelé ment, a sorsnak könyörgött, hogy takarítsa el onnan Irinát. Aztán, mikor mellébújt, és az asszony körbefonta, mint egy prémkabát, mintha a saját bőre lenne, végtelen biztonságot érzett, amelyet utoljára az anyja szíve alatt, és olyan kíméletlen bujaság tört rá, hogy hiába, hogy már remegett a térd a kimerültségtől, ő kezdte el markolászni az asszony ölét. Soha ilyen alázatot nem érzett azelőtt. A balkánról érkezett muzsikuskisfiúk tudnak így figyelni az első trombitásra, ahogy az asszony igyekezett kitalálni, mit szeretne. Megjósolta, megfogalmazta, akarta helyette. Hamarabb tudta, melyik járaton szeretne végigsiklani, mint ő maga, hamarabb lassította le a dugás zaklatott vágóját, mint Mártonban egyáltalán fölmerült, hogy most ringatózni vágyik. Egyetlen mániája volt csak Irinának: látni akarta magát. Tükörben, ablakban, a ki-kapcsolt tévé szürke tekintetében. Látni akarta a hasát, ahogy a kéj villámcsapása előtt behúzódik, és úgy remeg, hogy bármelyik bolgár kocsonyás visszaadná az ipart, ha látná.

Márton ilyenkor az asszonyt nézte, ahogy magát nézi, és úgy érezte, hogy őket is nézi valaki, akit szintén néznek valahonnan.

Az egyik látogatásakor tévét hozott, színes képcsővel, az utcában még csak három családnak volt színes tévéje, magamonkívül voltam, hogy nekünk, pontosabban Mártonnak lesz készüléke. A nő behozta a gangról a dobozt. Senki nem mert szólni, még én, a gyerek sem mertem megkérdezni, miként hozta el idáig. Az orosz színes tévé óriási volt, a képernyője persze nem arányosan nagy: egy tisztességes méretű, lekerekített téglalap volt a monitor, de körülötte a műanyag kaszni elképzeltetlenül mély. A készülék olyan nehéz volt, hogy négy férfi alig tudta föltenni, nem is fért be a régi helyére, ekkora tévére egyszerűen nem volt fölkészülve a család. Az asszony kacagott, és azt ismételte, hogy színes. Azóta sem tudom, hogyan hozta el Beregszászról, hogyan szállt át vele négyszer is, miként lehetett egy olyan irgalmatlan dobozt a vicinális ajtaján betaszítani.

Akkor vettük le Jézust és Máriát.

A ruhásszekrény és a vitrines között volt a tévé, oda igyekeztek betenni a készüléket. Mellettem volt a gipsz megváltó és az anyja, játszani mégsem játszhatam velük, pedig úgy éreztem, a megbolydult pillanatok alkalmasak lesznek rá, hogy elhúzódjam a szobrokkal. De tata figyelt, és elvette tőlem Jézust. Széttolták a szekrényeket, és úgy csikorogva befért a tévé. Tata visszatette a szobrokat, én a készülék előtt álltam, és néztem a tükörképem a szürke képernyőn. A tévé azonnal bekapcsolt, nem kellett melegegdnie, sárgás volt a kép, és fakók a színek, nem olyanok, mint a Videoton vagy az Orion készüléken. Keleti színek voltak. Csálódtam, inkább a szobrokat néztem, melyek egy kis időre meghódítható távolságban voltak, sőt a megváltót meg is érintettem. Nem ilyennek képzeltem, érdes volt, és törekeny, azt vártam, hogy meleg lesz és puha, mintha valódi ruha volna rajta, hogy életre kelthető, vagy ha nem, hát olyan, mint egy baba. Nem emlékszem rá, mi ment a tévében, nem is volt fontos, kikapcsoltuk. Elmúlt a szobrok varázsa. Akkoriban nem tévéztünk csak úgy, a tévézés hasonlított a mozizásra, kinéztük a programot, fölkészültünk rá. Márton megköszönte szeretőjének a drága ajándékot. Irina azt felelte, nincs más. A beregszászi boltokban ez van, kölni meg tévé, kölnit már hozott sokat, most már van tévé. A szobrokról nem álmodoztam többé, néztem a sárgás keleti színeket. Még nem tudtam írni, de első tévézésem alatt megfejtettem egy egész rejtvényűságot, kitartó szorgalommal másolgattam az ismeretlen hieroglifákat. Jó lenne megnézni, hozta-e úgy a véletlen, hogy kijött valami értelmes szó.

Apám kijött a szobából, mert aggódott. Azt kérte, most már *tényleg* keressem meg a testvérét, az én szeretett nagybátyámat. Könnyes volt a szeme. Álmodhatott valamit, vagy csak az ital okozta kíméletlen hangulatváltozásai hozták, átcsapott szentimentálisba. Kikapcsolta a rádiót, üres, lebegős csönd lett a házban. Ne csináljam ezt. Ezt a hanyagságot, hogy nem keresem. Márton három napja nem jött, valami érhetne. Négy, mondtam magamban, de ki nem ejtettem semmit, mióta a szobában élt, apám számára nem volt fontos az idő, egykútya, hogy bealkonyult-e már, vagy éppen följött a nap. Márton nem volt a kocsmában, se mamánál, most hozzá kellett indulnom. Ez lett volna elsőre a logikus, és ezt persze én is tudtam. Semmi meglepetéssel nem tudok szolgálni. Elsőre azért nem oda mentem, mert féltem. Gyorsan akartam megtalálni, gyorsan és nyilvános helyen, lassan és otthon nem – a gyorsaság az élet, a lassúság és a magány nem az.

Háromszor csöngettem.

Álltam a háza előtt, ahol én is felnőttem, és ami azóta egészen megváltozott, Márton fürdőszobát épített meg konyhát, de nemigen használta őket. Az L alakú gang alsó szára már zárt volt, egy üvegajtó a lakás részévé zárta. Háromszor csöngettem. Márton lecserélte a kerítést, a borostyánnal befuttatott drót helyén hullámlemezről vágott kapu. Fölálltam a bicikli pedáljára, és benéztem a kertbe. Építési hulladék, salak, törött blokktéglá, talicska, zsákba kötött cementkövek, oltott mész és literes hígítós üvegek voltak az udvar elején, hátrébb, a régi budi helyén, szemét. Fekete zsákokba kötött lom, egy varrógépasztal masina nélkül, üstház, megnyomorodott biciklikerek, műanyag gyerekkád, akkumlátorok és valami fekete doboz. Próbáltam följebb húzni magam, elmozdult alólam a bicikli. Hunyorogva néztem. Gyanús volt, mindjárt gyanús, de biztosat nehezen

mondtam volna. Szépen lassan, mintha a szemem apró pontokból ragasztotta volna össze az egész képet, fölismertem, és már tudtam, hogy igen, Irina készüléke az. Nem értettem, hogy lehet ez, Márton évek óta egy kicsi koreait használt helyette. Valamilyik nagynéném vette, nekibuzdult, ideje lecserélni a régit, de hogy mama és Márton milyen szeretnének, arról nem tudakozódott, és Márton, aki akkor már gyűlölte Irinát, és az orosz ipar termékét, egy igazán csinos, modern készülékre vágyott, és a piacos koreai tévét meglátva tombolt, hogy minek hozták ezt ide, ők laknak itt, mama meg ő, és az ő dolguk, hogy milyen tévét néznek, nem beszélve arról, hogy már kiválasztották, milyen vesznek a régi helyére. Annyira fölidegesítette magát, hogy rosszul lett. A nagynéném állt, az ő „csak jót akartam” állásával, milyen vacak a régi. Márton megint üvöltetni akart, de megrikkult körülötte a levegő, szanakszot vett be, kettőt vagy hármat. Maradt a koreai tévé, méltó örököse volt az oroszoknak, csúnya volt, kicsi, a színei tompák, és minden csatorna szellemképes. Kukucskáltam be a kerítésen, és nem hittem, hogy ott a szemétdomb tetején az ukrán tévé. Miért őrizgetne Márton ennyi lomot az udvaron, a viharosra sikerült csere már évekkal ezelőtt történt. És mégis, ott volt. Irina méretes ajándéka ült a szemétkupacon, trónolt, mintha a múlton uralkodna. A mi kidobott, leselejtezett, elfeledett múltunkon.

Ősz volt, nyálkás, sértődős ősz, mikor Irina utoljára jött. Márton az asszony kedvében akart járni, ezért a tévé előtt állva ölelte, mögé bújt, mint aki fél. Az ukrán nő nem akart szerelmeskedni. Márton nem értette, megsértődött, ahogy egy föltüzelt és magára hagyott férfinak illik. Vége volt. Az ukrán asszony úgy ment el, hogy nem is köszönt, mintha csak levegőzni indulna, könnyed volt és gondtalan. A csomagokat titokban a kapuhoz készítette, ezért mikor kiment, azt lehetett gondolni, csak rágyújt, elszív egyet a kátrányszagú, mezítlábas cigarettáiból, és közben, ahogy szokta, kiáll a kapu elé, méregeti a téészbe tartó férfiakat, és a nagyobb darab, kövér munkásokra rá is fütyül, Szőr Halál, a méregraktáros még egy dobott csókot is kap, mert Irina imádja a hatalmas, kócos bajszát, meg hogy már reggel részegen cselleng, és öblös hangon dalol: a *Mágnás Miskából*, a *Csárdáskirálynőből* vagy *Cigányszerelemből*. Fél óra múlva tata kiment az asszonyért, jöjjön reggelizni. Mindenki megkönnyebbült. Csak Mártont sajnáltuk. Arra készült, hogy kidobja, hogy megmondja neki, ne jöjjön többé, de így egészen más lett, és nem csak azért, mert nem Márton vetetett véget a románcnak, de mert a nő hangos szó, veszekedés nélkül tűnt el, jeltelenül, megtagadta tőlünk az igazi megkönnyebbülést, hogy valójában föllélegezzünk, mikor az átüvöltött negyedóra után végre becsukja maga mögött a kaput. Márton megroppant, ő nem ezt érdemelte, most valahogy úgy tűnt, nem is akart szakítani, az előzetes szándék elfelejtődött, egy nőt, aki elszökik, már nem lehet kidobni.

Néhány nap múlva jött az első hosszabb levél Imrétől. Márton gyerekkori barátja korábban csak lapokat írt, ahogy Baja mellé költözött, kevés hír jött felőle. Imre a szomszédban lakott, a párttitkár fia volt, de a családban mindenki szerette, rendes gyerek, mondták, még elsőáldozó is volt, és a mi szigorú katolikus rendünkben ez volt a legkevesebb. Imrét apám is szerette, a nagyszüleim is, az unokatesóm lakodalmán is ott volt, megtáncoltatta mamát, éppen az azelőtti estén, hogy Bajára költözött volna. Márton elolvasta a levelet, és kibámult az ablakon. Zajlott odakint az élet, zengett az utca, piacnap volt, és a kofák korán keltek,

a Váradi pék már lehúzta a rolót a háromkerekű robogóján, mert elfogyott a zsömle, Dancs lángosos már el is mosogatott, és azt szagolgatta, mennyire savanyú a tegnapi olaj, Ladányi hentes megpaskolta az utolsó bőrös húst, amelyik még nem kelt el, és arra gondolt, hogy sebjaj, majd alaposan besózza, és pár kövér gerezd fokhagymával ropogósra süti, de úgy, hogy a fele időtől sörrel locsolgatja – a torkát, és az arany barnára piruló malacbőrt is. A nap tisztességgel süttött, sokkal lelkesebben, mint illett volna neki november közepén, mikor becsületes ember magába fordul, és a következő egy évre teljesen megfélemez a halottairól. Márton mindebből semmit sem érzékelt, kívül volt ezen a zsidobogó, felelőtlen világon, vagy túlzottan is belül a sajátján. November tizenhetedikét írtunk, az órát már átállítottuk, a kökény egy héttel korábban elfagyott, de éppen jó volt a csipkebogyó. Imre egy asszonyról írt, akit a *Családi Lap* hirdetési rovatában nézett ki magának, mert volt valami megkapó abban a mondatban, hogy „társat szeretnék, akarom nagyon”. Ennyi volt a szöveg, és egy közvetítőirodát kellett fölhívni, ahonnan fotót is küldtek. Mindez hónapokkal ezelőtt történt, és ő már nem is reménykedett, mert a nő, Irina, úgy hívják, egy levelezőlapot írt mindösszesen, azóta hallgatott, de most, a napokban egyszer csak beállított, hívatlanul. Ne haragudjon Márton, hogy ilyenekkel traktálja, de elvégre, ő az egyetlen barátja, és kinek mondaná el? És ha már itt tart, a hallgatását is kéri, mert szégyellné az anyjáék előtt, hogy hirdetés útján szerez nőt, de hát hogyan máshogy, mikor három műszakban dolgoznak a kikötőben, mikor ismerkedjen – Márton vasutas, megérti őt. Márton megértette. Ő már régen túl volt azon, hogy a család előtt röstellje, hogy újságokban keresi a szerelmet. Ám azt nem akarta elhinni, hogy ilyen véletlen létezik: nem lehet, hogy mindketten ugyanazt a nőt nézték ki maguknak! Rossz kedve lett, valami szűrt a gyomrában, és a feje is megfájdult, kiment a konyhába, hogy a kannából igyon egy korty vizet, és akkor meglátta a lapokat, *Nők Lapja*, *Családi Lap* – csak ebben a kettőben vannak tisztességes társkereső hirdetések, begörccsölt a gyomra, igen, egyáltalán nem elképesztő véletlen, hogy ugyanazt a nőt nézzék ki. Aki ezeken a helyeken hirdet, temérdek levelet kap, a szembe szomszéd egyszer kipróbálta, azóta nem köszön neki a postás, csak egy darabig hordták ki a lapokat, aztán kocsival kellett bemenni érte a hivatalba. Miért ne írhattak volna mindketten ugyanannak a nőnek? A „nagyon akarom” miatt, ismerte Imrét, azért írt ő is, egyszerre volt kétségbeesetten őszinte és vágyakozó, leginkább meg tiszta, körülötte csupa körmönfont, behízelt mondat, csinosnak mondott, fiatalos nők ígérték magukat, és követeltek kevés szeszt és még kevesebb cigarettát.

Irina becsöngetett a vízmérnöki irodába, Imre nyitott ajtót, a távolba költözött barát, a vízimérnök, aki Bajánál engedte elúszni az uszályokat, és minden sikeres uszály elhaladásra ivott egy vagy két korty szerb gránátalma pálinkát, attól függően, milyen sűrű volt a forgalom, ha sokáig nem jött semmi, ivott az előzőre, mert az olyan szépen ment el, és micsoda biztonságos kikötőt üzemeltet ő, dacára annak, hogy minden szerb, román, horvát és magyar kapitány iszik. Imre meglepődött, nem tudta ki az, a fényképen csinosabb és fiatalabb volt a nő, nem tetszett neki, mert vastagcombú, kemény húsú asszony volt, széles mosolyában arany szemfogak villantak, gondosan besütött hajában szőkére húzott szálak. Csak a szeme, a pillantása fogta meg, az csillogott, mint a csiszolt gyé-

mánt. Irina kölnit vitt neki. Egész éjjel szerelmeskedtek. Márton olvasta tovább a levelet, amikor a végére ért, újra kezdte, mintha valami szent szöveg lenne, melyben a szavaknak íze, sója, méltósága van, és a mondatokat föl lehet húzni, mint az öreg tapétát. Márton gyötörte magát, olvasta, sőt válaszolt is, érdeklődött, Imre újabb és újabb részletes beszámolókat küldött, mindent elmesélve szépen, apróra, egyre nyíltabban és gátlástalanabban, Márton adta alá a lovat, kíváncsi volt. Imre és Irina a jólneveltségre fittyet hányva, a forgalmi irodában szerelmeskedtek, Imre rendre hátulról hágtá meg az asszonyt, Irina közben integetett az ablakon, látszott a csecse meg a pinája, az arra hajózó horvát kapitány visszainteget, mert a horvát kapitányok nem ijedős férfiak, és különösen ez nem volt az, mert mint Imre utólag megtudta magától a kapitánytól, a hajó első embere nem felszínesen, de egészen mélyen, filozofikusan részeg volt akkor, mégis meglepődött, egy komoly ideig levegőt sem vett, aztán elővette szolgálati távcsövét, fókuszált, és megnyalta a szája szélét. Veszélyes folyó a Duna. Márton egészében olvasott: mikor új levél jött, előbb elővette a régieket, előlről kezdte, mint egy folytatásos regényt, és mire az újhoz ért, izzadós, remegő kézzel bontotta föl a borítékot. Imre szerelmet vallott az asszonynak, örök hűséget fogadott neki, és megígérte, hogy hazaköltözik vele. Ettől Márton megrendült, hiszen Imre a szomszédba, a szüleihez hozta volna haza az asszonyt, és miféle véletlen ez, mit szólnának a lakók, ilyen nincs. És ezt Márton is így gondolta, ilyen nincs. Igyekezett nagy levegőket venni. Be akart csukódni a szeme, nehéz lett, fájdalmasan nehéz a szemhéja, és kíméletlenül égett. Aludni vágyott, örökké aludni.

A kórházban, évekkel később azt állította, nem írt többet Imrének. Én nem így emlékszem, de ilyen apró részletekre nem adunk. Irina onnan is továbbállt, a vízimérnök zokogva itta a pálinkát, a taknya belefolyt a pohárba. A horvát kapitány visszafelé is keze ügyében tartotta a távcsövet, gyilkos folyó, mondta, és kikötöttek, nem tisztel se Istent, se embert. Évek teltek el, hogy Irina elment, Imre nem írt többet, és Márton sem küldött már lapot, de ebből tudta, hogy vége, azért hallgat a barátja, mert onnan is elment az asszony. Hogy Imre mit gondolt Márton hallgatásáról, nem lehetett sejteni, sok év után akkoriban látták egymást először, mikor Márton hazajött a kórházból az első kiborulása után, mikor úgy hitte, lehallgatják. Évek után összefutott Márton és Imre, találkoztak a gyerekkori barátok. Csalódottak voltak, ugyanazt gondolták a másiktól. Hogy amaz vésszesen megöregedett. Egy söntés előtt futottak össze, de egyikük sem vetette föl, hogy menjenek be, Imrénél még ott voltak a csomagjai, akkor szállt le a buszról, hazaköltözött vagy sok időre jött haza, persze Irina nélkül, egy bőrönd és három nejlonszatyor volt nála. Márton mindent tudott Imre viszonyáról, tudta, hogy ő is kapott orosz tévét, nagy tévét, nehéz tévét, kis képernyővel. Márton fölényben érezte magát, neki volt munkája, Imrének, bár ekkor még nem beszéltek róla, gyaníthatóan nem. Imre hosszú, fehér szakállt növesztett, csak a jó szerb birs- és gránátalma-pálinka fog neki hiányozni, mondta. Különben már gyűlölte a folyót, gonosz folyó, elrejtja a titkokat, hazug, álnok, rohadék folyó – ezt mondta. Márton vigasztalta, hogy pálinka itt is van, szilva, ez igaz, és folyó is, kisebb, de utálni lehet. Hogy vészelted át? – ezt kérdezte tőle. Imre elővett egy üveget a nejlonból, és megkínálta gyerekkori barátját. Ittak, és figyelték a másikat. Hogy nagyon másnaposan rázza-e ki a hideg, hogy úgy rázza-e ki, ahogy egy kezdőt,

vagy ahogy egy idült profit szokott. Sehogy se, ezt felelte Imre. Sehogyan se vészelte át, mert azt a szart, hogy ő ott elverte a fiatalságát egy áruforgalmi irodában, egyedül, ezt nem jó végiggondolni, de ha már végiggondolja, akkor az a helyzet, hogy egye meg a fene, akkor is egye meg, ha ő nem vészelte át. Mert nem. Rohadtul megváltozott, és az ő szemében az átvészelést valahogy úgy lehet érteni, hogy valami a régeből marad. És most végre szakítottál az egészszel, a magánnyal és céltalansággal? – ezt kérdezte Márton. Imre megállt, mind a ketten Irinára gondoltak. Imre megsejtett valamit, hirtelen érteni vélte Márton válasszait, a levelek különös megértését, a képzelőerőt, a lehetetlen empátiát. Rájött, kiszagolta, hogy egy tálból, egy asszonnyal, egy sorozatban. Kíméletlen csalódás volt. Soha olyan közel embert nem érzett magához, mint akkor Mártont: a barátja nemcsak megértő volt, de valódi társ, aki értette, tudta, miről ír, aki szinte vele szerette az asszonyt... Hát ezért. Márton arra gondolt, hogy Irina nem is volt jó nő. A másikat figyelték, hogy eszi-e még a fene az után a nagy seggű, reménytelen picca után. Közben Márton szíve összeszorult, mert mikor azt olvasta, milyen volt Imrével, akkor Irina csúnya volt, megviselt, egy ringyó, de ha magával képzelte el, akkor szép és tüzes. És minél mélyebbre kerültek a fiókban Imre levelei, minél inkább lázalomnak tűnt az egész, kínos véletlen, annál jobban erősödött az utóbbi, édeskés kép. Imrét jobban megviselte a szakítás, mint Mártont, két hét szabadságot vett ki, és napokig kóborolt Beregszászon, már valamennyi kocsmában ismerték, röhögtek rajta, hogy ennyire akar egy nőt, átutazott a fél Kárpát-medencén, hogy megtalálja. Irina úgy bánt el vele, mint egy kutyával, csak annyit mondott, kimegy cigizni, elszív egyet azokból a kátrányszagú, mezítlábas cigarettáiból, ezt állította, és ezzel szemben az igazság az, hogy soha többé nem jött vissza. Félresöpörték az asszony emlékét, legalábbis Márton megkérdezte, mennyire időre jött haza. Leépítés volt a mérnökségnél, mondta Imre. Úgyhogy ő egy gyáva szar. Ezért szakított a céltalan étellel, különben maradt volna, de így jött. A magánnyal, mondjuk, nem szakított, a magány itt van, elkísérte az apja házáig. Fölvette a nejlonokat, hogy indul, és már lépésből szólt vissza, hogy a víz miatt van ez, ő egy bölcs horvát kapitánytól hallotta, hogy a Duna elátkozott folyó, amiatt van az egész, visszaveri a hangot, a régi hangot is, a feledni valót. És miért? A Fekete-erdőben tisztességes német asszonyok pisálják patakká, a Dunát az utolsó négy tisztességes asszony vizeli, ők guggolnak oda, de mire a Vaskapuhoz ér a víz, olyan híg, hogy csak megfulladni érdemes benne. Márton erre a badarságra már nem figyelt. Az jutott eszébe, ő régebb óta szenved. Ő akkor addig olvasta a leveleket, míg volt benne remény. Addig, míg ki nem borult végleg. Tudtam, hogy milyen, mondta Imrének, olvastam. És ez nagyon rossz volt. Imre megrántotta a vállát. Én meg nem tudtam, hogy tudod. Az meg most rossz nagyon.

Trüffel Milán Hamburgban

(regényrészlet)

New Yorkból a Deutschland nevű luxuszöszsel indultuk vissza Európába. A hajó hossza meghaladta a kétszáz métert, bukszusokkal övezett sétányok, csillogó éttermek várták az első osztály utasait, akik megtöltötték a hatalmas étkezőt. Az ezer férőhelyes harmadik osztály viszont majdnem üresen tátongott, mivel az Amerikába kivándorlókra méretezték.

Kapitányunk, bizonyos Kaempff nevű pofaszakállas német, mogorva fickó volt. Nem látogatta az utasokat az étkezésnél, mint az szokásos, undorral figyelte, hogy hajója makulátlan tisztaságát és rendjét miként dűlják fel a jókedvű pasasérok. Szakállát tépegetve sétálgatott, s kapitányhoz méltatlan bagót rágott, miért is folyton vizslatta, hol a legközelebbi köpöcsésze. Az ültetést a stewardra bízta.

Irmával nyolcfős asztalhoz kerültünk, és legnagyobb meglepetésemre az első ebédnél az én veres buffet-dámám báró Ruttkay-Nedeczky Irmaként mutatkozott be, mindehhez angyali mosollyal hozzátette, hogy másodunokatestvérem, és kapóra jött neki, hogy engem elkísérve New York-i üzleti utamon, meglátogathatta kedves nénikéjét.

Majd leestem a székről ekkora arcátlanság hallatán. Tehát ezzel büntet, hogy New Yorkban elmondtam neki magamról mindent. Az abrosz takarásában a combjába csíptem, mire belemart a kezembe, és egy bizonyos Wilhelm von Ettinghausen nevű német gyároshoz fordult, s ugyanabban a cukros modorában, melyet már az Orfeum kávéház szögletéből kilestem, társalogni kezdett vele.

És ez így ment a vacsoránál is, s nekem szenvtelen arccal kellett hallgatnom nőm bájolgását, sőt jó képet kellett hozzá vágnom. A fedélzeten kialakított promenádon és az első emeleti Ritz's Carlton étteremben is egyre többet mutatkozott a gazdag némettel.

Figyeled ezt a palit? Bolondul értem, súgta a fülembé. Német, de Hamburgon kívül Bécsben is vannak gyárai. Meg egy kis palotája. Nem rossz, mi? Egy bécsi palotácskában élni, nevetgélt. Miért nem nézel te is körül? Itt van például ez a prágai hölgyike. Vak vagy, édesem? Nem látod, majd felfal a szemével?

Nem mondtam neki, én csak őt figyeltem, és mélységesen lesújt, hogy egy másik nőt ajánlgat. De azért próbáltam könnyedén viselkedni, mint a hajó éttermének néger zenészei, akik éppen valami ritmusos számba kezdtek, s játék közben testük lazán hullámozott. Hát ilyennek akartam látszani. Ilyen lazának.

Fölkértem Irmát, mondtam neki, hogy jó ötlet, csinos a cseh kicsike, s valami afféle táncot próbálgattunk, amit még New Yorkban tanultunk, a boston meg a négertánc lépéseit kevertük. Ugráltam, mint egy majmocska, ahelyett, hogy sírtam volna Irma ajánlatán.

What is this music?, kérdeztem a csokornyakkendős néger zongoristától.

Scott Joplin, He is great, rázta az ütemre a fejét.

Én utánoztam, és vele nevettem.

S a tánc közben, mikor láttam, hogy Irma nem is velem, nem is nekem táncol, hanem annak a németnek riszálja magát, szörnyű kiábrándultságot éreztem, de a viláért sem mutattam volna. Mosolyogva ugráltam tovább, és arra gondoltam, micsoda hitvány fajzat a nő. A tenyeremen hordtam, a függetlenségemet adtam volna érte, és ő ily gyorsan túlteszi magát szerelmünkön. Mert hát ő is szerelmes volt, tűnődtem.

És ettől a perctől különös szakasza kezdődött életemnek, melyre egyáltalán nem vagyok büszke. Addig a pénzcsapolások közötti időben mégiscsak megpróbáltam gentlemanként élni, főleg ami a nőket illette. Megadtam nekik a tiszteletet. Bennem élt apám, a minisztériumi hivatalnok, az érettségizett úriember – igaz részeges, de mégiscsak úriember – eszménye, aki a nőt felcicomázott bálványának, a minnesängerek áhítatos rajongásával megközelítendő lénynek tekintette. Bennem is valami hasonló kép élt a nőkről, hisz még az Orfeum kávéház kezdő buffet-dámáinak és vén csatalovainak is megadtam az illő tiszteletet.

De akkor elhatároztam, törlesztek nektek, csapodár bestiák.

Fölkértem a prágai kisasszonyt, kinek a papája cseh posztógyáros volt, s egy amerikai rokonlátogatásból hajózott vissza, és mint afféle felvilágosult hölgyike egyedül utazott. Az asztalunknál ült ő is, és a kefehajú németek meg a két vértolulós holland uraság mellett persze sikerült magamra vonni a tekintetét, főleg, mikor látta, hogy Irma valóban a rokonom lehet, mert előttem is nyíltan koketált azzal a pofaszakállas marhával – ahogy magamban elneveztem Wilhelm von Ettinghausent.

Alinának hívták ezt a cseh lányt. Az akkoriban modernnek mondott nők típusához tartozott, akik igencsak nagyra voltak önállóságukkal, hirdetvén, ők nem szorulnak segítségre, ne is próbáljanak gyámkodni fölöttük a férfiak. De amikor kiderült, hogy elrontott valamit Alina – és általában ez történt –, akkor szemlesütve fogadta a segítséget. Nem engedte, hogy a fedélzetre menet rásegítsem a köpenyét, aztán belegabalyodott a szűk folyosón, s úgy festett, mint Houdini, a szabadulóművész, mikor a kényszerzubbonyt akarta lerázni magáról. Hogy ő a drót nélküli Marconi-telegráfon üzenetet küld atyjának.

Elkísérem, mondom, mert a fedélköz egy eldugott kabinjában volt a szolgálat.

Persze ő azonnal tiltakozott, egy ilyen semmiséget maga is elintéz, majd nagy sokára visszakullogott, hogy eltévedt, mégsem találja a kabint. A szép szőke lány arcát ilyenkor a finom erecskék pirosra festették, s ez igen jól állt neki, jóllehet, semmit sem gyűlölt jobban ennél a kudarc-gyújtotta hevülésnél. Sok szót nem vesztegetnék erre a lányra. Pillanatok alatt elcsábítottam, de úgy, hogy a Hamburgba érkezésünk előtti napon még egy kis eljegyzési vacsorát is csaptunk, melyet boldogan telegráfozott meg Prágába a családjának. A vacsorán Irma is részt vett a pofaszakállas némettel, s olyanokat mondott, hogy látja, Wilhelm, az én kuzinom milyen gyors, már el is jegyezte ezt a kis szöszit, aztán csak bámult a németre, mint aki hasonló gyorsaságot és szenvedélyt vár. Majd kifordult a gálám.

S ami a legjobban bosszantott: egyáltalán nem látszott féltékenynek Irma. Sőt egyenesen örült a „jó fogásnak”, ahogy kétségeesett törlesztésemet nevezte.

Alina azt javasolta, mielőtt Prágában bemutatna a szüleinek, töltsünk néhány napot Hamburgban, ahol szintén élnek rokonai. A Barneck negyed egyik előkelő villájába költözött, én a közeli hotelbe.

Maradjon csak első este a rokonainál, drágám, mondtam neki, és hosszú sétát tettem a kora őszi pompáját mutató tavak, csatornák, dokkok szabdalta városban. Ezerkilencszázhetet írtunk, a német gazdaság szárnyalt, az új kancellár, Büllow széles koalíciója, úgy látszik, bevált, mert a kikötővárosról sütött a gazdaság. Újonnan alakított parkok, hatalmas terek, bankok és hajóstársaságok toronyházai hirdették a helyi kereskedők ügyes tollasodását. Mit mondjak, tetszett nekem ez a város. Élni vágyó pénzeszsákokat sejtetett, és nem sok kedvem volt két nap múlva Prágába utazni. Másnap azzal fogadott Alina, hogy a Stadttheaterbe kaptunk jegyet, a *Bölcs Náthán* megy, s az előadás után várnak bennünket a rokonai. S bár az előadás tetszett, szépen festett a jeruzsálemi sikátorok díszlete, a ragasztott szakállak mögül méretes bölcsességek zengedeztek a színpadon, az első felvonás szünetében letettem mégis a pezsgőspoharat a márványasztalkára, biccentettem Alinának, nyilván úgy gondolta, hogy a toalettbe indulok, de én a ruhatárból kikérve kabátomat a színház előtt taxival a szállásomra vittem magam. Összepakoltam, és megkértem a sofőrt, vigyen valami külvárosi hotelbe. Bólintott, és Altona nyugati részbe, egy kopottas, de azért kényelmes fogadóba szállított.

Az ágyon fekve elképzelttem, ahogy Alina tűvé teszi értem a színházat, aztán kipirulva meséli rokonainak rejtelmes felszívódásomat. Szegényke megint neveltségessé teszi magát. Mohó volt ez a lány. Egy hét múlva már eljegyzést akart. Grófnévá válni egy csettintésre, mesélni papának, mamának, látjátok, ezt is magam oldottam meg. Hát ezt sem oldottad meg, gondoltam a lelkiismeret-furda-lás leghalványabb jele nélkül.

Ma már sajnálom a prágai kisasszonyt, s egyáltalán nem vagyok büszke arra az ártatlan nőknön bosszút álló Trüffel Milánra. De hát az is én voltam.

Másnap az apróhirdetéseket böngészve találtam rá az özvegy báróné fölhívására. Az ódon hangulatú Katherinen utcában kínálta házának két elegáns szobáját egy kifogástalan úriember számára.

Hát itt vagyok, asszonyom, kiáltottam föl, és egy óra múlva beléptem a fekete főkötős dáma szalonjába. S mikor kisvártatva megjelent Melanie, az özvegy leánya, már biztosan tudtam, hogy néhány hónapot ennek a két édes hölgynek a társaságában fogok eltölteni. A bérlet nem volt olcsó, de megérte.

Báró Adolph von Richthofen mérnökezes özvegye és húsz év körüli pisze leánykája életére bús fátylat borított a családfő néhány év előtti hősi halála. Valami titkos katonai eszköz kipróbálása közben vesztette életét, s a rossznyelvek szerint oly végzetes halállal, hogy a koporsóját cipelő bajtársak csupán a jutasákba töltött homok súlya alatt roskadoztak, ugyanis teste gyakorlatilag megsemmisült az újféle bomba hatására.

De a báró maga után hagyta csinos házát, özvegyi nyugdíját, bankbetétjét, és fotóját, melyen hegyes sisakban és még hegyesebb bajusszal nézett le rám a szalonban, amint a szívéhez legközelebb álló két hölgyet csavarom éppen az ujjaim köré. Oly morcosan figyelt, mintha ő, ellentétben a szeretteivel, pontosan tudná, hogy gróf Sigray Pál álnéven egy csaló költözött a házába.

Szép hónapokat töltöttem itt, élveztem úrnőinek kényeztetését, s mivel szállásadóimnak a legfinomabb helyekre volt bejárásuk, számomra is megnyíltak a hamburgi paloták kapui.

A városban vagy százezren éltek, tehát nem volt túl kicsi, provinciális, mint a magyar vidéki városok. A társasági élet is kellően színesen zajlott, nem úgy, mint Váradon, Debrecenben vagy Szabadkán, ahol ugyanaz a néhány tucatnyi nobilitás jelentette a felsőbb osztályokat. Hamburgot elegendő gyáros, mágnás, pénzember, hajótulajdonos, tábornok és politikus lakta ahhoz, hogy a bálók, estélyek közönsége izgalmasan változzék. Végre grófok és bárók – persze németek – között lehettem magam is főnemes, amire Budapesten aligha mertem volna vállalkozni. (Kivéve persze azokat a néhány perces alakításokat a Mágna Kaszinóban, de a munkát ne keverjük a szórakozással, hiszen a hamburgi estélyekre szórakozni jártam.)

Az összejövetelekre a két Richthofen hölgygel érkeztem, s adtam a nagyvonalú magyar mágnást, az urak örömeire olykor vesztettem a kártyán, s a hölgyek örömeire hevesen udvaroltam nekik. Éppen úgy, ahogy a német férfiakhoz szokott dámák egy egzotikus magyartól elvárták. Főleg tánc közben akadt erre módom, mikor Melanie nem látott, ilyenkor szinte mindegyikkel kikezdttem, a fülüket harapdáltam – efféle vadság egy pusztai grófnál egyenesen kötelező volt –, és titkos légyottokra hívtam őket. Nem túlzok, ha azt állítom, szinte egy sem akadt, aki nemet mondott volna. Így lassan az előkelő társaságbéli hölgyek jelentős részével konspiratív randevúkat bonyolítottam le, olyikkal viszonyba keveredtem, kivéve persze Melanie-t, akit ez a finom társaság már-már a menyasszonynak tekintett.

Ebben a folytonos szerepjátszásban – adtam a gróft, a vőlegényt, a csalfa hódítót – egyre gyakrabban támadt kedvem a pórnéppel brúderkodni, mert a hamburgi matrózkocsmáknál aligha akad kellemesebb hely erre. Ilyenkor egyszerűbb ruhát öltöttem, és a Steinwärder dokkjainak környékén mulattam az időt. Tanultam az aljanép nyelvét, kormányosokkal és nagyotmondó matrózokkal diskuráltam, hogy majd reggel meissen csészékből szürcsöljem a báróné ebédlőjében a kávé, este Graf Hammermeld tükörtermében táncoljam a valcert, hogy aztán éjjel ismét csorba kerámiakancsóból igyam a sört a csavargó hajósnéppel.

Ma sem értem, miért, de szédítettek ezek a hatalmas ugrások. Egy Hamburg környéki kiránduláson különös esetnek voltam szemtanúja, kosaras léghajóból ugrott ki egy ember. A szerencsétlen öngyilkos lett, gondoltam, de hirtelen egy ereszkedőernyő bomlott ki – vagy tíz méter átmérőjű –, és azzal szállt alá. Én is úgy éreztem magam, ahogy ez a sportman érezhette, amikor a felhőtlen égből a rögs szántásra huppant. Fülíg ért a szája, úgy integetett nekem, nyilván örült, hogy nem zúzta magát halálra. Hát én sem zúztam magam össze ezeken a titkos kirándulásokon. Sőt!

Az egyik kedvenc kocsmám a „Labskaus” egy furcsa tengerészételről kapta a nevét, melyet itt főztek a legjobban. Ez egy pácolt húsból és heringből, céklából, ecetes uborkából készített kásaféleség volt, igazi hajósétel, melyet méretes fakánállal lapátoltunk magunkba. És meg kell mondjam, a német konyha rossz híre ellenére igen ízletes fogás volt ez, akárcsak Hamburg egyéb csemegéi, mint a szalonnamártással locsolt halak, vagy a fodroskel főzelékkel meg hajdinagom-

bócokkal tálalt különféle kolbászok. Egy ízben a habos táncos estély után a Labskausba menekültem kolbászfélét falni, melyet igen szerettem, csak a neve zavart kissé, mert Pinkelwurstnak, azaz fütyköskolbásznak hívták. Mégiscsak durva tréfa, gondoltam, de hát oly ügyesen fűszerezik, hogy feledteti közönséges nevét, roppantottam szét fogaim között a wurst első falatját. S még le sem tudtam nyelni, mikor mellém telepedett egy jobb ruhájú egyén.

Nyomban elmondta, hogy polgári öltözékem vonzotta asztalomhoz, s nagy öröme szolgálni, hogy egy úriemberrel válthat szót ezen az alsóbb néposztályok által látogatott helyen. Ő amúgy lipcsei szász, ma érkezett Brazíliából, s most sok év után hazakészül.

Szóval többéves utad kalandjai feszítenek, gondoltam. Hát mondjad. De emberemet nem kellett biztatni. Elektrotechnikusként és szerelőként bejárta Európát és Amerikát, ő mindenhez ért, amiben áram szalad, legyen az erős vagy gyenge, neki mindegy, Hermann megoldja, döngette mellét.

S úgy láttam, igazat beszélhet ez a hirtelenszőke, értelmes arcú hengegő. Mindenféle olajmezei, banki, postai munkáiról mesélt, és a sokadik sör után még abba is beavatott, hogy egyszer Bostonban a főpostán valami kis trükkbe is belekeveredett, de arról, pszt, tapasztotta tömpe ujját az ajka elé. Én pedig arra gondoltam, hogy ez a szász éppen kapóra jött nekem. Évek óta dédelgettem egy ötletet, melyhez valami hasonló társat kerestem, illetve nem kerestem, mert folyton elodáztam a dolgot, ugyanis jobban szerettem a magányos szakításokat. A szükség törvényt bont, Trüffel, mondtam magamnak, ha a sors ezt a fickót idevezérelte, hát ragadd meg az alkalmat!

Anélkül, hogy a tervbe beavattam volna, megbízta néhány feladattal, sejtette, hogy nem akármilyen pénzzel indulhat Lipcsébe, ha még két hetet Hamburgban tölt. A férfi ráállt.

Én meg azonnal búcsúzkodni kezdtem a várostól, ahol olyan jól éreztem magam, de mikor utánaszámoltam, hogy már hét hónapja boldogítom a bárókisasszonyt, szinte megijedtem. Hát mivé lettél, Trüffel? Te húséges házi pincsi, hát tünés innen!

És tényleg a körmömre égett már ez a kapcsolat. A szalonokban egyre többen kérdezték a kézfogó időpontját, szétfolyó dámák a gyermekáldás nagyszerűségéről biztosítottak, és a házasesetlet jól kiegészítő úri kuplerájok kényeztetéseiről suttogtak potrohos férjek.

És akkor még nem szóltam Irmáról. Nem akadt olyan hét, hogy ne lássam ennek az Ettinghausen gyárosnak az oldalán, mert ők is – mielőtt a pofaszakállas marhával Bécsbe költöztek volna – egy időre Hamburgban maradtak. A vörös démon mindig úgy alakította, hogy pár szót négyszemközt válthasson velem.

Hiányzol, súgta a fülemben az első alkalommal, és jó cserének tartotta, hogy a cseh lány helyett Melanie-val érkeztem a fogadásokra. Leinformáltam, monda, finom család, és egészen gazdag, súgta.

Olykor egy hotelben találkoztunk Irmával, és a hamburgi asszonyok, ahogy akkor Pesten mondták, csak jelenthettek volna ennek a veres dögnök, annyival szenvedélyesebben részesített a gyönyörökben. A német hölgyek, bár lelkesen, mégis fantáziátlanul szerettek.

Aztán a szász technikussal való találkozásom előtt röviddel közölte velem,

hogy Wilhelmmel néhány hónapos földközi-tengeri jachtutazásra indulnak, amiért is egy ideig nem találkozhatunk, ha csak fel nem csapok a hajójukra matrónak. Hiányozni fogok neki, de megad egy hamburgi postafiókot. Szóval semmi sem kötött már a kikötővároshoz.

Hermann tíz nap múlva jelentette, hogy felkészült, én pedig másnapra, egy május eleji szerdára időzítettem akciónkat. Frakkban, cilinderben, fehér selyemsállal a Belső-Alster partján álló pénzügyi negyedbe sétáltam, és a Dresdner Bank ügyvezető igazgatóját kerestem. Elmondtam, hogy magyar gróf vagyok, nemrég érkeztem Amerikából, és itt Hamburgban alapítok gyárat, mert kiváló társakra leltem – itt néhány helyi pénzembert említettem –, majd egy közeli frigyről is beszámoltam, mely a báró Richthofen családdhoz köt hamarosan.

Egyszóval letelepszem kedves városukban, nagyuram, mondtam a bankárnak, aki egyre készségesebben várta, miben segíthet ennek az ígéretes ügyfélnek.

Ausgezeichnet, ausgezeichnet, ismételte kezét dörzsölgetve, miközben előre-hátra ingatta testét. És miben lehetek az uraság szolgálatára?

Készpénzvagyonomat ez idő szerint a First National Banknál tartom New Yorkban, és most százhuszezer dollárra lenne szükségem!

Meg sem rebbent a szeme az összeg hallatán. Pedig ez legalább hatszázezer koronát, vagyis ötszázötvenezer német márkát jelentett. Mégiscsak jó döntés volt, Trüffel, ez a Hamburg, gondoltam. Bécsben, de még Berlinben is gyorsabban szedné a levegőt a bankár ekkora összeg hallatán, ennek meg a szeme sem rebben.

A gróf úr bizonyára rendelkezik csekkszámzával a First National Banknál, bólogatott az igazgató.

Aber natürlich! Már ki is állítottam, vettem elő a belső zsebemből a csekket.

Vizsgálgatta, aztán megszólalt:

Látra szóló csekk. Majd kis szünet után hozzátette, fizetendő nyolc nappal a benyújtás után, minthogy tengeren túli bankról van szó.

Ez rendkívül kellemetlen, ingattam a fejem, nekem legkésőbb három nap múlva le kell tennem a pénzt. Különben elszáll az üzlet, egy árverésen indulunk a gyáreépületre és a dokkra. A fizetési határnap péntek.

Ekkor végigmért, szinte hallottam a kopasz fejében kavargó gondolatokat: Kifogástalan megjelenésű magyar gróf, befolyásos ismerősökkel a városban, jó családba nőül...

Talán ezen is segíthetünk, gróf úr, hajtotta meg magát, egy dohányzóasztalhoz vezetett, leültetett, és szivarral kínált. Őszinte leszek önhöz, ekkora összegnél kábeltávíratot küldünk ügyfelünk bankjának. Gondoskodom róla, hogy még ma elmenjen a távírat. Pénteken reggel kezében lesz a pénz, feltéve, ha a First National visszaigazolja a kívánt összeget.

Kimérten bólintottam, fő az óvatosság, mondtam.

Mire ő sűrű mentegetőzések közepette úti okmányaimat kérte.

Számítottam erre, hisz igazi vagyont kértem tőlem, mégis szomorúan adtam át útlevelemet. Isten veled, Palikám, néztem a hamisítványt, jó pajtások voltunk, s talán egyszer még feléledsz tetszhalálodból, búcsúztam Sigray gróftól.

Távozásom előtt megkértem, hogy a telephely vásárlását tartsa titokban, mert nem szeretném, ha a nyilvános árverés előtt kiszivárogná tervünk. Természetesen egyéb tekintetben az általam említett előkelőségeknél – ha ismeri őket –

érdeklődhet személyem iránt, biztattam. Nem volt kétségem afelől, hogy ezt amúgy is megteszi. Biztosított diszkréciójáról, és megjegyezte, hogy a kábeltáv-irat díját sajnos nekem kell fizetnem. Förtelmes német kicsinyesség, gondoltam, egy vagyont mozgatunk, és akkor filléreznek. A csarnokban lévő pénztárhoz mentem, hogy befizessem az egy márka harminc pfenniget.

Ekkor tíz óra harminc volt. Taxival a lakásomhoz vitettem magam, átöltöztem a Hermann szerezte munkásruhába, széles köpenyt terítettem fölé, és az altonai kikötő vámházához vitettem magam. Mikor kiszálltam, a köpenyt a táskámba gyűrtem, és kék munkásoverallban indultam a folyó irányába.

Ennél a résznél már kiszélesedett az Elba, a túlsó parton a szénszállító hajók több száz méter széles dokkjai hasítottak merőlegesen a mederbe, akkor is rakodtak, gőzdaruk fújtattak, markolók csattogó pofájukkal harapták a szénkupacokat. A part menti úton megláttam a léckordonnal körbekerített földrakást, nekitámasztva csákány, lapát, s a gödör torka fölött egy sildes sapka billegett. Anélkül, hogy észrevett volna a sapka gazdája, a gödörbe ugrottam.

Én mára végeztem, barátom, most te következel.

Hermann nagyot ugrott, a frászt hozod rám, kiáltotta, aztán rázogatni kezdte a huzalkötegből kiemelt kábeleket.

Ez az, mondta. Ez csatlakozik a tengeralatti vezetékre a következő saroknál, az erősítő állomás után. A legjobb helyen ástam. Itt még egy ilyen kis ketyerét is rácsatlakoztathatok, húzott elő a fabőröndből egy kopogókaros telegráfot. A Dresdner Bank az időkiosztásban a tengerentúli forgalmazáshoz a délelőtt tizenegy és tizenkettő közötti időszávot kapta.

Akkor húsz percünk van, vettem elő zsebórámat, és leültem Hermann egyik faládájára. A városi Telegráf Üzemből hozta ezeket, amely egy hete alkalmazta technikusként főnökei legnagyobb meglepedésére. Csupán azt nem tudhatták, hogy az aranykezü szaki hamarosan szomorú halálhírt kap, és bármennyire is sajnálja, haza kell költöznie, hogy átvegye elhunyt bácsikája műhelyét.

Hermann tizenegy előtt két perccel keskeny gyűrűt vágott a papírszigetelésen, aztán a vékony ólomköpenyen is, és rácsatlakoztatta a telegráfját, majd kinyitott egy másik bőröndöt.

Primér Meidinger-elemek, mondta. Nekem persze mondhatta, mert ha mindazt értettem volna, amit csinál, akkor ezt a csapolást is magam hajtom végre.

Siess, mindjárt tizenegy, sürgettem.

Akkor álljál föl a szétosztóról.

Én odébb húzódtam, ő meg elővett egy tekerős karral ellátott műszert.

Először tizenegy óra tízkor kezdett kopogni a telegráf, de a bejelentkezés után azonnal legyintett Hermann, hogy ez nem a mi üzenetünk.

Milyen jól olvasod fül után ezeket a jeleket, mintha csak emberi szavak volnának.

Azok is. Ezek éppen angol szavak.

Úgy fertályóra múlva felszisszent, és a telegráfra csatlakoztatott elosztó karját hirtelen eltekerte. Ez egy drótban végződött, melyet a földbe dugott, mint a földelést szokták.

Most ezt szépen leválasztjuk, mondta maga elé, csak annyi ment át, hogy a Hamburgi Dresdner banktól a New York-i First National Banknak. A többi me-

het az elosztón át a jó német földbe, nevetett, s ekkor a távíró gombja is megállt kopogni.

Ezen elgondolkoztam, én tízezer dollárt ígértem neki, ami ennek az embernek mesés vagyona, és most azt sem tudja, hogy milyen összegű kérést küldött a hamburgi bank. Nagyon jól van ez így. Jobb, mint reméltem. Annyit tud csak, hogy el kell fognia egy üzenetet, ami innen és ide megy, aztán válaszolni kell rá. És mindezért tízezer amerikai dollárt kap.

Ezért Lipcsében emeletes házat vehetsz, mondtam neki.

De még egy felszerelt műhelyt is, tette hozzá.

Elöntött az elégedettség, hogy egy sikeres műszerészkarrier indulásához járulhatok hozzá, melyet a szász fővárosban talán generációkon át dicsérni fognak. Kár, hogy nem teszik majd hozzá, mindezt a budai Trüffel úr jóvoltából, Isten nyugosztalja. De hát ez az árnyékban tevékenykedők sorsa.

Úgy fél perc múlva Hermann visszakapcsolta az elosztó karját, de a kopogó csendes maradt.

A két forgalmazás közötti szünet, mondta, és igaza lett, mert hamarosan zörögve beindult a masina.

Várjunk tizenkettőig, nem tudhatjuk, nem megy-e még egy üzenet a Firstbe. Nem valószínű, de csak akkor lehetünk biztosak, mondtam neki.

Nem jött. Ezek szerint az én kérésemet továbbítottuk Altona homokos altalajába.

A helyszínről külön távoztunk, azzal, hogy másnap tizenegykor ugyanitt, mert ugyanezen a kábelen jönnek – és jöttek aznap is – visszafelé is az üzenetek.

Hermann néhány lapát földet dobott a kábelekre, de a gödröt nem temette be, s a kordon is ottmaradt.

Csütörtökön láttam, hogy egy rendőr áll a gödörnél, és beszél valamit. Köpenyemet még magamon tartva haladtam feléjük a járdán, hogy baj esetén tovább sétálok, de mikor közelebb értem, hallom, hogy Hermann biztatja a rendőrt:

Úgy, úgy, csak fogja el azokat az autógengsztereket, biztos úr. Némelyik itt a rakparton tán még ötven kilométerrel is vágat. Kész életveszély!

A rendőr bólogatott, jó munkát kívánt, aztán továbbsétált.

Mit akart?, kérdeztem, mikor mellé ugrottam a gödörbe.

Viccelődött, hogy vigyázzak, mert nem elég ám kiásni a gödröt, de vissza is kell temetni. Aztán elmesélte, hogy a sebesen hajtókra vadászik.

Fél óra múlva rácsatlakoztattuk a drótra a telegráfot, és angolul diktáltam neki, hogy mit kopogjon. Így hangzott a szöveg:

A New York-i First National Banktól a Hamburgi Dresdner Banknak stop Nevezett Sigray Pál gróf régi ügyfelünk stop az önök által megjelölt összeg kifizethető stop számlája fedezi stop.

Mikor a „megjelölt összeget”-et kimondtam, Hermann rám nézett, miközben tovább kopogott a géppel, s ahogy befejezte az adást, láttam, vívódik, megkérdezze-e, mekkora összegről van szó. Ekkor átfogtam a fejét, közel húztam az arcomhoz, s mivel fél fejjel voltam magasabb nála, lefelé néztem ijedten pislogó szemébe, és azt mondtam neki:

Mennyit ígértem neked, Hermann?

Tízezer dollárt, mondta.

Elegendő pénz ezért a munkáért? Látott téged valaki a bankban?

Nagyon is elegendő, és hogy nem látták.

Rájöhetnek, hogy innen Hamburgból érkezett a hamis üzenet, egyáltalán megérti valaki, hogy ment is és jött is az üzenet, és mégsem ment és mégsem jött?

Nem, mondta néhány izzadságcseppel a homlokán. Amerikában keresik majd a segítőt.

Akkor én holnapután, pénteken fél tizenkettőkor a Lombard hídon várlak, és átadok neked húszezer dollárt. Nem tízet, hanem húszat, mert jól csináltad. Vagy ha márkában kéred, akkor ez nyolcvanötezer márka.

Nyolcvanötezer márkát kapok?, tépte ki fejét a karomból. O mein Gott! Danke schön! Prima! Prima! Erste Klasse!, kiáltotta.

Van kérdésed?

Nincs, felelte.

Akkor temesd be a gödröt, és holnapután találkozunk, hagyta magára.

Másnap sok időt töltöttem a bárónéval és Melanie-val. Első ízben beszéltem nekik közös jövőnkéről, arról, hogy mennyire szeretek Hamburgban élni, és hogy a kézfogóra feltétlenül elhoznám özvegy édesanyámat, és a ceremónia után, ha a báróné is egyetért vele, szívesen magammal vinném őket, hogy az ősi birtokot megmutassam. A kastély keleti szárnyában lennének a szobáik, melynek ablakai egy tizenhatodik századi ősem által ültetett tölgyerdőre néznek, s odahallik a közeli pusztáról a ménes nyerítése.

Sokat kérdeztettek a magyar pusztáról, mert még nem látták, de régi vagyuk. A lovakról érdeklődtek, és persze a húgomról, aki iránt Melanie már akkor, ismeretlenül is igaz barátságot érzett.

Aznap nem mentünk sehova. Efféle jóleső tervezgetéssel telt a nap, s többször is láttam a hölgyek szemében az örömkönnyeket.

Akciónk harmadik napján, pénteken tíz óra tíz perckor értem a bankba. Az ügyvezető igazgató már messziről integetett.

Gróf úr, már tegnap megjött Amerikából a telegráf. Igazolta önt a bankja.

Csak nincs meglepődve, hogy ilyen lelkendezve meséli?, néztem rá szemrehányón.

A szobájába tessékelt, kértem, hogy márkában fizessen, mire ő hajlongott, körülugrált, egészen szolgálisan viselkedett. Untam már ezt az embert.

Siessen, kérem, mondtam neki, hamarosan kezdődik az árverés.

Tizenegy előtt néhány perccel elindultam a Lombard hídra. Hermann már várt. Elsétáltam mellette, miközben a nyolcvanötezer márkát a zsebébe csúsztattam. Egy pillanatra sem fordultam vissza, csak a híd öntöttvas korlátrúdjai sorjázak melletttem.

Átfogtam a táskát, benne a százezer dollárnak megfelelő márka, amely még így is, hogy Hermannak odaadtam a részét, egy kicsivel több volt, mint Houdini – Irma bálványa, a nagy szabadulóművész – éves jövedelme. Ő kilencvenhatezer dollárt keresett tavaly. Négyezerrel rávertél a mágusra, Trüffel, vigyorgtam magamban, s néztem, ahogy hömpölyög alattam az Elba.

E rövidke ünneplés után a főpostára indultam, feladtam magamnak egy táviratot, melyet úgy két óra körül kézbesítenek, ígérte a kisasszony. Hazafelé menet a napfényes májusi verőfényben kedvem támadt a Cirkusweg melletti park ki-

oszkjában egy habos kávéra és egy Braune Kuchenre, arra az omlós mézes puszedlire. Gondoltam, e finomságokkal búcsúzom Hamburgtól. S bár a társaságombéli urak és dáma is gyakran megfordultak itt a csíkos vászonernyők alatt, mégis meglepett, mikor néhány asztallal odébb észrevettem Irmát és a lovagját.

Erre a búcsúra nem készültem föl. Lehajtott fejjel mártogattam süteményemet a kávéba, de a veres dáma észrevett, és azonnal asztalomhoz sietett.

Remélem, Bécsben találkozunk majd, mondta, miközben mellém ült.

Hát még én, bólintottam.

Ejtettünk néhány szót jövőbeni randevúinkról, miközben bizalmasan felém hajolt, hogy dekoltázsával ingereljen, s úgy gesztikulált, hogy többször a kezemet érintette. Olykor elhallgatott, s ilyenkor kikerekítette a szemét, s mélyen az enyémbe nézett. Hát miért csinálod ezt, te szörnyeteg, gondoltam, nem veszed észre, hogy enélkül is remeg már a kezem? Csak rád nézek, és úgy kívánlak, majd belepusztulok. Most, hogy elválunk, te még tetézni akarod szenvedéseimet. Dög. Gonosz dög, gondoltam, ám ehelyett ezt mondtam:

Képzeld, drágám, rávertem Houdinire... folytatni azonban nem tudtam, mert Wilhelm von Ettinghausen nagy csörömpöléssel kirúgta maga alól a széket, és az asztalomhoz rontott.

Mit képelek, üvöltötte, van képem ily nyíltan udvarolni a társaságához tartozó hölgynek?

Mentegetőzni akartam, hogy hisz a kedvese jött oda hozzám, de Ettinghausen megragadta Irma csuklóját, és magával vonszolta. Aztán hirtelen megállt, visszafordult, és rám kiáltott:

Maga egy közönséges szélhámos!

S mivel addigra már mindenki bennünket figyelt, csak egy lehetőségem adódott. Felálltam, hozzáléptem, és megkérdeztem:

Befejezte?, majd kesztyűmet az arcába hajítottam.

Ő Irmát maga után vonszolva elrohant, csak a park virágágyásai közül üvöltött vissza:

Elküldöm magához a segédeimet!

Állok elébe!, feleltem. Felvettem a földről a kesztyűt, és méltósággal visszaültem a kávé mellé.

A jelenet nem volt ellenemre, sőt még szórakoztatott is. Elégedett voltam alakításommal, s úgy láttam, a krakéler üvöltözésére adott higgadt válaszomat a közönségem helyeslő bólintásokkal fogadta.

De miért használta ez a marha azt a Hochstapler – vagyis a szélhámos – kifejezést? Hát mit tud ez?, töprengtem.

S akkor eszembe jutott egy néhány héttel azelőtti beszélgetésem Irmával. Hogy oly tekervényes hazugságokba bonyolódott bárónői szerepe miatt – például Wilhelm mindenáron az ő nemesi családjával szeretne találkozni –, hogy kezd elege lenni ebből. Úgyis annyira beléje zuhant már a német, hogy készülő fölfedni magát.

Hát ez történhetett, Trüffel. S akkor te sem lehetsz a báróné főrendű rokona, tűnődtem. Szóval innen ez a Hochstapler. Most, hogy búcsúzni kívánsz grófi énedtől, ő is megpróbál elhagyni, lassan foszladozni kezd, mint egy viseltes gúnya. Mindegy, ittam ki kávé utolsó kortyát.

Otthon meghitt hármásban ebédeltünk. Már a szivarnál tartottam, Melanie és a bárónő áfonyalikórt szopogattak, bársonyos csönd telepedett a nappalira, mindkettejük arcán mosoly, bizonyára a közeljövő édes gondjain töprengtek, mikor fél kettő körül hosszan csengettek. Fél órával előbb jött a távirat, pillantottam órámra, de meglepetésemre az ajtóban két középkorú férfi állt, egy katonaruhás őrnagy és egy cilinderes, frakkos civil.

Parancsoljanak velem az urak, mentem elébük, de ők négyszemközt kívántak tárgyalni.

A szobámban aztán előadták, hogy megbízójuk Wilhelm von Ettinghausen úr a rajta ejtett sértés okán párbajra hív. A duellum részleteinek megbeszélésére érkeztek.

Őket állva hagyva a fotelbe vetettem magam, és nevetni kezdtem.

De uraim, önöket félrevezette megbízójuk! Higgyék el, magam a legnagyobb készséggel állnék rendelkezésükre, de nem tehetem!

Hogyhogy nem teheti?, nyúlt meg az őrnagy álla.

Úgy, hogy nem vagyok párbajképes. És nemhogy főrendi nem vagyok, de még nemesi címem sincs, sőt még tisztos polgárnak sem mondhatom magam, hisz jobbára csalásból élek, és ültem már börtönben is... de hisz a megbízójuk ezt jól tudja, nem szép tőle, hogy idefárasztotta önöket.

A két német köszönés nélkül sarkon fordult, az előszobában éppen csak biccentettek a hölgyeknek, s már szaladtak is kifelé az elátkozott házból.

Kik voltak ezek?, kérdezte a báróné, de magyarázatra nem maradt időm, mert ekkor megjött az általam föladott távirat. Még az előszobában felbontottam, olvasása közben végtelen fájdalmat színleltem, bocsánatot kértem a hölgyektől, és a szobámba vonultam.

A véletlen jó rendezőnek bizonyult. A párbajsegédek ráerősítettek a telegramra. Mintha egyazon ok egymás után pergő következményei lettek volna a történetek. Néhány perc múltán a nappaliba mentem, és síri hangon bejelentettem a hölgyeknek:

Sajnos azonnal el kell utaznom. És nem tudom, hogy viszontlátnak-e még, hölgyeim.

Jaj, de hát mi történt?, tördelte a kezét a báróné, Melanie pedig sírva fakadt.

Egy becsületbeli adósságom miatt Berlinbe kell utazom. De ha nem sikerül huszonnégy órán belül felhajtanom a pénzt, főbe lövöm magam.

Mennyiről van szó?, kérdezte a báróné.

Tizenkétezer márkáról. Ha otthon lennék, akkor ez persze semmiség lenne. Egy órán belül megszerezném... de itt idegenben, remegett meg a hangom.

A báróné rövid habozás után megszólalt:

Egy óra múlva rendelkezésére áll az összeg. Aztán elutazik Berlinbe a gróf úr, rendezzi az ügyet, s ha visszatér, megtartjuk a kézfogót.

A hat órakor induló berlini gyorsnál hosszasan integetett utánam báró von Richthofenné és Melanie. Én az ablakon kihajolva lengettem zsebkendőmet, utoljára láttam őket, és megvallom, egészen a szívemhez nőttek. Ideje volt távozzom. Megtapogattam a belső zsebemet, kvittek vagyunk, mondtam magam elé, körülbelül ennyit fizettem ki nektek bérleti díjként és költöttem rátok fél év alatt, és felhúztam az ablakot.

szerellem I.

a szerellem
nemtelen   és a délután
nem érdeklém   vadkörteívvel
a magányt   ömlik
nézem   a tavaszban

hol lehet
a tavasz   az emlékezetben
hajadban   visszaváltani
kujtorog   nem lehet
és az ima   az ima

imát rejt

<líra meg tükör>

líra meg tükör
a szerkezet szárnyán   langyos ejakuláció
hajnali nagylány   holmi bura alatt
joggal raplizik   a költő
a látható nyelven rímmel tömve szorgalmasan
lábait szétveti   kegyesen
medencecsontján   regényesen kiszabva
levező napszak   virágozik

petéz

TízSOROS

Nyílegyenesen töri meg szemközt egy homokpad a folyamot, martjának legmagasabbra mosott részére bökve.

És hogy azon túl a fák közt kecskék.

Míg szét- és szétszálazza az örvénylő ár roppant kötegét a folyásiránnyal bezárt hegyesszögében.

Sárosan árad

a széles, vaskapcsos kőlépcsőkkel a város a vízig itt szemben.

A Tisza-part homokkőlépcsői hozzá vannak hígulva a folyó mély fővenyéhez.

Akiket lenyilazott az újabb íjászcsoport, akik lenyilazták a koporsóvívőket, ők nem tudták, hogy a legbelső koporsóban csak az atmoszféra van.

Napon-fényes ércel és a bennszorult levegővel hétszeres, üres sötétje utcaszövevénynek.

Mint ez itt.

A hullát aztán elégették, és a folyóba szórták hamvait.

Kőrösi Csoma Sándor oktagonális síremléke a darjeelingi angol temetőben

A Sághegy-kráter mély kiszögellésének végénél a nagy tufatömb.

Tíz soros

Bottal ástam.

Bele-beleakadva az ernyőt tartó terebélyes tujafácška hajszálgököreibe.

Kissé meghajlott a puhatáblás kötet a poggyászsomban.

Letettem a könyvet a négy-öt centi mélyre kikotort négyszögletes gödörbe, rátoltam a kezemmel a földet, majd elsimítgattam két tenyérrel.

Esett az eső.

A London-könyvem egy példányát elástam Darjeelingben.

Hogy szakadjon át a Himalája zöldteraszos hegyoldala a Ság kráterébe.

Itt.

Nincs itt. A Sághegy-kráter mély kiszögellésének végénél a nagy tufatömb. Elástam oda mögé az itt álló dalt.

A negyvennyolcadik oldal tetején az ujjnyi felületen.

Gavriel Vrigaera

Mint a saját testemhez, könyvtetekhez sincsen igazibb közöm.

Ásd csak a könyvet ide el.

Míg egészen vörösesbarnára rohad a papír a tujafácška alatt a nagy japánciprusokkal szálkás hegyoldalban,

együtt vagyunk megint. Hármásikrek. Te és én nővérkénk anyai testében.

Akár a legyező alakú hófolt a kialudt mellékráterben: mellette az iker mélye kénes gőzt lehel.

Ásd el a könyvet, Gavriel.

Mászom a Himfy-lépcsőt

*– Jaj, de magas ez a Himfy-lépcső!
Legalábbis nekem, az éveivel nem hetvenkedő,
de a már hetvenen túl járó vén filozfnak.
Örüljek annak, hogy még bír a lábam?
A fiatalság kegyetlen, ilyen voltam én is:
„ez már eleget élt”, vagy „most a mi időnk jön!”
ilyeneket gondol, vagy néha érez. Pedig hát korunk
gyakran nem adekvát a belső energiával.
„Az öreg Vörösmarty” – mondjuk, miközben az akkor
már aggnak hitt költő 55 éves volt,
amikor elhunyt. Másokról nem is beszélve.
Hanem miközben mászom ezt a lépcsőt,
eszembe jut egy Himfy-vers, amit gyerekként
tanultam, s meg is ragaadt emlékezetemben:
„Szülőföldem szép határa!”, amit aztán Kisfaludy
persze viszontlátott, „bús szíve” is felvidult
a balatoni tájtól. Ami pedig Pest-Budát
illeti, egy szörnyűséges, többnapos mai
lomtalanítás idején szívesebben lennék másutt,
mondjuk, (akár egy háború-háborított) Provence-ban.*

Egy hasonlat kibontása

*Hogyha vonat –
nem expressz és nem is vicinális
állandó menetrendje sincsen
csak olyankor gyors ha előtte
zöldet mutat a szemafor
és könnyen átkattannak a váltók –
néha hosszan vesztegel
egy állomáson ahol az álmos utas
szeme csenevész ecetfán pihen
hogy aztán nekilóduljon sípolva-búgva
rohanjon tovább*

*nyaktörő viaduktokon és
rejtelmes alagutakon át
egy állandó tatarozás alatt álló de mégis
kivilágított pályaudvar felé*

BECK TAMÁS

A guberáló

*Az egynemű masszából lassan kiürült
kóláspalack, megégett szélű rongy, száraz
kenyér lesz – nevet kapnak a kollektív
tudattalanból kiemelt tárgyak –, miközben
szétpakolja a konténert, s ennek az
ősrobbanásnak ő a teremtő istene,
bárki volt is korábban, a reklámszatyor
aljában a lejárt személyibe bármilyen
név is van bejegyezve, s bár a történetet,
mely hozzá tartozik, nem írhatja már újra,
– a happy endben rég nem hisz – mégis tudja,
hogy ő csupán díszletes a lefüggönyözött
színpadon, aki két felvonás között
átrendezi a történések helyszínét,
a rend hiányát, a háború utáni lét
érzetét megálmodva a békebeli
posztmodern hangulat helyébe,
mintha előre tudná, mi lesz a vége
e darabnak, melyben ő nem kapott szerepet,
hogy azt csinálja, amit sohasem szeretett.*

Kölcsönként lakásban

*Csak egy kölcsönként lakásban fordulhat elő
velünk, hogy fülbevalóidat reggel egészen
máshol találod, mint ahová előző este
tetted. Gyanakodva nézel rám, mintha én*

*keltem volna föl hajnaltájt, hogy megréfáljalak;
hisz az nem lehet, hogy álmodban rendezted át
ezt a valós szobát – a szekrényt az asztal helyére
toltad, s mindez feledésbe merült, akár a*

*Kolumbusz előtti utazások Amerikába –,
melynek tárgyait nem illeti meg semmiféle
vonatkozás, és képlékeny rendjük csupán a*

*háziaknak változhatatlan és végleges,
ahogyan józanságunk is csak egy paradigma,
amit váratlanul meghalad majd a képzelet.*

Dalia

*Daliás idők daliás sarja
a múlt lerakódott izom
testében és hű szívében
roppant erős a karja.
Tréfát úz vadat fenékbe rúgja
a képmutató hadat
hangosan zokog ha úgy akarja.
Kiüget küzd kardkihullásig
– majdnem mindig győz –
a lovagi tornán
majd templomi magányban
térdepelve imát rebeg:
Isten, óvd a kisdedeket.
Mégpöcköli az oroszlán orrát
nem fél ha csap a mancs
megállítja egyetlen acélos
szemvillanás: belső parancs.
Kiáll a vár fokára
hajnali szélben leng serényen
dús sörénye és vörös palástja:
áll mint eleven bástya.*

Ahol élek

*Át bágyadt és bágyasztó,
füstös, kissé túlilluminált tereken,
át fák zegzugos ágai közt
a szűkülő résen, mármint az életen,
hol csak egy a biztos:
kis fekete gomolyag
– hű árnyékom a hátam mögött –,
buta rab, ki annyi közt
épp e világra szökött,
hol elvesztik hitüket*

szikrázó istenek,
hol verdesnek hiába,
semmi-szárnyukat emelik
drága esetlen testvéreim,
a pingvinek.

K Á L M Á N G Á B O R

Hajnal

*Az éjjel azt álmodtam, nem szeretlek.
Kint már elbontották az évszakot.
Kattant a termosztát. Havazni kezdett.
Vagy elállt. Nem figyeltem. Hallgatott*

*a város. Fúgák előtt a hangterem
hallgat így. Elnéztem, mennyi koszfol,
sárga lámpafény játszott szemközt velem,
ritkás porhó mosta át a távot.*

*A Rózsadombon meg, hol landroverek-
ben hallgat a dízelmagány,
állt egy lámpasor. A fény rézsút esett
át egy házat fedő hullámpalán.*

*És rézsút hullott át a könnyű hópor
az utcalámpák okker fényterén.
Félpercnyi táv, mely végül mélybe bókol.
Fényterekből hullok így ki én.*

*Felkeltem, mert fejemben már a holnap
összevissza zsúfolt rendje járt.
Az úttesten vad lóerők loholtak.
Egy újabb éjjel halt könnyű halált.*

*Indultam. Hagytam, teljen el megint,
járjon csak át egy pontos délelőtt.
Mit rontok, mit veszítek el ma? Kint
szitált a fény a házfalak között,*

*és mintha megszokásból tenné csak,
lassan, derengve elkéült az ég.
Hallottam, már egy villamos szalad,
a szomszédnál a vekker felsikít.*

*Hét óra lett, fordult az óraszámplap.
Kint hó hullt át a lámpák fénykörén
míg összeadtam, elvettem, meg átlag-
ot vontam belőled, és maradtam én.*

*Az éjjel azt álmodtam, nem szeretlek.
Tán hittem is, hogy jobb lesz úgy nekem.
Kattant a termosztát. Havazni kezdett.
Szórt lámpafény játszott szemközt velem.*

TISZTELETBELI BORDANYILVÁNTARTÓ

Ménesi Gábor beszélgetése

Ménesi Gábor: – A *Kritikus határmezsgyén* című könyve kapcsán írja recenziójában Németh G. Béla, hogy „a kötet írásai nem csupán kritikák, de kritikaiak is, nem esszék, de esszészerűen személyesek is; nem tanulmányok, de tárgykörükben biztosan mozgó s határozottan fogalmazó tanulmányalapozottságúak is”. Ha jól értem, a kötet címébe emelt „határmezsgye” arra utal, miként érvényesülhetnek az elméleti és az önreflexív megoldások a kritikáírás praxisában. Régóta foglalkoztatja a kritikus-irodalomtörténeti személyesség problémaköre. Milyen helye van véleménye szerint a szubjektív megközelítésnek és értékítéletnek az irodalomtörténet-, illetve irodalomkritikaírás folyamatában?

Angyalosi Gergely: – Sohasem hittem abban, hogy az íróasztalához telepedő kritikus az előszobában hagyhatja a személyiségét, melyhez természetesen hozzátartoznak a sajátos meggyőződések, ítéletalkotási formák, továbbá a semmivel alá nem támasztható elfogultságok is. Ezt talán senki sem tagadja a szakmában; vitázhatunk azonban arról, hogy mennyiben tartjuk lehetségesnek és kívánatosnak a „szubjektív” tényezők háttérbe szorítását. Ez a szóhasználat azonban félrevezető lehet. Teszem azt, ha elvállalom, hogy a „szubjektív megközelítés” híve vagyok, akkor ezzel utat nyitok annak a feltételezésnek, hogy létezik „objektív”, vagyis a kritikus személyiségét teljes mértékben közömbösítő kritika. Ha ellenben azt állítom, hogy ez utóbbi nem lehetséges, akkor elbizonytalanítom a „szubjektív” jelző értelmét is. Mindenki érzi, hogy itt fokozatokról van szó, és ezek a fokozatok a kritikus műfajoktól vagy inkább alműfajoktól függőek. Nyilvánvaló, hogy egy lírai költemény strukturális vagy szemiotikai elemzése sokkal nagyobb távolságtartást tesz lehetővé, mint egy folyóirat megfelelő rovatába szánt bírálóval valamely újonnan megjelent irodalmi műről, nem is beszélve a személyességet vállaló mozgósító esszéről. Az eszközök és a szempontok kiválasztásában azonban óhatatlanul megnyilvánulnak az egyéni preferenciák. Jakobson és Lévi-Strauss hiper-strukturalista elemzése Baudelaire *A macskák* című költeményéről korántsem „objektív”, hanem nagyon is a két szerzőre jellemző következtetésekre fut ki, amint azt Riffaterre bosszantó éleslátással kimutatta. Azt gondolom tehát, hogy annak, aki kritikákat akar írni, mindenekeelőtt megbízható önismerettel kell rendelkeznie: melyek az érzékeny pontjaim, hol húzódnak az ízlésem határai, mennyire tudok kilépni meggyőződéseim ketrecéből? Jó tudni egy-egy ítélet megfogalmazásakor, hogy ezt most a személyes indulat vagy az elvi-módszertani következetesség mondatja velem – vagy esetleg az utóbbival álcázom az előbbit? Második lépésben az említett műfaji lehetőségeket és elvárásokat kell tisztáznom. Magam például úgy vélem, hogy nincs épkezláb kritika személyesen is vállalt értékítélet nélkül (ezt a nézetet szemmel láthatóan nem mindenki osztja ezen a pályán). Teljes személyiséggel oda kell állnom az ítéletem mögé; ám ez nem jelentheti a szubjektivitásom előtérbe tolását. A mű a fontos, nem én; de a mű az adott pillanatban a velem való találkozásban „konkretizálódik”, ahogy Ingarden megfogalmazta. Ha megpróbálok kívül maradni ezen az eseményen, akkor nem jön létre a randevú: a kritikám csupán a mű „csontvázát” érinti.

– Szövegeit igen gyakran esszéizáló beszédmód hatja át. Egyik recenziójában egyetértően idézi Poszler Györgyöt, aki a következőképpen próbálja definiálni az esszé műfaját: „... szubjektív lehet ugyan, de pontatlan nem. E pontossághoz hozzátartozik a következetes, saját logikáján belül hiánytalan gondolatmenet. Az egyes esszében, kísérletben önmagához az ismétlődés árán is makacsul visszatérő, azonos megjelölés és nyelvhasználat. Amely azáltal, hogy ugyanazt a jelenséget mindig ugyanúgy jelöli, még az ismétlődésben rejlő poétikai lehetőségeket is kihasználhatja. Vagy legalábbis rájátszhat azokra”. Mit jelent az esszé az Ön számára? Hogyan értelmeződik és milyen funkciót tölt be a műfaj az Ön kritikus gyakorlatában?

– Ritkán ülök az íróasztalomhoz azzal a kifejezett elszánással, hogy „most esszét fogok írni”. Azt, hogy a szövegemből esszé lesz avagy sem, az írás tárgya dönti el, annak a sajátos természete, amiről írás közben töprengennem kell. Ezzel már az esszé-problematika kellős közepében találjuk magunkat, ugyanis én nagyon komolyan venném a műfaj nevének eredeti jelentését, vagyis azt, hogy *kísérletről* van szó. Felfogásom szerint nem lehet esszének nevezni olyan írást, amelyből hiányzik a kísérleti jelleg. Adorno, akinek az esszé egyik klasszikus meghatározását köszönhetjük, arról beszél, hogy ebben az írásmódban „a szellemi tapasztalat színhelyévé” tesszük önmagunkat, anélkül, hogy felfejténénk ezt a tapasztalatot. Ez azt jelenti, hogy az esszé mintegy tapogatózva halad előre, s szerzőjének nincs módja arra, hogy eközben kívülről is lássa önmagát. Az esszé tehát nem tűri meg a metanyelvet, amely a biztonság garanciája lenne. Adorno másik alapvető gondolata az, hogy „a nyitott szellemi tapasztalat iránti affinitásért a bizonyosság hiányával kell fizetnie” az esszéírónak. Ettől pedig „a megalapozott gondolkodás normája halálosan retteg”. Az igazi esszé tehát kockázatvállalás, ugrás a sötétbe, a szabadság szorongással teli tapasztalata. Ha ezt az írásmódot választom, tudnom kell, hogy minden irányból fenyeget a kudarc: nem tarthatom magam elé valamelyik elmélet pajzsát, le kell térnem a tudományos kifejtés módszertanilag kijelölt ösvényéről. A legnagyobb veszélyt azonban önmagamban kell keresnem, a saját nyelvi-gondolati kliséimben, rögzültségeimben, rendíthetetlennek hitt meggyőződéseimben. Előfordulhat, de még milyen könnyen, hogy miközben a kísérlet szabadságát vélem tapasztalásá tenni, voltaképpen saját beidegződéseim vezetnek az orromnál fogva. Azt gondolom, hogy a pályakezdő irodalmárok egy része éppen ezeket a kockázatokat nem vállalja, ezért ölti magára egy biztonságosnak érzett elmélet vértetét. Nekem is volt ilyen korszakom, önmagában ezzel nincs semmilyen probléma. Baj akkor van, ha valaki nem tud kibújni a páncélból, vagyis nem jut el a beszédmódok változtatásának lehetőségéig sem. Márpedig ennek a tapasztalatnak a megszerzésére az esszé a legalkalmasabb terep.

– Rendkívül alapos teoretikus felkészültséggel rendelkezik, írásaiban szemléletesen ölt testet a francia kultúrával és irodalomelméleti diskurzussal kialakított termékeny párbeszéd, és „elméleti megfontolásai kritikái köztöszövetét alkotják”, ahogyan egyik kritikusa, Kardos András mondja. Mennyiben befolyásolta és határozta meg kritikái szemléletét az a tény, hogy alaposabb irodalomelméleti és irodalomtörténeti vizsgálódások felől érkezett a kritika területére? Hogyan valósítható meg az elméleti felismerések és az irodalomkritika hatékony és termékeny egymásra hatása?

– Ahhoz a korosztályhoz tartozom, amelyik még érezhette az elméletalkotás pátoszát, a szó legnemesebb értelmében. Emlékeim szerint mi nem annyira a biztonságos tudást vagy professzionalista támadhatatlanságot kerestük a strukturalizmusban, a szemiotikában vagy a többi elméletben, hanem a világ új típusú megfogalmazását láttuk bennük. Ezt éreztem a hetvenes évek végének Párizsában is: világszerte sokunkat hajtott „az elmélet démona”, ahogy később Antoine Compagnon elnevezte. Ebben is volt persze valamelyes kockázat; a teoretikus kalandozás néha izgalmasabbnak látszott, mint maga az irodalom, amelyet gyakorlótérnek tekintettünk. Ma már nehéz elképzelni, de esetenként nagyobb izgalommal olvastuk egy-egy híres „elméletész” új tanulmányát, mint azokat az irodalmi műveket, ahonnan a példáit merítette. Pedig emlékeim szerint így volt, és ezt

utólag sem sajnálom. Örülök, hogy átélhettem ezt a hangulatot, amely történelmileg nagyon is meghatározott volt, s mint ilyen, mulandó. A kérdéshez visszatérve: ma is az a véleményem, hogy elméleti képzettség nélkül nehezen képzelhető el érvényes beszéd az irodalomról. Nem zárom ki persze annak lehetőségét, hogy valaki ösztönös zseni és szenzációs megérzései vannak irodalmi szövegekről minden elméleti háttér nélkül. Ám még ez az elképzelt zseni sem láthatja meg például a kortárs irodalomnak azt a dimenzióját, amely éppen az elmélettel való folyamatos érintkezésből nőtt ki. Azaz kell az elmélet, egy vagy több elmélet, merthogy szerencsére sok van belőlük, és választanunk lehet és kell közülük. Ma már azonban jobban szeretem, ha az apparátus inkább a háttérben marad. Érzékeltetnem kell, hogy milyen teoretikus alapon mondom, amit mondok, de azt is szem előtt kell tartanom, hogy nem ennek a teoretikus háttérnek a kifejtése kedvéért írok. Bonyolult és mindig csapdákat rejtgető összjátékról van szó az előzetes tudás és a jelenben működő irodalmi tapasztalat között. Ha valamit nem szeretek, az az elméleti források öncélú visszakérődése; amikor azt érzem, hogy valaki a szakirodalmi tájékozottságával akarja kivívni az elismerésemet. Abban viszont ma sem érzek semmi rosszat, ha egy elméleti konstrukciót, úgymond, „kipróbálunk” egy irodalmi szövegen. Az irodalomelmélet ugyanis nemcsak arra való, hogy szolgálja az irodalomtörténet-írást vagy a kortárs irodalmat, hanem öncélt is hordoz. A szellem egyik kalandja, mint minden tudásalakzat.

– *Egyike azoknak az irodalomtörténészeknek, akik a francia teoretikus áramlatok, elsősorban Foucault, Derrida, Todorov és Barthes eredményeit a hazai irodalomértésben is működtetni próbálták. Melyek voltak azok a szempontok, amelyek leginkább inspirálóan hatottak Önre az említett belátásokból? Mi jelentette Önnek az elmúlt három évtized francia irodalomelméleti diskurzusának legfontosabb tanulságát, tapasztalatát?*

– Francia szakos voltam, ezért franciául nyílt meg nekem a világ egyetemista koromban. A többi nyelven, amelyekkel próbálkoztam, nem jutottam el arra szintre, hogy a hozzájuk tartozó kultúrát, életmód-típusokat belülről élhessem át. Egy mai egyetemista nyilván nem is tudja elképzelni, milyen nagy dolog volt, hogy 1977–78-ban egy tanévet Párizsban tölthettem. További örült szerencse volt, hogy az említett „nagy nevek” emberközelbe kerültek. Mindannyian aktívak voltak még, láthattam, hallhattam őket, járhattam az előadásaikra. Mindegyiktől mást tanultam, néha egymáshoz nem is feltétlenül illeszkedő dolgokat. Ez is nagy élmény volt, megérteni a köztük levő különbségeket, a látens vagy nyilvánossá tett konfliktusokat. Ez volt a legjobb iskola: belátni, hogy csak állandóan felbomló és átalakuló *iskolák* léteznek. De ha mégis megpróbálnék kiemelni egyetlen mozzanatot, amely a hatvanas évek második felétől tapinthatóan jelen volt a leg-eltérőbb francia elméleti irányzatokban, akkor az *önreflexivitás* hangsúlyozását nevezném meg. Megfogalmazódott egy olyan tudományosság iránti igény, amely képes arra, hogy folyamatosan felülbírálja önmagát. Például éppen ebben rejtett körülbelül egy évtizeden át a jelelmélet vonzereje. Úgy látszott, hogy a szemiotika, vagy Barthes kifejezésével a „szemiológia” képes erre a folyamatos önreflexióra, tehát valamiképpen a „tudományok tudománya” lesz. Sok naivitás volt ebben, de az önreflexivitásra való képességet mind az elméletek, mind pedig az egyének tekintetében döntőnek tartom ma is.

– *1996-ban jelent meg Roland Barthes, a semleges próféta című könyve. Mi vezette éppen a Barthes-monográfia megírásához?*

– Mint említettem az imént, sokféle előadásra, szemináriumra jártam Párizsban, de ezek közül a legnagyobb élményt Barthes kurzusa jelentette a számomra. Megragadott az egyénisége, a belőle sugárzó hallatlan kulturáltság, amelyben nem volt semmilyen sznobizmus. Ezt azért találtam fontosnak akkor, mert ambivalens viszonyban voltam a kulturális és tudományos szférával. Igazából csak az irodalom és némelyik társadalomtudomány érdekelt, ugyanakkor roppantul zavart, hogy mindez csak bizonyos társadalmi

csoportok számára létezik. Magyarul: szerettem a kulturáltságot, de viszolyogtam a kulturális elitől, amelyhez érdeklődésem iránya miatt tartozni szerettem volna. Ezt az ambivalenciát segítettek oldani Barthes előadásai a „semlegesről”. Lenyűgöző öniróniával tudott beszélni saját kutatásairól, ezzel egyidejűleg megerősítette az ember hitét abban, hogy ezekkel a dolgokkal mégiscsak érdemes foglalkozni. Hazatérésem pillanatától úgy éreztem, hogy tartozom neki ezzel a könyvvel.

– Kritikus határmezsgyén című könyvének első írása egy újabb Barthes-tanulmány, amely a monográfia utószavának, kiegészítésének is tekinthető (alcíme: Még egyszer Roland Barthes-ról). Ebben a barthes-i örökségről, Barthes szellemi utóéletéről értekeznek. Mit érzett továbbgondolandónak, esetleg módosítandónak a monográfia Barthes-képéhez képest?

– Az elmúlt évtizedben rengeteg olyan dokumentum látott napvilágot, amelyeket a nyolcvanas- kilencvenes években még nem ismerhettem. Ha most módom nyílna egy újabb Barthes-könyv megírására, alighanem ugyanazokat az összefüggéseket venném szemügyre, csak hogy egészen más perspektívából. Ma is úgy gondolom, hogy a *Semleges* kulcsfogalom volt nála, de ennek a fogalomnak az igazi szerepét és jelentőségét sokkal szélesebb összefüggésben értelmezném. Jelenleg, ahogy én látom, Barthes-nak a modernitáshoz való viszonya az egyik legvitatottabb kérdés; magam is szívesen elmélyednék ebben a problematikában.

– Ha most, ezen a ponton megállunk egy pillanatra, és visszatekintünk indulásának körülményeire, lát-e valamilyen kapcsolatot gyermekora, neveltetése és pályaválasztása között? Milyen hatások nyomán kezdett az irodalommal foglalkozni?

– Furcsa dolog ez, mert engem semmi sem predesztinált az értelmiségi pályára. Apám műhelyvezető volt a Magyar Optikai Művekben, mentalitására nézve „melós”, ahogy ő mondta, anyám pedig háztartásbeli. Szűkösen éltünk, nem voltam nagyon jó tanuló sem, tehát minden az ellen szólt, hogy tovább tanuljak. Mégis így lett, a szüleim belátták, hogy menthetetlen könyvmoly vagyok, amiért nagyon hálás vagyok nekik. Valószínűleg az olvasással teremtettem magam körül egyfajta védőburkot a nemszeretem világ hatásaival szemben. Kamaszkoromig nem nagyon tettem különbséget az „irodalom” és a többi könyv között. A versek segítségével ismertem fel, hogy az irodalmi szöveg voltaképpen a nyelvhez való sajátos viszony terméke.

– Érdeklődése az ELTE magyar-francia szakára vezette. Tudjuk, hogy akkoriban (a hetvenes években járunk) kevésbé volt inspiráló a bölcsészkar közege. Hogyan tekint vissza arra az időszakra? Voltak-e meghatározó tanáregyéniségek, akiktől sokat tanult és esetleg befolyásolták irodalomszemléletének alakulását?

– Nézze, valóban sokat kritizáltuk a bölcsészkar akkori színvonalát; ma visszatekintve azonban sokkal szerényebb és visszafogottabb lennék. Igaz, hogy minden egyetemen fontosak a tanáregyéniségek és az általuk nyújtott színvonal, de legalább ilyen lényeges a hallgatók szellemi igény szintje. A kettő együttesen határozza meg azt, hogy mennyire „inspiráló” az iskola. A mi igény szintünk, megint csak mai szemmel nézve, kifejezetten magas volt. Kiemelhetnék egyes oktatókat, például a több generációnak élményt jelentő Németh G. Bélát, de alapjában véve már akkor is volt egy homályos érzésem, hogy majdnem mindenkitől lehet valamit tanulni. A kérdés sokkal inkább az, hogy akarok-e?

– Első kötete, *A lélek lehetősége*, amely 1986-ban jelent meg, líra és szubjektumelmélet összefüggéseit vizsgálja a XX. század eleji Magyarországon, Balázs Béla, Füst Milán és Lukács György fiatalkori útkereséseinek, választásainak középpontba helyezésével. Az opus eredetileg doktori disszertációjaként készült. Milyen szempontok alapján értelmezhető együtt a három alkotó életművének korai periódusa?

– A témaválasztás természetesen az én ismereteim és érdeklődésem irányát és egyben korlátait is jelezte. Egész baráti körömre rendkívül inspirálóan hatott a fiatal Lukács felfedezése, aki úgy merült fel a látóhatárunkon, mint egy ismeretlen kontinens. Sajátos mó-

don ez a fantasztikus elméleti képességekkel megáldott fiatalember segített nekünk abban, hogy kikászálódjunk azok közül az esztétikai keretek közül, amelyeknek szűkösre szabásában később olyan nagy szerepe volt neki is. A nyolcvanas évek elején persze nem voltam még ennek tudatában, csupán azt éreztem, hogy a fiatal Lukácsnál még nagyon sok minden eldöntetlen, és hogy ebből a gondolatvilágból sokfelé nyílhatnak utak. Az egyik út a szubjektumelmélet és a líraesztétika összefüggései felé vezetett, és itt nagy szerepe volt Balázs Bélának. Az egészen más alkatú, de költőként összehasonlíthatatlanul jelentékenyebb Füst Milánra pedig azért volt szükségem, hogy felmutathassak egy poétikai alternatívát ugyanebből a korszakból.

– *Már korábbi tanulmányaiban meghatározó viszonyítási pontként érzékelhető Ignotus kritikai tevékenysége, gondolkodásmódja, és feltételezhettük, hogy egy monografikus igényű mű körvonalazódik. Nemrégiben valóban napvilágot látott Ignotus-tanulmányok című kötete. Mi inspirálta Ignotus életművének, irodalomszemléletének, kritikai és lapszerkesztői tevékenységének behatóbb elemzésére?*

– Lukácsban és körében az az állhatatosság volt a megragadó, ahogy önmagukat és egy konzisztens világlátás lehetőségeit keresték. Radikális irányváltásai jól ismertek ebből az időszakból. Ez azonban nem jelentett szellemi értelemben vett nyitottságot. Lukács mindegyik fordulatakor azt a megoldást kereste, amely mellett azután a végsőkig ki lehet tartani. Tudjuk, hová vezette őt ez az útkeresés. Ignotusban, az úgynevezett „impresszionista” stratégiában viszont a valódi nyitottság igényét és a vele együtt óhatatlanul felbukkanó elméleti és világszemléleti dilemmákat érzékeltem. Ezeknek akartam tőlem telhetően utánajárni.

– *Amit itt említ – vagyis az impresszionista kritika kérdésköre – valóban a könyv központi problémája. Vizsgálódásai során arra az eredményre jut, hogy Ignotus kritikai gyakorlatát átgondolt, tudatos elméleti megfontolások vezérelték. Melyek azok a kortárs teoretikus nézőpontok, amelyek szemszögéből érdemes kapcsolódni Ignotus törekvéseihez?*

– Nem szeretném jobban eltúlozni Ignotus elméleti tudatosságát, mint amennyire azt ő maga hangsúlyozta. De mindenképpen korrigálni kívántam azt a tévhitet, hogy az „impresszionista” kritika eleve elméletellenes, vagy nélkülözheti az elméleti szempontokat. Ignotust egyszerre érdekelték az elméleti megfontolások, meg az is, hogy miképpen lehet ezektől a konkrét mű befogadása során, legalább részlegesen, megszabadulni. Ebből a szempontból szellemi rokonságban állt másik „hősömmel”, Roland Barthes-tal. Barthes is mélységesen tisztelte a tudományt, vágyott a tudomány által szentesített módszeresség kialakítására. Ezzel egyidejűleg azonban ki is akart törni a tudományosság keretei közül, a Todorov által „inautentikusnak” nevezett beszédmód felé. Nem hiszem, hogy csak rávetíteném Ignotusra ugyanezt a kettősséget. A francia szakirodalomban is volt kísérlet arra, hogy Barthes elődeit kutassák a századelőn.

– *A megelőző tíz évben született jelentősebb kritikáit, esszéit, tanulmányait gyűjtötte össze Romtalanítás című kötetében, amely 2004-ben jelent meg. Tulajdonképpen ez az első olyan Angyalosi-könyv, amely nagyobb terjedelemben ad válogatást kortárs szépirodalmi művekről írott kritikáiból. Korábban szigorúbban válogatott, alaposan megrostálta ezeket az írásokat és kevesebbet adott közre belőlük. Mi volt ennek az oka?*

– Korábbi gyűjteményes köteteimre vonatkozólag éppen azért bíráltak többen, mert nem találták meg bennük bizonyos kritikai írásaimat. „Talán csak nem szégyeltem őket?” – kérdezték. Nos, nem szégyeltem őket, de volt egy időszak, amikor nehezen tudtam elképzelni, hogy a nem szakmabeli olvasó szívesen vesz a kezébe egy évvel ezelőtt megjelent könyvről írott kritikát. Azóta meggyőztek arról, hogy akadnak ilyen olvasók. Igazán megérdemlik, hogy megkönnyítsük a dolgukat.

– *A Romtalanítás a szerző érdeklődésének sokféleségéről ad számot. A kötet egyik ciklusa például a képzőművészeti tárgyú írásokat tartalmazza. Miért foglalkoztatja szöveg és kép viszonya?*

– Ez a kérdéskör az irodalmi impresszionizmus fogalmának tisztázásakor vált fontos-számomra. Ha irodalmi szövegekre, mi több, kritikai szövegekre alkalmazzuk ezt a kifejezést, nyilvánvalóan metaforikusan fogalmazunk. Nietzsche óta tudjuk, hogy ez nem baj, sőt elkerülhetetlen. De azért nem árt, ha tudjuk, miről beszélünk. Ehhez vissza kellett mennem a a forrásvidékhez, vagyis a festőművészetben „definiált” impresszionizmus-hoz. Tudjuk, kezdetben ott is csúfnév volt, elítélő konnotációval. Nem vagyok művészet-történész, tehát inkább azt mondanám, hogy csak belekontárok ebbe a kérdéskörbe. Legalább odáig el akartam jutni a tisztázásban, hogy a szó irodalmi alkalmazásainak típusjegyeit számba vegyem. Kép és írás viszonya persze mindig érdekelt ezen túlmenően is, hiszen egy irodalmár nem kerülheti meg ezt a problémát; a szakmánk alapjait érintő kérdésekről van szó.

– *Az egyik fiatal kritikus, Bagi Zsolt éppen az Ön könyve felett töprengve veti fel azokat a problémákat, amelyek a mai irodalomkritika és -elmélet kapcsán foglalkoztatják. Így ír: „Nálunk egész egyszerűen nagyon ritkán szokás igazán komolyan elgondolkodni azon, mit is állít a szomszéd intézményben dolgozó kollégánk, a szomszéd városban élő bölcsele, legfeljebb a szoros szakmai közösségek endogám diskurzusa a jellemző. Ez alatt nem pusztán egy gondolat ismeretét, hanem a belőle nyert inspiráció hiányát értem, amely inspiráció csak az azonosulás kritikájával érhető el. Sajnálatos módon legszínvonalasabb kritikai folyóirataink csak erősítik ezt a tendenciát.” Mennyire látja valósnak ezt a problémát? Érzékeli-e Ön is a párbeszéd, illetve a feltárás-azonosulás műveleteinek alapvető hiányát?*

– Jól értem ifjú kollégám hiányérzetét, és egyet is értek vele. A magam részéről az Irodalomtudományi Intézetben kollégáimmal együtt arra törekszem, hogy minél szélesebbre nyissam azt a kört, amellyel szakmai eszmecserét folytathatunk. Erre jó esélyt nyújtanak a nálunk készülő új irodalomtörténeti kézikönyv munkálatai. Azért elégedett én sem vagyok, sokkal nyitottabb és intenzívebb szellemi kapcsolatokra vágyom magam is. A folyóiratokat illetően azért óvnék az általánosításoktól. Vannak köztük kifejezetten nyitottságra törekvőek, én ide sorolom például a *Jelenkort* és az *Alföldet* is; kétségkívül akadnak azonban olyan orgánumok, amelyekre az említett „endogámia” jellemző (erre inkább nem mondanék példákat). A saját szellemi körbe való bezártság mindenképpen káros; ugyanakkor keserű tapasztalatok mondatják velem, hogy a szakma bizonyos képviselőivel egyszerűen nem vagyok képes értelmes dialógust folytatni. Túl sok a (nyilván kölcsönös) előítélet, neheztelés, izléskülönbség. Ebbe egy idő után bele kell nyugodni.

– *Írásait követve érzékelhető, hogy kiemelten kezeli a kritikus autonómia fontosságát. Bátran felmutatja a hibákat, problémákat azon alkotók művei esetében is, akik érinthetetlen bálványokként vannak számon tartva. Nem gyakori jelenség ez, hiszen általában a negatív kritika hiányát tapasztalhatjuk. Hogyan vélekedik erről?*

– Nagyon fontosnak tartom, hogy a negatív véleményt ki kell mondani, akárkiről legyen is szó. A rendszerváltás után megszűntek a korábbi tabuk, amelyeket jelentős mértékben a politika határozott meg (akár úgy, hogy a politikai okokból háttérbe szorítottakról rossz kritikát írni igencsak kényes művelet volt). Születtek viszont új tabuk, új „szent tehének”, mert úgy látszik, ez az irodalmi élet természetéhez tartozik. Ez engem ingerültséggel tölt el, és próbálok ellene kapálózni a magam szerény eszközeivel. Annál is inkább, mert úgy gondolom, hogy az írókat azzal is megtiszteljük, ha őszinte negatív kritikánkat a tudomására hozzuk. A „kemény” bírálat azonban nem lehet öncél, a sértegetés még kevésbé.

– *A költő hét bordája (1996) című kötete bevezetőjében arról vall, hogy eredetileg a Kritikus tanulóévek címet akarta adni a könyvnek, amely utalt volna saját szellemi fejlődéstörténetére, a megelőző két évtizedre. A végleges, kollégái javaslatára választott, Kálnokytól származó cím nagyon szépen tükrözi a kritikus mint bordanyilvántartó tevékenységét.*

– Azt hiszem, valóban jobban tettem, hogy ezt a címet választottam. Az, hogy egy kri-

tikusnak meg kell tanulnia a szakmát, s hogy ezt csak számtalan kritika megírása során érheti el, végül is közhely. Az eredeti cím másik jelentése az lett volna, hogy a tanulóévek kritikusnak bizonyulhatnak: könnyen arra a döntésre juthatunk, hogy ez a tevékenység főleg és kevés örömet okoz. Túl kell élni ezt a krízishelyzetet, és akkor elfogadhatjuk a tiszteletbeli bordanyilvántartó címet; elég ez legitimációnak.

– *Szövegeiben gyakran foglalkoztatják mestersége kérdései, a kritikus műhelygondjai. Babarczy Eszter kötete kapcsán jegyzi meg, hogy „hozzám szintén az olyan teoretizálás áll közel, amely nem szakad el radikálisan a konkrét művektől, valamint az olyan műélvezés, amelyik nem azon a hiten alapul, hogy lehetséges érvényesen beszélni a művészetről vagy általában véve a kultúráról az erkölcsi vagy a tágabb értelemben vett politikai összefüggések teljes mellőzésével”. Hogyan summázná az idézett gondolat tükrében saját ars criticáját?*

– Nem tudom, hogy van-e „ars criticám”, hiszen az ember sohasem láthatja önmagát teljesen kívülről. Biztosan nem azok közé tartozom, akik az irodalom létmódját „tisz-tán” a nyelviség által kijelölt körben próbálják meghatározni. Az irodalomtudomány vagy nyolcvan évvel ezelőtt eljutott addig a felismerésig, hogy tárgya „létheteronóm”; nem kellene innen visszahátrálni valamilyen egyneműség eszményéig. Ez számomra azt jelenti, hogy az „irodalmiság” semmiféle koncepciója nevében sem lehet figyelmen kívül hagyni a politikumot vagy az etikát. (És még sok minden mást sem.) Véleményem szerint erre törekedni nem más, mint a kritikus (tágabb értelemben az irodalmár) önkasztrációja.

NOVELLA – NOVELLACIKLUS (-FÜZÉR) – (MAJDNEM) REGÉNY KÉRDÉSEI

Gion Nándor *Ezen az oldalon; Olyan, mintha nyár volna* című műveiben

Gion Nándor pályája kezdetétől¹ haláláig írt novellákat, de az általa összeállított kötetekből (sőt, a kötetben nem, csak az *Új Symposion*ban megjelent pályakezdő Ahasverus-novellák sorozatából és a *Mit jelent a tők alsó?* című posztumusz, nem általa összeállított kötetből is) látható, hogy többnyire nem magukban, hanem valamely nagyobb egység, novellaciklus, novellafüzér, „majdnem regény”² részeként képzelte el rövidprózáit. A nemzedéktárs, Bányai János már az *Ezen az oldalon* (1971) című kötete kapcsán olyan megállapítást tesz Gionnak a novellához való viszonyáról, ami az életmű későbbi kötetei ismeretében is érvényes: „Gion Nándor a novellát másként műveli, mint irodalmunkban a közvetlen elődök, Szirmai Károly vagy Majtényi Mihály. Ő a novellát nem egy zárt, rövidségében is teljes, hanem *nyílt*, előzményeket és következményeket is jelző formának tekinti. Tehát azzal lép ki a hagyományos (anekdotikus) novella köréből, hogy a rövid formát az egyes írások összefüggésében alkotja meg.”³ Egyetlen olyan novelláskötete van, az *Olyan, mintha nyár volna* (1974), amelynek írásai között nem könnyű felfedezni a kohéziót, az *Ezen az oldalon*, az *Angyali vigasság* (1985) és a *Mint a felszabadítók* (1996), a *Mit jelent a tők alsó?* (2004) című posztumusz kötet novelláinak összetartozása nyilvánvaló, inkább csak az összetartozás mértéke, jellege vitatható, s hogy ettől függően nem regényről kell-e már inkább beszélnünk.

Az irodalmi közvélemény jó részének tudatában a határon túli magyar író máig is perifériális helyzetével magyarázható talán, hogy Gion munkássága nem vált annak az elmúlt egy-két évtizedben megélelénkült diskurzusnak a részévé, amely épp a novellaciklussal kapcsolatos kérdéseket járta körül.⁴ Igaz, a novellaciklusból építkező kötetek és a regényszerű novellafüzérek száma a magyar irodalomban látványosan kilencvenes évektől szaporodott meg,⁵ s kritikai, elméleti irodalmunk figyelme is ekkortól irányult jobban

¹ Egy 1976-os interjúban árulja el, hogy már az *Új Symposion*ban megjelent, a nevét ismertté tevő kritikai előtt is írt novellákat. Mátyás István: „Gion Nándor”, *ÉS*, 1976. 23. 08.

² „Visszatérő hősök, regénytrilógiák, nyitva hagyott kapuk. Becsy András beszélgetése Gion Nándorral”, *Bárka*, 1997. 4. 7–12.

³ Bányai János: „A Keglovics utca”, in: uő.: *Könyv és kritika*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1973. 50–53.

⁴ Dömötör Edit: „Műfaj és kompozíció – Gion Nándor novellásköteteiről”, (*Iskolakultúra*, 2002. 3. 104–116.) című írása az egyetlen kivétel, mert az ebben az összefüggésben is tárgyalja Gion műveit.

⁵ Csak néhány esetleges példa a kilencvenes évekből a legkülönbözőbb változatokra: Bodor Ádám: *Sinistra körzet* (1992), *Az érsek látogatása* (1999), Ferdinándy György: *A francia vőlegény* (1993), Lázár Ervin: *Csillagmajor* (1994), Tar Sándor: *A mi utcánk* (1995), Kiss Ottó: *Szövetek* (1999), Müllner András: *Kőrösi Csoma Sándor* (2000), Rott József: *Kánya-haraszti balladája* (2000) Háy János: *A bogósgyümölcskertész fia* (2003).

a problémakörre,⁶ míg Gion itt számba vehető köteteknek többsége már a hetvenes években megjelent. Elsőként a nagy visszhangot kiváltott Bodor Ádám-mű, a *Sinistra körzet* műfajisága kapcsán élénkült meg a recepció. Ezzel párhuzamosan és összefüggésben zajlott az átmeneti műfajiságú novellaciklus magyar irodalomtörténeti hagyományainak az újrafelfedezése, Mikszáth Kálmán (*Tóth atyafiak, Jó palócok*), Krúdy Gyula (*Szindbád*), Kosztolányi Dezső (*Esti Kornél*) műveinek újraolvasása.⁷ A szerzteágazó – Gion hasonló jellegű köteteknek vizsgálatához is hasznosítható – kutatási eredmények, felismerések egyik legfontosabbika azonban éppen az, hogy jóllehet lassan már új műfajként jelenik meg a novellaciklus,⁸ poétikájának a körülírására, illetve a hagyományos novelláskötettől és a regénytől való pontos elhatárolására alig van mód. Egyrészt, mert lényegéhez tartozik a köztesség, az átmenetiség, a műfajok (az egyébként szintén dinamikus műformájú novella és regény) közötti lebegés, de a szerzőnkénti és művenkénti különbözőség, variabilitás is, másrészt a szerzői szándékot akár felül is író mindenkeri befogadói, olvasói szempont, döntés, ciklusrendezői vagy műfajteremtő akarat következtében.⁹ Gion ide sorolható, saját maga által összeállított kötetei a megszerkesztettségükkel, lezártásgukkal látszólag nem sok lehetőséget adnak a ciklusteremtő olvasói szabadságra. Ha számba vesszük viszont, hogy vannak olyan Keglovics utcai történetek, melyek az *Ezen az oldalon* című kötetbe nem kerültek be, csak az *Új Symposion*ban jelentek meg évekkorábban, hogy a Burai J.-történetek két kötetben is felbukkannak (az ifjúsági regényekről nem is szólva), hogy a posztumusz kötetben olyan elbeszéléssel találkozhatunk, amely az *Angyali vigasság*ot folytatja (fejezi be), illetve olyannal, amelynek az az M. Holló János a főhőse, aki az *Izsakhár* és a *Mint a felszabadítók* kötetnek is, sőt a *Jéghegyen szalmakalapban* című válogatott novelláskötet címadó írása is olyan M. Holló János-elbeszélés, amely más kötetben nem olvasható, hogy a posztumusz kötetben még ezen kívül is található két-három, az olvasó által szabadon variálható újabb novellaciklus, akkor még ezen a területen is kapcsolható az életmű az irodalomtörténeti tradíciókhoz (lásd a *Jó palócok*, a *Szindbád*, *Esti Kornél* novellaciklusok teljes szövegtömegének vitathatóságát!).

Már Gion 1971-ben megjelent első (látszólag) novellákat tartalmazó köteté, az *Ezen az oldalon* kapcsán fölvethető a kérdés, hogy a belefoglalt írások olvashatók-e egyáltalán novellákként vagy inkább egy regény részeit képezik. Nem véletlen, hogy a kötet műfaji meghatározása a recepcióban igen széles skálán mozog, szinte mindenki más-más elnevezéssel próbálkozott: elbeszélés-gyűjtemény (Márkus Béla), elbeszélések sorozata (Dér Zoltán), novellafűzer (Bányai János, Szakolczay Lajos), regényszerű vagy regényes novel-

⁶ Lásd például Hajdu Péter: „Az elbeszélésciklusok elmélete”, *Literatura*, 2003. 2. 163–184; Beveczky Gábor: „Az elbeszélésciklusok poétikája”, *Literatura*, 2003. 2. 185–198; Szilágyi Zsófia: „Éreztetése kissé érzéki». (A novellaciklusok műfaja és *A jó palócok* erotikája)” című tanulmányát (Szilágyi Zsófia: *A féllábú ólomkatona*, Kalligram, Pozsony, 2005. 136–159.) és az *Ex Symposion*, 2004. 46–47. számát.

⁷ Kicsit talán előtte is járva, Szegedy-Maszák Mihály például már a hetvenes évek végén kezdeményezte az *Esti Kornél* egységes műként való újraolvasását. Szegedy-Maszák Mihály: „Az *Esti Kornél* jelentésrétegei”, in: uő.: „A regény, amint írja önmagát”. *Elbeszélő művek vizsgálata*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980. 103–151.

⁸ Lásd Hajdu Péter említett művét vagy Ferdinándy Györgynek a csak félig tréfás kijelentését: „a novellaciklus véleményem szerint nem novella és nem regény. Önálló műfaj: most már csak neveket kell találni neki.” Ferdinándy György: „Egyszerre lezárt és nyitott”, *Ex Symposion*, 2004. 46–47. 57–58.

⁹ Az „elbeszélésciklusok nem léteznek, hanem megállapíthatók”, állítja az író Németh Gábor (Németh Gábor: „Meggondolni való úrolvasóknak”, *Ex Symposion*, 2004. 46–47. 35–37.), de az elmélettel számot vető Hajdu Péter is azt írja: „nemcsak elbeszélésciklusokat lehet regényként olvasni, hanem módunkban áll elbeszélésciklusként olvasni regényeket”. (Hajdu Péter, i. m.)

lafüzér (Gerold László, Toldi Éva), legendafüzér (Juhász Erzsébet), legendafüzér-regény (Varga Zoltán), „már nem regény, még nem regény” (Bori Imre), regény (Árpás Károly, Bori Imre). Az író egyik visszaemlékezésében maga is novellafüzérnek,¹⁰ egy másikban „novellafüzér-majdnem regény”-nek¹¹ nevezte művét. Olasz Sándor szerint – aki Mándy Iván közel egykorú novellaciklusai kapcsán szembesült a kérdéssel – nem mindegy azonban, hogy novellaciklust vagy regényt olvasunk, „mert más-más olvasási stratégia jár velük, legalábbis akkor, ha valamilyen történeti poétikai konvenciórendszer szerint olvassunk. A korántsem szörszálhasogató megközelítés tehát lényeges szerepet játszhat az elénk kerülő szöveg értékelésében, megítélésében.”¹² A fentebb említett hasonló természetű klasszikus és kortársi művek (köztük például a Bodor Ádáméi) recepciója alapján ugyanakkor arra is lehet következtetni, hogy ha vannak, márpedig vannak eldöntetlen (eldönthetetlen?), átmeneti műfajiságú alkotások, akkor azok esztétikai karaktere és értéke részben éppen a köztességükből származhat.¹³ Az olvasói stratégia pedig ilyen esetekben nem az előzetes elvárásoknak próbálja megfeleltetni a művet, hanem szöveg- és történetvilága, kompozíciója, a részegységek egymáshoz való viszonya alakulását követve, megismerve alakítja ki a maga szempontjait. Gion Ezen az *oldalon* című műve azonban az én mai olvasatom szerint nem tartozik ebbe a kategóriába, mert elegendő érvet lehet találni ahhoz, hogy a műfajiság kérdését elbillentsük a regény irányába.

A kötet huszonnégy hosszabb-rövidebb szövegegységből áll, melyeket a szerző hat, négy-négy írásból álló ciklusba, szerkezeti egységbe csoportosított: az első két novella-szerű, egymáshoz kapcsolódó szöveget követi mindig egy-egy rövid helyzetrajz, pillanatkép, jelenet, ami nem mindig kapcsolódik a két megelőző íráshoz, vagy a következőhöz (viszont kapcsolatban lehet a kötet más írásaival), majd következik egy az eddigieket némiképp értelmező, a ciklusban középpontba állított szereplő jelenbeli magatartását múltbeli történésekkel megvilágító, magyarázó elbeszélés. A legalább háromféle szöveg-típusból a ciklusbeli negyedik darabok, a *Régi megható történet...* című írások önmagukban is megálló elbeszélések (kivéve a kötetzáró *Régi megható történet a félhülye Sebestyén gyerekről* című), ezért is kiemelkedő darabjai a kötetnek, a többi, ha formailag, szerkezeti-leg lezárt szövegnek tűnik is, jelentését, értelmét igazán csak más írásokkal, illetve a műegésszel összefüggésben nyeri el. Korlátozottabban, de önmagukban is érvényes elbeszéléseként olvashatók még esetleg a ciklusindítók (az új témaköröket elindítók), így például a kötetnyitó *Hívoták a gyerekeket* című. Ez amellest, hogy bemutatja a város többi részétől egy kis folyóval elválasztott, a német és a zsidó temetővel szembeni (fél) Keglovics utcát és mindenféle lármától és idegentől irtózó lakóit, akik általában az utca legtekintélyesebb személyisége, Romoda, az ácsmester háza előtti kidöntött akácfán ücsörögnek, előadja azt történetet is, hogyan teszi tönkre nyugalmaikat a kis folyón elkezdett hídépítés, és hogyan gyűjtatják fel aztán a gyerekeikkel a hidat. A ciklusok második írása többnyire az első folytatása, a kötet *A legmagasabb fa* című második szövege viszont önmagában azért sem igazán értelmezhető, mert nem derül ki belőle, hogy Romoda miért követeli minden év július első vasárnapján Bergertől, a nyomorgó feltalálótól a petróle-

¹⁰ Gion Nándor: „Eljutottunk oda, ahonnan elindultunk”, *Forrás*, 2002. 12. 3–15.

¹¹ In: „Visszatérő hősök...”.

¹² Olasz Sándor: „Műfajok között. Mándy Iván novellaciklusai és regényei”, in: uő.: *Mai magyar regények*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003. 87.

¹³ Hasonló megállapításra jut Szilágyi Zsófia is: „A *Sinistra* recepciója arra figyelmeztet, hogy az »egy regény fejezetei« önmeghatározással ellátott művet nem kell regénnyé avatnunk ahhoz, hogy »remekmű«-mivoltát bizonyítsuk: Bodor könyve éppen abban a köztes műfaji paradigmában válhat »remekké«, amelyben már az egyik nagy műfaji előd, az *Esti Kornél* is igazolta, hogy a látszólagos hibák és billegések konstrukciós erővé válhatnak.” Szilágyi Zsófia: „Műfajok és világok határán”, *Ex Symposion*, 2004. 46–47. 103–109.

umlámpával működő melegítőt, miért fogadja meg Berger a többiek előtt is, hogy ha őszig nem készül el vele, akkor felhúzzhatják az utca legmagasabb fájára. A harmadik, a *Kié a gyár?* című rövidszöveg funkciója pedig (azon túl, hogy felvillant egy jelenetet az utcabeliek és az utcán a munka után magukat fáradtan végigvonszoló téglagyári munkások viszonya jellemezéseként) csak jóval később derül ki, önmagában, az adott helyen és szövegkörnyezetben nem érthető, hogy miért kiabálják Adamkónak a „Kié a gyár? – Miénk a gyár” rigmust. A *Régi megható történet Romodáról, az ácsmesterről* című cikluszáró elbeszélés egy balladisztikusan formált történetet ad elő arról, hogyan építette fel évekkal ezelőtt az ácsmester a feleségével a házát, télen hogyan énekeltek és táncoltak benne, hogy ne fagyjanak meg, hogyan betegedett meg mégis Romoda felesége, hogyan ígérte meg, de mégsem teljesítette Berger, az asztmás feltaláló, hogy petróleumlámpával fűtő melegítőt készít számukra, s hogyan halt meg végül a fiatalasszony.

A következő szövegciklusok hasonló szerkezetben, de immár a ciklusok egységei között is építve az összefüggéseket, egymás motívumait, utalásait kifejtve egyrészt folytatják az utcabeliek életének bemutatását, másrészt mindig a középpontba állítanak egy-egy személyiséget és sorsot, s eközben egyre többet tudhatunk meg a visszatérő szereplőkről is. Így bontakozik ki a továbbiakban az utcába érkező késdobáló Kordován és az egykori kurtizán Váryné szerelmének története, az 1945-ben a Miénk a gyár! jelszót hirdető és valló, önfeláldozó kitartással dolgozó, majd lerokkanó s végül elbocsátott Adamkó története, az 1945-ben a hegyekből hazatérő, az embertelen tisztogatásokat leállító,¹⁴ majd a városlakókon segítségbe jegyzőként belefáradó, hirtelen megöregedő Madzsgáj története és a szenteskedő méhészlányának, a villanyszerelő által megszőkített, majd végül Romodára találó, az utcabeli gyerekek számára előbb a szépséget és tisztaságot megtestesítő, majd a kiábrándító valóságot jelentő Szent Erzsébetnek a története.

Az utolsó ciklust, s így a kötetet záró *Régi megható történet a félhülye Sebestyén gyerekről* című írás azért nem tekinthető önmagában is megálló elbeszélésnek, mert az előzmények ismerete nélkül nem értelmezhető. A szöveg első mondata is az előzményekre utal: „Egy vasárnap délelőtt történt, még nyáron, közvetlenül azután, hogy Szent Erzsébet elment hazulról, és hogy a három kislány parittyákkal összelövöldözte a Gizike Schladt ovális fényképét befedő üveglapot.” Aki nem tudja, hogy ki az a Szent Erzsébet és ki az a Gizike Schladt, hogy mi köztük lehet egymáshoz, az nem értheti azt sem, ami a továbbiakban történik, hogy miért próbálja a félhülye Sebestyén gyerek olyan szenvedélyesen megtisztítani az összetört, megvakult üveglapot, miért keresi föl az utca lakóit, hogy segítsenek neki egy új fényképet szerezni. Aki viszont emlékszik még a kötetnyitó elbeszélésre is, az mindjárt felismeri ezen írás szerkezeti funkcióját is, azt, hogy a két szöveg milyen szépen keretbe foglalja a regény világát. Mert innen nézve a *Hívóták a gyerekeket*, már nem csak önálló elbeszélésnek, hanem olyan klasszikus regénynyitásként is olvasható, amely bemutatja a regény helyszínét, fölvonultatja az igazán csak később megismerhető szereplőit, és fölillant néhány motívumot (például a temetőből Romoda nem hajlandó a nagyon fiatalon meghalt és fotója alapján is nagyon szép Gizike Schladt sírkövét elvinni üldökének), elindít néhány cselekményelemet (Romoda és Berger, Adamkó és az utcabeliek szembenállása), melyek csak később bontakoznak ki. Az önmagában értelmezhetetlen utolsó írás pedig klasszikus regénybefejezésként, a Sebestyén gyerek Keglovics utcai ván-

¹⁴ Gion nem beszél ebben a történetben etnikai szembenállásról (csak a megszállókkal, kollaborálókkal szembeni atrocitásokról), de a térség második világháború végi történetében jártasabb olvasó számára világos lehetett már a kötet megjelenésekor, hogy ez az írás a szerbek magyarokkal szembeni vérbosszúját dolgozza föl. Egy harminc évvel későbbi visszaemlékezésében be is vallja Gion, hogy ha virágnyelven is, de ezt próbálta kimondani. Gion Nándor: „»Eljutottunk oda, ahonnan elindultunk«”, *Forrás*, 2002. 12. 3–15.

dorlása révén, felvonultatja még egyszer a szereplőket, és ezen keresztül, Szent Erzsébet sorsának megidézésével motivikai és hangulati szempontból is összegezi, lezárja a regény világát. A legutolsó mondat („A sírkő közepén, ahol valamikor Gizike Shladt mosolygott, csúnya szürke folt éktelenkedett.”) miközben nosztalgikusan utal arra, hogy valami megváltozott ebben a világban, valami szomorú történt, a változás eredményeként, a mosolygós, szép Gizike Shladt és a csúnya, szürke folt ellentétével egyetlen képbe rántja össze a regény egészére érvényes kettős világot. Az utolsó írást közvetlenül megelőző *Az éjjeliőr puskával őrizte a hidat* című rövidszöveg is csak a regényzáró keret részeként nyeri el értelmét és szerkezeti funkcióját, mivel a mű elején felgyújtott híd újraépítése, de végleges fennmaradásának lebegtetése az utolsó ciklus többi írásával nincs közvetlen összefüggésben. S a záróciklus előző két, magában meg nem álló írása sem kapcsolódik egymáshoz immár: az *Ó, az akasztást senki nem gondolta komolyan* Romoda és Berger, illetve Madzsgáj történetét fejezi be a haláluk elmesélésével, a *Másképpen volt* pedig varázslatosan fűzi össze a regény három nőalakját Romoda személyével; a gyerekek által Gizike Shladthoz (akinek idő előtti halála és szépsége Romodát a feleségéire emlékezteti) hasonlított, szökése után az apja által megtagadott Szent Erzsébetet befogadja Romoda, és éppúgy táncol vele, mint egykor a feleségével.

A mű regényszerűségét erősíti a szövegek egymásra vonatkozásán, a történetek keresztül-kasul egymásba ékeltségén, a szereplők és a narrátor azonosságán túl az írások tér- és időviszonyainak összefüggésrendje, hangulatának, világképének egysége és azonos értékrendje. Az elbeszélte események helyszíne a *Régi megható történetek...* többségét kivéve a kisvárosi peremkerület Keglovics utcája,¹⁵ ideje pedig valamikor az ötvenes vagy a hatvanas évek egyikének nyár elejétől késő ősziig terjedő időszaka. A *Régi megható történetek* többsége elhagyja ezt a teret és hátrébb lép az időben, mert másutt és korábban játszódó történettel próbálja érthetővé, motiválttá tenni egy-egy szereplő már bemutatott cselekedeteit, személyiségvonását. Ezáltal megszakítja ugyan az amúgy is szaggatottan, mozaikosan és több szálon, de mégiscsak lineárisan előrehaladó cselekménymenete(ke)t, mégsem okoz fennakadást a befogadás során, mert egyrészt már-már ritmikusan és rendszeresen következik el ez a váltás, másrészt sok mindent épp ezen kiterők révén világít meg a narrátor. Aki mindent tud ugyan, de háttérbe húzódik az egyes szövegekben, nem magyaráz, nem értelmez, a legszükségesebb információkat közli csupán, s inkább a szereplőit cselekedtetni, beszélteti. Az írások és a történetegységek egymást egészítik ki és magyarázzák, a leglátványosabb példája ennek az, amikor a késdobáló Kordován az egyik szöveghelyen maga leplezi le korábbi és későbbi hazudozásait a fűrészelős trükkjéről, a narrátor pedig sehol nem kommentálja azt. Ez a fajta elbeszélésmód, társulva a fentebb már jellemzett kötet szerkezettel, igen tág lehetőséget teremt a befogadás során, de igényli is az aktív olvasói közreműködést. Az elbeszélő nagyon jól ismeri szereplőit, könnyedén azonosul a nézőpontjukkal, természetes spontaneitással szólaltatja meg világukat, sőt időnként még mintha egyfajta – a Mikszáth-novellaciklusok, például a *Jó palócok világából* ismerős – kollektív emlékezetnek, közösségi szólamnak is hangot adna: „A Keglovics utca lakói tudták, hogy a hideg, esős, őszi napokban úgysem készül el a híd. Később pedig, amikor már tél lesz, mindent befed majd a hó, és valószínűleg az éjjeliőr is

¹⁵ Hiába játszódik azonban ugyanitt az *Új Symposion*ban öt évvel korábban megjelent két novellája is Gionnak (*Keresztvívő a Keglovics utcából*, 1966. 17. 24. És a példabeszéd a szelídített állatokról és emberszabású növényekről, 1966. 18. 16.), mivel azok szereplőgárdája jórészt más, és a történeteik sem illeszkednek a regénybeliekhez, nem tekinthetjük az *Ezen az oldalon* részeinek, maximum „összövegként”, a regény előzményének, ahogy Árpás Károly foglalkozik velük. Árpás Károly: „Egy cserkelés eredményei: kísérlet a Gion Nándor-i kompozíció leírására”, in: uő.: *Az építő-teremtő ember. Gion Nándor életművéről*, Bába Kiadó, Szeged, 2008. 76–112.

elmegy majd a puskájával együtt. Tavasszal... Tavasszal majd ismét összeülnek Romoda háza előtt a Keglovics utcabeli férfiak, és megbeszélik, hogy mi legyen azzal a nyavalyás híddal.”

A regénynek középponti szereplője nincs, főhőse tulajdonképpen maga az utca, pontosabban a várostól elszigetelődött, periférikus, kifelé zárt, az idegeneket nem kedvelő, nyugalmát őrizni vágyó utcabeli közösség, amely többségében tönkrement, lecsúszott egzisztenciájú, beteg, illúzióit vesztett, megkeseredett emberekből, látszólag egyszerű, de valójában érdekes, izgalmasan összetett személyiségekből áll, akik a legkülönbözőbb érzelmi és indulati szálakkal kapcsolódnak egymáshoz. A szerzőt mintha leginkább ezek az emberi viszonylatok érdekelnék, a múltbeli történeteket és az aktuálisan elbeszélte eseményeket, helyzeteket mintha azért teremtené, hogy az utcabeliek és az egymás közti viszonyaik minél árnyaltabban megmutatkozhassanak. Gion művészetének, a későbbi munkáiban is gyakorta megfigyelhető, egyik legnagyobb erénye, az igen összetett és mély emberábrázolás, itt valósul meg először. Nem volt mindig ilyen lefelé tartó az ő világuk sem, nem mindig voltak ilyenek, ez leginkább a *Régi megható történetekből* derül ki, vagy épp az derül ki, hogy miért is kerültek az élet ezen, árnyékos oldalára („Így is azt mondják, hogy velünk ezen az oldalon mindig valami baj van.”), miért váltak olyanná, amilyennek jelen idejűen mutatkoznak. De a felszínen bármennyire bizarr, durva, közönséges és még tovább romló (Adamkót elbocsátják a gyárból, Kordován boldogtalanul továbbáll, Szent Erzsébet elveszti tisztaságát, ártatlanságát, Madzsgáj és Berger meghalnak) is a jelen világuk, az emberség parányi mocanási mindannyiukban továbbélnék (*Ó, az akasztást senki nem gondolta komolyan*): nem csak a gyerekek áhítoznak a tisztaságra, a szépre (még ha megcsalattatásukban pusztításban keresnek is feloldódást), a tisztesség, a becsület, a szolidaritás, a szeretet fogalma a felnőttek számára sem emlék csupán, aktuális cselekvéseik hátterében is ott munkál. Ezért érezzük azt, hogy többre, jobb sorsra volnának érdemesek ezek az emberek. Gion belülről, a megértés szándékával mutatja meg az utcabeliek világát, s az elentmondásos érzések, élmények és cselekvések különös harmóniáját képes megvalósítani. Ahogy Dér Zoltán fogalmaz: „a bizarr, a szörnyű itt elemi erejű emberi érzéseknek, nemesebb indulatoknak ad alakot. S ezzel létrejön a különös feszültség, melyet csak az iszonyú és a gyönyörű pilléreire kifeszített emberi élet koncentrált ábrázolásakor érez az ember. Az a kettősség, mely Baudelaire óta talán legállandóbb jellegzetessége a modernségnek. Durvaság, részegség, rondaság, betegség olyan szoros kapcsolatba kerül itt a szépséggel, nemes-séggel, áhítattal, akár József Attila külvárosi idéző verseiben, de nem azért, hogy a pusztá disszonanciával, az ellentétek bizarrságával hasson, hanem hogy fölgyúljon, kicsiholódjon általuk a hiteles, megszenvedett líraiság.”¹⁶ Ez a rejtett, de a hétköznapi szürkeség vagy éppen durvaság mögött mégis feltáruló líraiság, Gion művészetének egyik legnagyobb, később is sokat emlegetett leleménye és értéke, a *Testvérem, Joáb után* – az írói, nyelvi eszközök feltűnő egyszerűsége, visszafogottsága mellett ismét –, itt fénylik föl először. „Első olvasásra minden mondata szenttelen és díszitől megfosztott információnak tűnik. De éppen ez a látszólagos dísztelenség nyitja meg a lírai világlátás mélységeit. Egy érzelmekkel telített epikai anyag tárul fel a kötet novelláiban. (...) S ez a jelenségek, a történetek, az események mögött meghúzódó, izzó líraiság biztosítja a kötet hangulati egységét” – írja Bányai János.¹⁷ A kopár, a létezés egyszerűségét leképező nyelvhasználat, a hétköznapiak monotonijához alkalmazkodó stílus¹⁸ tulajdonképpen ráirányítja a figyelmet a történetek érzelmetelített alakulásában, a helyzetek megkapó szépségében rejlő líraiságra, illetve a szavak, szövegegységek közötti hiányban, elhallgatásokban, kihagyásokban megbújó és a helyenként itt

¹⁶ Dér Zoltán: „Gion Nándor. Költészet romokból”, in: uő.: *Szembesülések*, Szabadka, 1979. 208.

¹⁷ Bányai János, i. m.

¹⁸ Toldi Éva: „Az író utcája. Gion Nándor: Jéghegyen, szalmakalapban”, *Forrás*, 1998. 4. 34–38.

is fel-felbukkanó jelképi érvényű mozzanatok, motívumok által hordozott líraiságra. Ezek együttes működésének egyik legszebb művön belüli megvalósulása az *Öregemberek* című elbeszélésben figyelhető meg, amikor Madzsgáj egyik nap elmegy Szent Jánoshoz, hogy annak szívét megenyhítse az éjszaka szerelméhez elszökött lánya iránt, de csak egy közön-séges szürke macskáról és az által a házához hozott, megfojtott vadkacsáról beszélgetnek, a lányról egy szót sem. A kötetben ezt megelőző írás címe szerint a folyóban meztelenül és csendesen úszó Szent Erzsébetet *A vadkacsák talán észre sem vették*. Másnap ismét elmegy, de a kapun belépve „látta, hogy egy akasztott, szürke macska lóg a kertben az egyik fán. Visszafordult, halkan betette maga mögött a kaput, és elment Romoda háza elé, hogy leül-jön a kidöntött, görbe akácfára”. (A történetek és a helyzetek, párbeszédese jelenetek időn-ként a drámai feszültségektől sem mentesek, nem véletlenül állította színpadra, igaz, jelen-tős átalakításokkal, és azzal együtt sem nagy sikerrel, az Újvidéki Színház Gionnak ezt a művét.) A líraiság mindent átható jelenlétének bizonyára szerepe van abban, hogy Gion ki-fejezés- és ábrázolásmódját az *Ezen az oldalon* kapcsán rokonítják először kritikusai a Gelléri Andor Endrével,¹⁹ nem alaptalanul, mert Gion is a legegyszerűbb emberek nézőpontjából, alulnézetből látta a világot, és a hétköznapi helyzeteket, a szürke élettényeket is képes megszépiíteni, a poézis magasába emelni. Kosztolányi Dezső írta Gelléri Andor Endréről, hogy „Tündéri realizmusa fölött könnyűség és fényesség lebeg.”²⁰ De amit a regény és a no-vela különbségéről szintén Gelléri kapcsán megfogalmazott, az is figyelemre méltó a gioni prózával, a novella és regény kérdésével összefüggésben: „»A regény – írtam nemrégiben – zárt világba vezet bennünket, ahol az emberek, a bútorok régi ismerősöknek rémlenek, s lapról lapra érezzük az élet és az idő lassú múlását.« Ezzel ellentétben a novella nyitott aj-tóknál pörög le, gyorsan. Nem az egész életet mutatja, csak egy ragyogó részletét, egy tűn-döklően megvilágított körszeletét. A novella, mely valaha a hősköltemény roncsiból jött létre, a hétköznapi költeménye.”²¹

A novella, amikor egyedül áll, Gionnál is többnyire a hétköznapi költeménye, de az *Ezen az oldalon* kötetben egymással összekapcsolódó írások együttese már az idő múlását és az élet egészét is mutatja. S mivel a kötet írásainak csak egy része tekinthető önmagá-ban teljes novellának vagy elbeszélésnek (ezért is használtam gyakorta a novella, novella-ciklus helyett a szöveg, szövegegység, szöveg-ciklus kifejezéseket), és többségüknek a kö-teten belüli helye az egész sérelme nélkül nem is változtatható meg, azokat a műfaji körülírásokat, amelyek a novellafűzér fogalmával operálnak, nem igazán tartom ma már indokoltnak, illetve elég pontosnak. Egyértelműen tudatosan megkomponált, minden esetlegességével együtt is feszes szerkezetű regényként olvasom a művet. A novellafü-zér, elbeszélésfűzér elengedhetetlen feltétele, hogy kötetbe foglalt vagy azon kívüli, ma-gukban is teljes értékű novellák, elbeszélések alkossanak összefüggő vagy akár felcserél-hető elemekből álló láncolatot, mint például a Gion-művel sok tekintetben egyébként rokon 1995-ös Tar Sándor kötetben, *A mi utcánkban*, amely viszont, épp ezért is, kevésbé regény (még ha a kiadó úgy is reklámozta), vagy esetleg a későbbi Gion-kötetben, a *Mint a felszabadítottokban*. Az *Ezen az oldalon* azonban elbeszélések mellett legalább fele arányban csak egy nagyobb szövegegység részeként, fejezeteként élő szövegeket tartalmaz. Ahogy Bodor Ádám „Egy regény fejezetei”-ként jelezte az 1992-es *Sinistra körzet* műfaját, úgy ezt Gion is bátran megtehetette volna. Ha a kötetbe foglalt írások novellafűzért alkotnának, ak-kor szelektív módon, egymástól elválasztva is olvashatók lennének.²² Nem véletlen, hogy

¹⁹ Lásd Dér Zoltán: i. m., 206. és Varga Zoltán: *Periszkóp*, Forum, Újvidék, 1975. 164.

²⁰ Kosztolányi Dezső: „Gelléri Andor Endre”, in: uő.: *Írók, festők, tudósok*, Szépirodalmi Könyvki-adó, Budapest, 1958. 316.

²¹ Uo., 314.

²² Lásd VADERNA GÁBOR: „Egy érsek egészben és darabokban”, *Ex Symposion*, 2004. 46–47. 93–102.

Domokos Mátyás, amikor a *Jéghegyen szalmakalapban* (1998) címmel összeállított egy 'válogatott novellák' alcímű Gion-kötetet, nem tudott, illetve nem akart kiemelni egyetlen írást sem az *Ezen az oldalon*ból, inkább az egészet a kötet élére helyezte (igaz, ezzel viszont a regény voltát kérdőjelezte meg). Ezért Bányai János, a kötet műfajiságát körüljáró gondolatmenetének is csak azzal a részével tudok egyetérteni, melyben „egy alkotóelemeire tördelt regénykonceptiót” vél felismerni.²³ Gion több nyilatkozatából is tudható, hogy igazi műfajának a regényt tartotta, mindig is az foglalkoztatta leginkább, s ha ehhez hozzávesszük, hogy pályakezdő korszakában, a hatvanas években a vajdasági magyar irodalomban milyen hangsúlyos volt a regénykérdés, hogy az első művei (*Kétéltűek a barlangban; Testvérem, Joáb; Engem nem úgy hívnak; Véres patkányirtás idomított görényekkel*) is értelmezhetőek a regényműfajjal való szembenézésként, valamiféle korszerű, egyéni regényforma kereséseként, akkor nem is csak az *Ezen az oldalon*t tekinthetjük, egyetértve Bányai Jánossal, „az eltűnt regény utáni nyomozásnak”,²⁴ hanem, mint később látjuk majd, az *Angyali vigasságot* és a *Mint a felszabadítókat* is. Sőt mindhárom művet olvashatjuk, az *Esti Kornél* újraolvasását kezdeményező Szegedy-Maszák Mihály *Szindbád* leírását kölcsönvéve, akár „az egységes regényvilág megszüntetésére és a kitaláltság újraértelmezésére” tett kísérletként, vagy akár az *Esti-kérdéskört* összefoglaló legutóbbi írása címét felhasználva, a regényszerűség meghaladásaként is.²⁵

*

A három évvel később, 1974-ben megjelent *Olyan, mintha nyár volna* című kötet csalódást keltett a kortársak számára, s mivel általában az *Ezen az oldalon*hoz mérték, az elmarasztalás egyik fő oka épp az volt, hogy az abban megvalósuló kohézió, egység az új kötetből hiányzik. (Bányai János: „Könyvét nem tudta sem stílusában, sem anyagában egységessé tenni.”;²⁶ Kopeczky Csaba: „Nem képez egységes irányítottságú vázvonulatot sem az emlékezés, sem a jellemkibontakozás, sem a cselekmény kilombosodása.”)²⁷ Jóllehet egy önálló novellákat tartalmazó gyűjteménnyel szemben nem igazán indokoltak az effajta elvárások. A sikeres előzményen túl azonban talán éppen azért is fogalmazódtak meg, mert Gion mintha itt is mást, többet akart volna, mint „egyszerű” novellagyűjteményt összeállítani. Tartalmaz például a kötet két ciklus(kezdemény)t: a *Galamb* című első írásban emlegetett Burai J. lesz a második és a harmadik (*Patkányok a napon, A postás, aki egy újjal tudott fűtyülni*) központi szereplője, az utolsó két novella pedig egymás folytatása (*Csillagok minden színben I, Csillagok minden színben II*). Burai J. mellett más szereplő is van, például a szemüveges lány vagy az Ágnes nevű lány, aki két írásban is felbukkan, az utolsó két elbeszélés hősei már a *Sziréna* címűben is szóba kerülnek, de más eszközökkel is teremtet kapcsolat a szerző. Különböző tárgyak (megcsonkított fényképek), mondatok („lólul gondolkodni”) és motívumok (félelem) is felbukkannak többször, hol csak említés szintjén, hol kibontott formában. Több novella tematizálja különböző vizuális alkotásoknak (képregény, festmény, Szent Balázs szobor, karikatúra, megcsonkított fénykép, giccses képeslapok) a befogadóra tett hatását.

Az érintkezési, találkozási pontok azonban valóban nem fűzhetőek fel semmilyen kö-

²³ Bányai János, i. m.

²⁴ Uo.

²⁵ Szegedy-Maszák Mihály: „A regényszerűség meghaladása”, in: *A magyar irodalom történetei 1920-tól napjainkig*, Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), Gondolat Kiadó, Budapest, 2007. 230–243.

²⁶ Bányai János: „Írói szigorúság nélkül”, in: uő.: *Könyv és kritika II.*, Forum, Újvidék, 1977. 229.

²⁷ Kopeczky Csaba: „Állóvizek”, *Üzenet*, 1975. 9. 672–675.

zös szádra, az egymásra vonatkozásokból, a motivikusnak látszó elemekből nem áll össze semmilyen rendszer. Ezért nem tudok egyetérteni Dömötör Edittel, aki miközben hangsúlyozza, hogy az egyes novellák önmagukban is megállnak, „laza szerkesztésű novella-fűzér”-ként tárgyalja a kötetet.²⁸ Gion ráadásul mintha tudatosan, rendre kisiklatni igyekezne az összefüggés-kereső, fűzér- vagy ciklusépítő olvasói stratégiákat, amelyekhez ugyanakkor kétségtelenül ő maga nyújt fogódzókat. Nem bizonyítható például, hogy ugyanaz a szemüveges lány szerepel a novellákban, a vizuális alkotások hatása nagyon különböző a szereplőkre, különböző tér- és idősíkokban játszódnak az események, a gyerekkori történetek (nem is csak a téridejük miatt) különösen kilógnak a többi közül, és egyes írások elbeszélője mintha ugyanazon személy lenne, másoké viszont valaki más. Nem is csak azért, mert eltérő narratív megoldások jellemzik a szövegeket, a többségében egyes szám első személyű, általában múlt idejű elbeszélésmódot háromszor is második személyű, jelen idejű önmegszólító fogalmazásmód váltja, különösebb indokoltság nélkül. Ettől független, hogy hol egy tolvaj, hol egy tervrajzoló, hol egy építő, illetve tanyabontó munkás a mesélő, de leginkább olyan bizonytalan egzisztencia, akinek nem is lehet megállapítani semmit a személyéről, feltehetően azért, mert nem ő maga fontos, hanem a világhoz való viszonyulás, amit bemutat és/vagy az általa előadott történet. Bár többnyire az is érdektelennek, jelentéktelennek látszik. A címadó novellában például az elbeszélő unalmában kukacokat tesz ijedős lakótársa párnájára, hogy legyen már egy kis multság, de az ezúttal nem ijed meg, amitől az elbeszélő borul ki; *A szűnyogok és a pályaőr* mesélője szobája falát telepötytyözi szűnyogtetemekkel, egyik este felmegy hozzá egy nő, aki nem különösebben tetszik neki, mégis megpróbálja lefektetni, de a nő nem akarja, ezért dühében elhatározza, hogy keresztülmegy a vasúti vágányon, hogy az ablakából látható (s talán őt is látó) szegény pályaőr felbosszantsa; a kötetnyitó *Galamb* elbeszélője fog egy postagalambot a spájazablak párkányán, amivel nem tudja, hogy mit kezdjen, a hozzá betérő kislíval közösen vadnyugati képregényt olvas, majd neki adja a galambot, akitől még aznap elveszi valaki és megfőzi.

Az elbeszélések többsége lepusztult, kiüresedett, sivár környezetben élő, elmagányosodott, szétesett értékrendű, nyelvükben is redukált emberek hétköznapi, eseménytelen világának hol kisszerű, hol groteszk, abszurd mozzanatokkal tarkított jeleneteit, fragmentumait mutatja be. Nem véletlen, hogy a kötet két kortárs elemzője is Beckett-t emlegeti. Dér Zoltán a novellák szándékolt eseménytelenségét nem a képzelet szegénységéből eredezteti: „az élet tartalmatlansága, sivársága miatti kétségbeesés ingere akar megdöbbeneni bennünket ezekkel a tengődő, szorongó, magános figurákkal, akiket valami névtelen indulat uszít egymásra. (...) Beszélgetéseik logikátlan töréseiben, személyes fordulataiban is az értelmes kapcsolat fölbomlása, a tengődés céltalansága fejeződik ki. Beckett figurái társalognak hasonlóképpen, s nem kétséges, hogy Gion is az abszurditás és a nihil hatáira szorult ember lelki mechanizmusait és léhelyzetét igyekszik érzékelhetővé tenni.”²⁹ Kopeczky Csaba szerint „Míg Beckett a hétköznapiok értelmetlen történéseiből kipárolja vegytiszta egzisztencia-nihilizmusát, addig Gion magukkal a hétköznappal azonosítja a groteszket, az abszurdot.”³⁰

Az eseménytelen, céltalan, zavart értékrendű, szétesett, redukált élet képeivel némi képp a pályakezdő regények (*Kétéltűek a barlangban; Testvérem, Joáb*) kortársi világát idézi a kötet, de ezúttal novellaformákban, viszont végül talán azért sem hozza létre (vagy azért destruálja, bontja le) itt Gion a novellák összességének ciklus- vagy fűzérszerű nagyobb rendszerét, mert alapvető léttapasztalata a világból hiányzó összhangzó rend.

²⁸ Dömötör Edit, i. m.

²⁹ Dér Zoltán: „Gion Nándor”, in: uő.: *Séta prózánk körül*.

³⁰ Kopeczky Csaba, i. m.

Thomka Beáta fogalmazza meg Gion nemzedéktársainak, Tolnai Ottónak és Domonkos Istvánnak hatvanas évek végi regényei (*Rovarház, A kitömött madár*) kapcsán: „A két regény közös létélménye a folyamatosság megszakadása, a történeti és az egyéni létezés diszkontinuitása, a folyamatosság által létrejövő értékek kivészése. Ez a tudat, ez a felismerés döntő a formamegválasztás kérdésében: a lényeges közlendők nem fejezhetők ki semmilyen olyan kifejezésrendszeren belül, amely a szervességgel, folytonossággal, erős kohézióval, tartalom-sík és kifejezés-sík összetartottságával lenne jellemezhető.”³¹ De nemcsak Gion kötetének egésze, hanem egyes novellái is tükrözik a formabontás és a formakeresés aktuális írói gondját, ami ebben az összefüggésben jellemző az egész korabeli vajdasági magyar irodalomra. Bányai János írja, hogy „a szellemesen és jókedvűen mesélő Majtényi Mihály”, másrésztől „a látomásokba, ködökbe, lírai helyzetekbe merülő Szirmai Károly” után az „ismert novellatípusokat nem váltotta fel új, a korszerű irodalom eredményeit is kamatoztató forma”,³² s ezt sokan a symposionista prózaíróktól, többek között – s főként az *Ezen az oldalon* után –, Giontól remélték. Gion és vajdasági nemzedéktársai útkeresése ugyanakkor érintkezik a korabeli, átalakulóban lévő, a klasszikusnak számító 19–20. századi epika kanonizált szemlélet- és beszédmódjától távolodó, a századelő (Krúdy, Kosztolányi) prózájában új hagyományokat kereső magyar prózával is. Azokkal a törekvésekkel, melyek egyfelől Mándy Iván, Mészöly Miklós, Ottlik Géza, Örkény István életművében, másfelől a kortárs recepcióban „lézengő irodalom”, „közérzet demonstráló”, „hangulatjelző próza” címszavak alatt egybefoglalt fiatal nemzedék³³ tagjainak, Bereményi Gézának, Esterházy Péternek, Hajnóczy Péternek, Lengyel Péternek, Nádas Péternek és társaiknak műveiben körvonalazódtak. Gion e kötetbeli novellái, talán az írói alkattól következően is, bár őrzik az anekdotikus mesélés örömeinek közvetlenségét, de többségükben mégsem valamely érdekes eseményt lineárisan, csattanóra kihelyezett, zárt, fegyelmezett szerkezetben elbeszéltek. A hagyományos novellában kitüntetett történet mintha némiképp háttérbe szorulna, s vele a célevűség, az oksági összefüggések, az áttetsző jelentésközpontúság is. A cselekmény többnyire eljelentéktelennített, ezáltal is a fentebb már jellemzett létállapot, életérzés sugallásos kifejezésére kerül inkább a hangsúly. A szövegvilág esetenkénti motivikus rétegzettség, a jelképes elemek, a sűrű hétköznapokban itt is fellelhető líraiság emlékeit idézve egyszerre gazdagítják és bizonytalanítják el a befogadói értelemadást, jól látható ez a kötet legösszetettebb elbeszélésében, *A galambban*. Az íráskor többségében ezzel együtt sem sikerül azonban azt a fajta jelentéstelítettséget létrehozni, mint a *Testvérem*, *Joámban* vagy az *Ezen az oldalonban*. Kevés a maradandó szöveg, az esetlegességek, a funkciótlan furcsaságok, túlzások, a nyelvi megformáltság szegényessége inkább elkedvetleníti az olvasót, mint jelentéskezesésre ösztönzik. Ahogy Dér Zoltán fogalmaz, van olyan írás, amelyikben az „egykedvű, sőt lezser mesélés primitívület színlelő mozzanatai észrevétlenül, de jelentőséggel telítődnek föl. Máskor azonban a sivárság és értelmetlenség megérzéskíséretének szándéka jelentésszegény ötletek, rutinos képzetársítások mellékösvényeire tereli az előadást.”³⁴ Nem az a baj tehát a kötettel, hogy az íráskor nem állnak össze valamiféle egységgé, hanem az, hogy a klasszikus novellaformát felbontva Gion nem találja az eszközöket, melyek révén saját korának, létélményének bemutatására, magukban álló rövidebb prózai alkotásokban másfajta, de magas rendű esztétikai minőséget hozhatna létre. Nem lehet

³¹ Thomka Beáta: „Létélmény és regényforma”, in: uő.: *Narráció és reflexió*, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1980. 85.

³² Bányai János, i. m.

³³ Dérczy Péter: „Megszakítottság és folytonosság. A magyar próza elmúlt négy évtizede”, in: uő.: *Vonzás és választás*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004. 13.

³⁴ Dér Zoltán, i. m.

véletlen, hogy azok a legemlékezetesebb írásai a kötetnek (*Patkányok a napon, A postás, aki egy újjal tudott fütyülni*), amelyek a történetmondás hagyományosabb eszközeivel a gyerekkor elmúlt világát idézik föl. S az sem, hogy Gion a következő (ifjúsági) regényeiben és novelláskötetében ezen az úton halad tovább. Ugyanakkor abban is lehet igazság, amit Bányai János ír a kötet kapcsán: „Úgy látszik, Gionnak nem is igazi beszédformája a novella; legalábbis nem az önmagában zárt és teljes novellaforma, inkább a nyílt, egymást értelmező, egymásra visszautó, laza szálakkal kapcsolódó elbeszélésfűzér...”³⁵ A Burai J-t szerepeltető két írás (sőt, *A galambbal együtt három*) emlékezetességéhez valóban hozzájárulhat az is, hogy 2-3 egymásra vonatkoztatható írás gazdagabb lehetőségekkel rendelkezik egyes szereplők, illetve helyzetek többoldalú megformálásához. Nem lehet véletlen, hogy Gion ezen az úton is továbbhalad majd.

Ha az *Ezen az oldalon* című kötet egy az *Új Symposion* áramában új beszédmódokat és műformákat, a regényformának már korábbi műveivel is új változatait kereső író kísérlete a regényszerűség meghaladására, akkor az *Olyan mintha nyár volna* kötet inkább a novellaszerűség (a hagyományos novellaforma és novelláskötet) meghaladására (de úgy is fogalmazhatnánk, hogy a novellafűzér, novellaciklus visszabontására is) tett kísérlet. A különbség az, főként az eredményt tekintve, hogy míg az *Ezen az oldalon* létre is hozott egy valóban új, esztétikailag izgalmas és értékes, egyedi műformát, az *Olyan mintha nyár volna* kötet írásai esetében erről nem igazán beszélhetünk. Gion novellákat kötetbe foglaló, tízévenként megjelenő újabb gyűjteményei, az *Angyali vigasság*, majd a *Mint a felszabadítók*, és a posztumusz kötetben (*Mit jelent a tök alsó?*) közzétett pályázáró novellaciklusok, az előző két kötet tapasztalatait is felhasználva, a novella és a regény között olyan átmenti műfajváltozatokat valósítanak majd meg, amelyeket immár valóban a regényszerű novellafűzér elnevezéssel illethetünk leginkább, de ha novellisztikus fejezetekből álló regényként olvassuk azokat, talán akkor sem tévedünk nagyot.

---

³⁵ Bányai János, i. m.

HASONMÁSOK A SÖTÉTBEN

A Nabokov-életműsorozatról

Az Európa Kiadó számos életműsorozata között megkülönböztetett figyelmet érdemel a két nyelven, oroszul, majd angolul író Vladimir Nabokové. Ez a vállalkozás azért is figyelemre méltó, sőt bizonyos értelemben hiánypótló, mert Magyarországon Nabokovot mindeddig főleg a *Lolita* című regénye kapcsán ismerte az olvasóközönség, annak ellenére, hogy a 90-es évek elején a *Lolita* mellett még négy Nabokov-művet, a *Végzetes végjátékot* (1990), a *Meghívás kivégzésre* című művet (1991), a *Camera obscurát* (1994), valamint az *Áttetsző testeket* (1995) lehetett magyarul olvasni.¹ Ennek a négy alkotásnak azonban akkor még az orosz változatából készült a magyar fordítása, a mostani sorozat viszont már azoknak az angolul írt regényeknek a fordítására és kiadására épül, amelyeket a szerző az orosz eredetiből írt át.

Tanulmányomban négy olyan Nabokov-műre szeretném felhívni a figyelmet – s rámutatni néhány összefüggő, közös motívumukra –, amelyek a szerző emigráns korszakában, 1930 és 1935 között Berlinben íródtak, és amelyek első változata orosz nyelven készült: a *Tündöklés*, a *Kétségbeesés*, a *Nevetés a sötétben*, valamint a *Meghívás kivégzésre* című regényekre. Természetesen nem hagyhatom figyelmen kívül az említett tényt, hogy ezek az először orosz nyelven született művek, majd a későbbi angol nyelvű változatuk, amelyeket most olvashatunk magyarul, nem mindig egyeznek meg teljes mértékben egymással.² Ebből a szempontból a legkevesebb problémát a *Meghívás kivégzésre* kötet jelent, amely sem címében, sem tartalmában nem változott a szerzői átültetés során, kivéve néhány rutinszerű „igazítást”. A *Tündöklés* esetén is csak a címben történt változás, ugyanis az orosz változat a *Podvig (Hőstett)* címet viselte, és az angol fordítás során kapta meg a *Glory (Tündöklés)* címet. A *Kétségbeesés* (oroszul *Otcsajanyije*) angol verziója a címében nem változott, és csak néhány jelentéktelen részlettel egészült ki az orosz eredetihez képest, a most angolból fordított *Nevetés a sötétben* viszont sokban különbözik az annak idején oroszul íródott, *Camera obscura* címmel megjelentetett műtől: az újabb műben már a szereplők neve is megváltozott, és a történetben is jócskán vannak eltérések.

¹ Az Európa Kiadó jóvoltából a 90-es években megjelent műveken kívül egyébként a szerzőnek még néhány regényével megismerkedhettünk ebben az időszakban. A *Pnyin pofessor* című művet a Magvető Kiadó adta ki 1991-ben, a *Terra incognitát* a Műhely Egyesület 1995-ben, a *Baljós kanyart* pedig a Nagyvilág Kiadó 1997-ben. Ez azonban nem sokat változtat azon a tényen, hogy Nabokovot mind ez ideig egykönnyves szerzőként tartotta számon nálunk a szélesebb olvasóközönség.

² Nabokov az orosz nyelvű művek angolra fordítása kapcsán a következő kijelentést teszi a *Meghívás kivégzésre* című regény angol nyelvű változatának előszavában: „Ha majd egyszer szótárba szedem azokat a definíciókat, amelyek mindhiába kíváncznak címszó alá, örömet sorolom közejük a: »Tulajdon írásművünket a fordítás során utólagos jobbítás szándékával megkurtítani, megtoldani vagy más módon megváltoztatni« szócikket.” In: Nabokov: *Meghívás kivégzésre*, Bratka László (ford.), Európa Kiadó, Budapest, 2007. 8.

Tanulmányomban a regényekre az új címek szerint utalok, az újonnan kiadott művekből veszem az idézeteket, az esetleges eltéréseket pedig minden esetben jelzem.

Nabokov 1930 és 1935 között Berlinben írott négy regénye több szempontból is összefügg egymással, s igen jelentős korszakot képez a szerző életművén belül. Nabokov ugyanis ezekkel a kötetekkel válik világszerte ismert és elismert íróvá, hiszen az 1930-ban megírt *Tündöklés* című regénye előtt írott alkotásaival kapcsolatban a kritikusok sokszor egymástól eltérő, nem feltétlenül pozitív véleményen voltak. A korszak egyik legjelentősebb párizsi emigráns folyóiratában, a *Csiszlahban* például Georgij Ivanov elismeri, hogy Nabokov jól kidolgozott, ügyes technikával ír, de a szerzőt csak zseniális utánzónak tartja. Ivanovot követve ugyanebben a lapban Zinaida Gippiusz is kétkedő hangnemben értékeli a szerző művészetét: véleménye szerint lehetetlen komoly irodalomról beszélni akkor, ha az nem Oroszországról, nem Oroszország szenvedéseiről, pusztulásáról és újjászületéséről szól, s épp ezeket a jelenségeket hiányolja Nabokov írásaiból.

Ezeket a negatív kritikákat ellensúlyozza Bunyin a *Tündöklés* megjelenésekor, amikor kijelenti, hogy a szerzőnek olyan fegyver van a kezében, amellyel képes az egész idősebb nemzedékre „rálőni”, s ez alól Bunyin magát sem tartja kivételnek.

Bunyin Nabokovról alkotott véleménye nemcsak azért fontos, mert ezt követően a kritikusok is sorra elismerik a szerző teljesítményét, hanem azért is, mert olyan motívumra mutat rá, amely alapján a Nabokov berlini korszakának lezárásaképpen készült négy regény egy egységként fogható fel. Nabokov ugyanis ezekben a művekben az idősebb írónemzedéket, a 19. századi klasszikusokat, főleg Dosztojevszkijt célozza meg, erre az irodalmi hagyományra „lő rá”. Ez a magatartás jellemzi ugyan Nabokov egész életművét, de ebben a korszakában válik meghatározóvá, olyannyira, hogy a szerzőnek a klasszikusokkal szemben táplált ellenszenvé, ugyanakkor a hatásuk alól való szabadulás képtelensége azt eredményezi, hogy a 19. században gyakorta alkalmazott írói módszereket lépten-nyomon áttranszformálja a saját alkotásaiba.

Az egyik átvett módszer a hasonmások szerepeltetése, amely Nabokov írásaiban rögtön maga után von egy másik, Dosztojevszkijnél központi szerepet játszó motívumot: a 9/10-hez és 1/10-hez tartozás problémáját, vagyis az átlagemberek és a különleges ember viszonyát. Nabokov a tömeg és a zseni viszonyát az egymás hasonmásaiként létező hőseinél a művészet iránti affinitás hiányának, illetve meglétének kritériumával bővíti. A klasszikus szerzők eljárásait nem egyszerűen átülteti a saját regényeibe, hanem játszik is az elődök irodalmi motívumaival.

Maga a játék pedig szintén olyan központi motívum, amely Nabokov e négy regényében nemcsak motívumként, hanem művészi fogásként van jelen, s amely a szerző irodalomfelfogásának is fontos eleme. Nabokov ugyanis az irodalmat teremtő, isteni játéknak fogta fel. Isteninek, mert véleménye szerint a művész minden alkotásával új világot teremt, s „igazi”, teljes jogú teremtővé válva tud legközelebb jutni az istenhez. S emellett játéknak, „mert a művészet csak addig marad művészet, amíg emlékszünk rá, hogy ami előttünk játszódik, az végeredményben csak kitaláció, és hogy a színpadon például nem igazából halnak meg, más szóval, amíg a rettenet vagy a viszolygás nem kényszerített bennünket kételkedni abban, hogy mi mint olvasók vagy hallgatók éppen csak részt veszünk egy lebilincselő játékban.”³

Olvasóként a szerző világához csak akkor juthatunk közelebb, ha mi magunk is részt veszünk ebben a lebilincselő játékban: ráismerünk azokra a „jelzőkarókra”, amelyeket Nabokov a szövegeibe épp a játék kedvéért, illetve a klasszikusokkal folytatott nyílt vagy rejtett polémiaja miatt „szúrt le”. Csakhogy Nabokov művészi játékába az is beletartozik,

³ Nabokov: „Előadások az orosz irodalomról”, *Nagyvilág*, Kerek Ádám (ford.), 1996/7–8. 431.

hogy a mégannyira egyértelműnek tűnő „jelzőkarók”, irodalmi utalások a szövegben elő-rehaladva már korántsem tűnnek ennyire egyértelműek, s az (is) a céljuk, hogy elbizonytalanítsák az addig „magabiztosnak” mutakozó olvasót.

A Berlinben készült négy regényben szereplő, egymással összefüggő motívumoknak: a klasszikusokkal folytatott polémiaának, a hasonmás-problémának, valamint a tömeg és a zseni viszonyának felfejtésekor tehát Nabokovnak ezt az alapvető módszerét, a művészetet játékként értelmező felfogását mindenképpen szem előtt kell tartanunk. Ez a játék, a klasszikus hagyományokkal folytatott „játzsma” a négy mű közül az 1930-ban íródott, *Tündöklés* című regényében érhető a leginkább tetten.

A korábban született (és magyarul is olvasható) *Végzetes végjáték*,⁴ valamint a magyarra még nem fordított *Szolgádataj (Besúgó)* című művek külön, az örület határát súroló, Dosztojevskij hőseit idéző szereplőivel szemben a *Tündöklés*ben líraibb, Puskin műveinek világát idéző hangvételen ismerkedhetünk meg a főhőssel, Martin Edelweis-szel. Nabokov már a regényéhez írott előszavában igyekszik kijelenteni, hogy: „Martin minden fiatal hősöm közül a legkedvesebb, a legegyszerűbb jellemű és a legmeghatóbb.”⁵ Olyan fiatalember, aki izgató borzongást és varázslatos bűbájt képes találni a leghétköznapibb élvezetekben és magányos élete látszólag értelmetlen kalandjaiban. Gyermekkorában családjával együtt emigrál, a fél Európát beutazza, hogy végül Cambridge, az egyetem jelentsen némi „pihenőt” vándorlásában. Mire az egyetemre kerül, túl van egy kamaszszerelmen, melyet Lida iránt érez, férfivá egy nála jóval idősebb prostituált, Alla avatja, egyik éjjel egy pisztolyos útonálló majdnem végez vele, majd egy sziklamászás alkalmával a szakadék felett szó szerint az életével játszik.

A hős identitáskeresése, a folyamatos próbatételek Puskin művei mellett a 19. század egyik kedvelt műfaját, a fejlődésregényt is felidéznek az olvasóban, csakhogy Nabokov művészi játéka ezt a műfajt sem hagyja érintetlenül. Martint ugyanis annak ellenére, hogy „vándorlása” során rengeteg impulzus éri, és mindent kipróbál, valójában semmi sem érdekli igazán. Így a fejlődésregény hagyományától eltérően Martin nem jut el valahonnan valahová, nem válik valakivé, s hogy a cambridge-i egyetemen végül mégis kénytelen szakot választani, egyáltalán nem jelenti azt, hogy élete révbe ért:

„Miközben nem tudott határozni, mit válasszon, mihez fogjon, lassanként mindent elutasított, amibe túlságosan belefeledkezhetett volna. Nem maradt más, mint az irodalom.”⁶

Mégpedig az orosz irodalom tanulmányozása, amelybe Martint az általa nagyra becsült tanár, Archibald Moon, Puskin versein keresztül vezeti be. S ettől kezdve válhatna Puskin Nabokov regényének meghatározó személyiségévé, tulajdonképpen regényszervező elvvé, csakhogy a szerző intertextuális játéka Puskin személyének, műveinek folyamatos említése ellenére jóval bonyolultabb annál, mint hogy a *Tündöklést* egyértelműen Puskin-ihlette regénynek tartsuk.

A *Tündöklés* első pillantásra egy modern, ugyanakkor sekélyes *Anyegin*-történetként olvasható, hiszen Martin Edelweiss a Cambridge-ben töltött évei alatt szerelmes egy Szonya nevű lányba, aki igazából soha nem lesz övé, mint Tatjana sem Anyeginé. Szonya meg is írja Tatjana 19. századi, klasszikus szerelmes levelének 20. századi, modern változatát, csakhogy a Puskin-műből vett levélírás motívumán Nabokov szintén változtat.

⁴ Itt jegyezném meg, hogy a *Végzetes végjáték* cím ezzel a regénnyel kapcsolatban nem igazán helytálló, hiszen a regény eredeti címe oroszul *Zacsita Luzsina*, azaz *Luzsin-védelem*. Az Európa Kiadó ezt figyelembe vette, és ebben az új Nabokov-életműsorozatban ezt a regényt már a pontosabb *Luzsin-védelem* címen fogja közzétenni.

⁵ Nabokov: *Tündöklés*, Hetényi Zsuzsa (ford.), Európa Kiadó, Budapest, 2007. 9.

⁶ Uo. 82.

Szonya, a modern Tatjana ugyanis szerelmes levelét nem Martinnak, a modern Anyeginnek, hanem Martin legjobb barátjának, Darwinnak, vagyis a modern Lenszkijnek írja meg, és a Darwin-féle visszautasításról éppen Martinnak számol be, elbeszélése „harsog” a sekélyességtől és a közönségességtől:

„– Tudod, hogy visszaküldte az összes levelemet? Furcsa pasas. Megtarthatta volna azokat a leveleket. Egy fél órába telt, amíg összetépdestem és lehúztam, és most el van dugulva a vécé.

– Nem viselkedtél szépen vele – mondta Martin komoran. – Nem lehet valakiben reményt kelteni, és azután mindent összerombolni.

– Ne avatkozz bele! – mondta Szonya kicsit visítva. – Milyen reményeket? Hogy merészelsz nekem reményekről papolni? Micsoda közönséges, undorító szavak! És egyáltalán, miért nem hagysz békén? Inkább ülj rá erre a bőröndre – tette hozzá egy fokkal halkabban. Martin ráült és erősen nyomta.”⁷

A *Tündöklés* Szonyája már egyáltalán nem az a magasztos személyiség, mint Puskin Tatjanája volt. Hogy Martin és Darwin mindketten szerelmesek belé, a lány közönségességéből ered (e vonatkozásban Tatjana húga, Olga is megidéződik), másfelől pedig abból, hogy Martin és Darwin egymás hasonmásaiként értelmezhetők. Ugyanazt a lányt szeretik, ugyanarra az egyetemre járnak, és mindketten az irodalommal foglalkoznak.

A levelezés motívumán kívül van még olyan, az olvasót félrevezető „jelzőkarója” a műnek, amely az *Anyegin*nel való párhuzamot erősíti: Martin és Darwin, hasonlóan Anyeginhez és Lenszkijhez, párbajozik is egymással. Nabokov egyik kedvenc eljárása, a hagyományos értékek és érzelmek sekélyesítése azonban itt is hangsúlyos szerepet kap: a párbajra itt ugyanis nem Szonya miatt kerül sor, hanem a még alantasabb lány, Rose miatt, akinek szerepe kimerül abban, hogy Martin számtalan szerelmi kalandjának egyik alanya. Az *Anyegin*ben Lenszkij halálával végződő, komoly párbaj viszont ebben a modernizált *Anyegin*-történetben nevetséges, komikus jelleget ölt: a kardpárbaj helyett itt a hősök ökökkel verekszenek, és egy-két ütés után sértetlenül, barátokként távoznak a helyszínről, mint annak előtte.

Nabokovnak az olvasóval, valamint a klasszikus szerzőkkel folytatott játékában azonban jelen vannak olyan utalások is, amelyek épp az *Anyegin*nel való párhuzam „egyértelműségeit” szüntetik meg. A Martin és Darwin közötti hasonmás-motívum sokkal inkább Dosztojevszkijre utal, tehát az *Anyegin*-parafrázis ennek a Dosztojevszkijről „kölcsonzótt” motívumnak a „nabokovizálásával” válik kevésbé egyértelműsíthetővé. Ezt a kételetyt tovább erősíti, hogy a hasonmások közös szerelme, Szonya épp Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődése* hősnőjének a nevét viseli. Nabokov Dosztojevszkijrel folytatott polémiaja itt abban nyilvánul meg, hogy Dosztojevszkij Szonyájával ellentétben a főhős, Martin számára a *Tündöklés* Szonyája képtelen rámutatni a megváltás útjára.

Szonya sekélyességének, megváltásra képtelenségének hangsúlyozása lesz Nabokov Dosztojevszkijrel kapcsolatos ellenszenvének egyik bizonyítéka: Nabokov ugyanis korántsem azt tekinti irodalomnak, amit Dosztojevszkij regényeiben talál. Számára, ahogyan azt a *Lolita*hoz írott utószavában megfogalmazza, „egy regény csak annyiban létezik, amennyiben, hogy nevén nevezzem, esztétikai gyönyörűséget nyújt a számomra, vagyis olyan létérzetet, amely valahogy, valahol kapcsolatban áll más létállapotokkal, melyekben a művészet (kíváncsiság, gyöngédség, kedvesség, mámor) a norma.”⁸

⁷ Uo. 143.

⁸ Nabokov: „A *Lolita* című könyvről”, in: uő.: *Lolita*, Békés Pál (ford.), Európa Kiadó, Budapest, 1999. 416–417.

Amennyiben egy műben nemcsak esztétikát, hanem nagy eszmék, etikai normarendszer mentén húzódo ideák megvalósítási kísérletét látja, az számára pusztán „aktuális jellegű szemét”. S mivel Dosztojevszkij regényeiben folyamatosan ilyen eszmékbe botlik, elődje műveit is aktuális jellegű szemétnak tartja.⁹ Csakhogy hatása alól mégsem tud szabadulni, s ezért intertextuális játéka során úgy használja fel a Dosztojevszkij-művekben fellelhető motívumokat, hogy azokat tudatosan elferdítve építi be a regényeibe. S mivel a darwinizmussal, a Darwin-féle evolúciós elmélettel kapcsolatban legalább akkora ellenszenvet érez, mint Dosztojevszkij iránt, Martin hasonmását Darwinnak nevezi el. Ez a névadási gesztus pedig előrevetíti a *Tündöklés* után született három regényben húzódo hasonmás-problémának és a hasonmások magatartásának irányultságát, ugyanis a Nabokovból ellenszenvet kiváltó Darwin név már arra utal, hogy a további művekben a hasonmások pozitív tulajdonságai háttérbe szorulnak, és a negatív tulajdonságaik fognak előtérbe kerülni.

A *Tündöklés* után alig egy évvel későbbi *Camera obscurának*, amely angolul *Nevetés a sötétben* (*Laughter in the dark*) címmel jelent meg,¹⁰ jóval komorabb hangvételét éppen a hasonmás-figura negatív tükörképének uralma okozza.

A *Nevetés a sötétben* története Albert Albinushoz, a kifinomult, de gyenge és gyáva lelkiületű művészettörténészhez kötődik, aki unalmas életében a szenvedély átélése által akar a művészi látásmód magasabb fokára jutni. Ehhez a szenvedélyhez pedig az alanyt abban a tizenhat éves Margot-ban találja meg, akinek a mentalitása látszólag teljes mér-

⁹ A hasonmás-probléma felfejtésekor egyáltalán nem érdektelen dolog, hogy Nabokov Dosztojevszkij művei közül egyedül *A hasonmás*t tartotta valamire.

¹⁰ Az oroszból angolra fordított Nabokov-regények közül a *Nevetés a sötétben* tér el leginkább az orosz eredetijétől, a *Camera obscurától*. Az 1938-as angol változatban még a nevek sem egyeznek a korábbiakkal. A főhős, Bruno Kretschmar művészettörténész helyett Albert Albinus szerepel, az ő kegyetlen hasonmása, a karikaturista Robert Horn az Axel Rex nevet kapja, kettejük közös szeretője Magda helyett Margot lesz, Kretschmar *Camera obscurából* ismert felesége, Annelisa az új változatban az Elisabeth nevet viseli, Kretschmar sógora, Max pedig Paullá változik. Egyedül Kretschmar és Annelisa kislánya, Irma viseli ugyanazt a nevet a regény angol változatában is.

A névváltoztatásokon kívül azonban a történet szempontjából is sok minden másképpen szerepel a *Camera obscurához* képest a *Nevetés a sötétben* szövegében. A *Camera obscura* elején Cheeppel, a tengerimalaccal találkozunk, akivel laboratóriumban kísérleteznek, és amely állatról Horn készít rajzszorozatot. A tengerimalaccal való kísérletezés motívuma ebben az első változatban utalhat egyfelől a modern művészet kísérletező jellegére, másfelől a náci Németország borzalmas társadalmi-és emberkísérleteire. A *Nevetés a sötétben* kötetben azonban Cheeppé figurája már nem szerepel, talán azért, mert Nabokov ezzel kívánta megszüntetni a Cheeppel való kísérletezés és a német társadalmi törekvések közötti párhuzam túlzott didaktikusságát.

Emellett igaz, hogy a regény mindkét változatában megkérdezik a színésznőtől, Dorianna Kareninától, hogy olvasott-e valaha Tolsztojt, de amíg a *Camera obscurában*, a színésznő ostobaságát hangsúlyozandó, csak ezt a választ olvashatjuk: „Nem, attól tartok, nem. Miért?”, addig az angol szövegváltozatban Nabokov ezzel kapcsolatban érdekes szójátékot ad Dorianna Karenina szájába: „Doll’s toy?” (magyarul: a játék baba játéka) – kiált fel a színésznő, aki sohasem hallotta Tolsztoj nevét. „A szituáció nyelvi-logikai abszurditása – ahogyan arra M. Nagy Miklós utalt – abban rejlik, hogy a beszélgetés németül folyik, vagyis a kérdés így semmiképpen sem hangzhatott el. Nabokov tudatosan alkalmazta ezt a fogást a regényeiben, ezzel is fokozva a mű „teremtettségének” képzetét – gondosabb elemzés során sok mindenről kiderül, hogy a valóságban logikai okokból nem történhetett meg.” (Lásd: M. Nagy Miklós: „Jegyzetek”, in: Nabokov: *Camera obscura*, Európa Kiadó, 1994. 224.)

A *Nevetés a sötétben* című regényről általában elmondható, hogy a *Camera obscurához* képest kommerszebb változatot tart kezében az olvasó. A második változat cselekményszövege sokkal lineárisabb, így egyértelműbb és egyszerűbb is, ráadásul kimaradt belőle nagyon sok Shakespeare-idézet és utalás.

tékben ellentétes Albinus gazdag, kifinomultnak tűnő világával. Albinus ebben a durva, ostoba és nyereszkesre hajlamos fiatal lányban fedezi fel azt a vad, érzéki szenvedélyt, amely először lelki értelemben, azután egy féltékenységi jelenet után elszenvedett autóbaleset következtében fizikai értelemben is megvakítja a férfit.

Ehhez a lelki, majd fizikai megvakuláshoz fog hozzájárulni Albinus tükörképe, Axel Rex, aki ördögi hasonmásként Albinus összes negatív tulajdonságát magán viseli. Axel Rexnek, a karikaturistának Albinus előtt már volt kapcsolata Margot-val. A *Nevetés a sötétben* hasonmásai, Albinus és Rex tehát éppúgy ugyanahhoz a lányhoz vonzódnak, mint a *Tündöklés* Martinja és Darwinja, csakhogy amíg Darwin sem Szonyával, sem a környezetével szemben nem táplál szadista hajlamokat, addig Rex – a hasonmás-figura negatív irányba fordulását bizonyítandó, és ismét egy Dosztojevskij-hasonmás, Szvidrigajlov tetteit idézendő – nem mentes sem a szadizmustól, sem pedig a kéjvágytól.

Ez az egyébként tehetséges karikaturista olyan cinikus kalandor, aki képes elnyerni Albinus bizalmát, amelynek mozgatórugója éppen a hasonmásságuk: az, hogy Albinus lelke mélyén is ott rejlenek azok a visszataszító tulajdonságok, amelyek Rexet jellemzik.

Rex, miután hatalmába kerítette, úgy követi Albinust, mint az árnyék, kísérletezik vele, profanizálja az elveit, a tetteit és a kötédeseit. Irányítja és parodizálja, mintha az egyik karikatúrája lenne. De még ennél is fontosabb, s a következő két, Berlinben íródott regénynek is központi motívuma lesz, hogy Rex Albinus művészi látásmódját is visszájára fordítja, kigúnyolja. Ebből a szempontból nyer Albinus vaksága szimbolikus értelmet: az, hogy egy ennyire közönséges lánynak, Margot-nak a hálójába tudott kerülni, és hogy egy ennyire alantas figura, mint Rex, képes uralkodni felette, művészi látásmódjának tisztaságát, kifinomult művészi érzékét is megkérdőjelezi. Az ördögi hasonmás ténykedése és befolyása miatt az a művészi igazság, amelyet Albinus képviselni látszott, hazugságba fordul.

A művészi látásmód jellegét, a művészet igaz vagy hamis mivoltának motívumát a *Nevetés a sötétben* után készült két regény az ördögi hasonmások mellett még egy további motívummal bővíti: a művészi látásmód megléte vagy hiánya ezekben az alkotásokban a különleges ember és az átlagember dosztojevskiji problémájához is kapcsolódni fog.

Az 1932-ben írott *Kétségbeesés* című regény főhőse, Hermann német származású orosz emigráns, aki csokoládégyárosként dolgozik, de annyira tehetséges művésznek, írónak tartja magát, hogy felhatalmazva érzi magát arra, hogy írásba foglalja a vele történeteket. Az íráshoz, az irodalomhoz való viszonya finoman szólva is sajátosnak mondható: egyes szám első személyben azzal a múlttal és attitűddel fog hozzá az íráshoz, hogy annak idején az iskolában mindig a legrosszabb jegyet kapta orosz fogalmazásból, mert az orosz és a külföldi klasszikusokat a maga módján értelmezte: „például a »saját szavaimmal« meséltem el az *Othello* cselekményét (amelyet természetesen jól ismertem), a mórt kétkedőnek, Desdemonát pedig hűtlennek tüntettem fel.”¹¹

Írás közben is ugyanolyan szenvedélyesen hazudik, mint a való életben a feleségének, mindent elferdít, kifiguráz, beleértve saját magát is, amikor huszonöt fajta kézírást használ az írás során, hogy azt higgyék, története megalkotásában többen vettek részt. „Nagyon valószínű – vallja ezzel kapcsolatban –, hogy valami patkányarcú, alamuszi szakértőcske a pszichés rendellenesség biztos jelét látja majd a kakográfiai orgiában. Annál jobb.”¹²

Ezzel a vallomásával pedig valóban tálcán kínálja magát a „szakértőcskének”, hiszen ebből a kakográfiai magatartásra utaló két sorból, önmaga megsokszorosításának vágyából egyfelől története központi magjára, hasonmása felbukkanásának körülményeire, másfelől a hasonmásához való viszonyára nézvést is lehet következtetéseket levonni.

¹¹ Nabokov: *Kétségbeesés*, Pap Vera-Ágnes (ford.), Európa Kiadó, Budapest, 2007. 58.

¹² Uo. 92.

Hermann Dosztojevszkij *A hasonmásának hőstét*, Goljadkin urat idézi fel bennünk akkor, amikor Goljadkinhoz hasonlóan egyszer csak egyik prágai útja során belebotlik saját hasonmásába, Felixbe, akivel az ő szavajárása szerint úgy hasonlítanak egymásra, mint két csöpp vér. Csakhogy Nabokov ez esetben is elferdíti a klasszikus hagyományt, s egyben továbbfejleszti az eddigi regényeiben megfigyelhető hasonmás-probléma jellegét. A „megszokottal”, a várttal ellentétben ugyanis a *Kétségbeesésben* egyáltalán nem a főhős válik hasonmása áldozatává, mint ahogyan azt Dosztojevszkij vagy Gogol műveiben, és a *Nevetés a sötétben* című regényben is láttuk, hanem éppen ellenkezőleg, ő maga lesz hasonmása hóhéra. Hasonmása megtalálásakor Hermann nem elborzad vagy megijed, hanem hatalmas örömet érez, hiszen ritka az, akinek van hasonmása! – ez is a többi emberrel szemben érzett felsőbbrendűségét bizonyítja.

Ettől az édes, de súlyos tehertől megszabadulni viszont csak egyféleképpen lehetséges. Egy zseniális, tökéletes gyilkosság végrehajtásával, amely felé a főhöst alaptalan felsőbbrendűségi érzése löki, annak hite, hogy művészként ő ahhoz a bizonyos 1/10-hez tartozik. Ennek az alaptalan zsenitudatnak a nyomán, valamint a tökéletes büntény kidolgozásának a során – amelyet Hermann úgy akar végrehajtani, hogy miközben megöli hasonmását, a véleménye szerint egyértelmű és megkérdőjelezhetetlen hasonmásságukból kifolyólag mindenki azt higgye, hogy őt magát gyilkolták meg – idéződik fel Dosztojevszkij Nabokov által igen kevésre tartott műve, a *Bűn és bűnhődés*, mégpedig *Bűn és nyáladzásoként* emlegetve.

A büntényt Hermann egyébként valóban olyan hideg fejjel és észérvekre hallgatva terveli ki, mint Raszkolnyikov. Elődjéhez hasonlóan álmot is lát. Úgy véli, még tettének végrehajtásakor is művészként viselkedik, művészi módon jár el, hiszen arra is van gondolja, hogy áldozata körmét olyan alakúra vágja, mint amilyen az övé, s álhálála után feleségének ki is utalják a férj halála után járó életbiztosítás összegét.

Raszkolnyikovhoz hasonlóan Hermann-nál is hiba csúszik a számításba. Nem a Felix holtteste mellett ott heverő, Felix nevével ellátott bot miatt jön rá a környezete, hogy nem az ő holtteste fekszik a tett helyszínén, hanem egy olyan részlet következtében, amely a Raszkolnyikovnál is meglévő zsenitudat fals jellegéből származik. Csakhogy míg Raszkolnyikovban a zsenitudat hamissága etikai problémává válik, addig Hermann esetében – éppen mert Nabokov minden etikai kérdést negligált az irodalmi alkotásaiból – esztétikai problémára vezethető vissza, és Hermann dilettantizmusát, a művészi táalentuma hiányát mutatja. A *Kétségbeesésben* Hermann sógora, a festőművész Ardalion ugyanis a következőkre figyelmezteti a főhöst:

„Elfelejtetted, drága öregem, hogy amit a művész érzékel, az elsősorban a dolgok közötti különbség. Az átlagemberek azok, akik a hasonlóságokat észlelik.”¹³

Az önmagát tökéletes művésznek tartó Hermann azzal, hogy nem érzékeli a hasonmása és közötté lévő különbségeket, csak a hasonlóságait, éppen nem művészi hajlamáról, hanem dilettantizmusáról tanúskodik, s ezáltal arról, hogy nem az 1/10-hez, hanem nagyon is az átlaghoz, a 9/10-hez tartozik. Így az általa hasonmásnak gondolt Felix sem lesz más, mint az ő dilettantizmusának az eredménye, „a német vakság terméke, a vakságnak, az önteltségének és az abban való hitnek a produktuma, hogy körülötte mindenkinek azt kell látnia, amit ő lát.”¹⁴

Hermann művészként tehát ugyanolyan vannak bizonyul, mint Albert Albinus. Az

¹³ Uo. 53.

¹⁴ A. V. Mlecsko: *Igra, metatekszt, trikszter: Parodija v „russzkij romanah V. V. Nabokova*, Volgograd, 2000. 143.

utolsó Berlinben írott regényben, a *Meghívás kivégzésre* címűben Nabokov a művészi hajlammal kapcsolatos zsenitudat problémáját továbbviszi, de ismét új oldaláról világítja meg. Azt a kérdést boncolgatja, hogy mi történik akkor, ha a hős birtokában van ugyan a művészi képességnek, és ezáltal az 1/10-hez tartozik, csakhogy az körülvevő figurák mindebből semmit sem értenek. S mert nem értik, a hősnek a saját átlátszó világukkal szembeni áthatolhatatlan magatartását bűnnek tartják. Ezért a bűnéért, vagyis gnosztikus fajtalanságáért tartják börtönben, és ezért „hívják meg a kivégzésre”. A főhős, Cincinnatus C. pedig épp a művészet, az írás által próbál kitörni ebből a bezártságból. „Én olyan pontosan látok mindent magam előtt, de hát ti mások vagytok, mások, és nem én, és ez végzetes. Nincs meg bennem az írás képessége, de bűnös szimattal sejtem, hogy kell egymáshoz illeszteni a szavakat, sejtem, mit kell tenni, hogy egy hétköznapi szó átvegye szomszédja fényét, hevét, árnyát, hogy tükröződjék benne”¹⁵

Az, hogy Cincinnatus C. ebben a zárt világban egyedül képviseli az 1/10-et, s csak ő képes meglátni a művészi érzékhez szükséges különbségeket, az eddigi három regényben vázolt hasonmás-problémát is új megvilágításba helyezi. Míg ugyanis a *Tündöklés*, a *Nevetés a sötétben* és a *Kétségbeesés világában* a főhős és egy másik szereplő között állt fenn hasonmás-viszony, s a hasonmások szerepe az volt, hogy rávilágítsanak a főhős lelke mélyén rejlő tulajdonságokra, addig abból fakadóan, hogy a börtönvilágban Cincinnatus művészi érzékével és gondolkodásmódjával kitűnik a többiek közül, neki már nem lesz hasonmása, hanem mindenki más, a 9/10-hez, az átlaghoz tartozó ember válik egymással felcserélhetővé, s ezáltal hasonmássá.

Cincinnatus „tárgytalan lényegisége” áll itt szemben a lélek- és személyiség-nélküli totalitárius rendszerrel, amelyben mindenki egyforma és mindenki belesimul a környezetébe. Cincinnatus ebben a világban az egyetlen autonóm személyiség, aki ráadásul birtokolja azt a titokzatos erőt, amely által képes művészi gondolatok megfogalmazására, és amely egyedülként menthetné meg ezt a lélek-nélküli, totalitárius közeget az utópiaszzerű létezésbe simulástól.

A lélek nélküli, művészeti érzék híján lévő átlagemberek festett világával szemben, amely látszólag a valóságot képviseli, Nabokov másságot képviselő hőse, hősei olyan álmovilágban élnek, vagy olyan álmovilágba vágyanak, amely a látszattal szemben az igazi valóságot képviseli. Nabokov művészi rendszerében „az álm megsemmisítése azoknak az ok-okozati kapcsolatoknak, amelyekkel az egyforma földi lelkek körül vannak véve, vagyis az álm tagadása a történet értelmezéséhez szükséges determinisztikus elveknek. Létezésük ebben a Nabokov-felvázolta világban csak töredékében látszik, és az álm tartalmazza azt teljes egészében.”¹⁶

Amikor a *Meghívás kivégzésre* hőse, Cincinnatus C. a mű végén nem áll ellen a kivégzésnek, tulajdonképpen a festett világgal szembeni álmovilágba való átmenet vágyát nyilvánítja ki. Az álmovilág keresése, vagy ahogyan Viktor Jerofejev nyilatkozott Nabokov művészetével kapcsolatban, a földi paradicsom elvesztése, majd újbóli megtalálásának vágya a meghatározó motívuma a Berlinben készült négy alkotásnak. Ezt az elveszett földi paradicsomot kereste az első regény, a *Tündöklés* hőse is, amikor gyöttrő céltalanságát egy hőstettel, a forrongó Oroszthonba történő visszaemigrálással kívánta megszüntetni. Művészetével ezt a földi paradicsomot valósíthatná meg a *Nevetés a sötétben* főszereplője, Albinus is, ha művészi érzéke valódi lenne, s nem vakítanak el az álságos dolgok, hogy aztán ennek a lehetőségnek az elszalasztása a *Kétségbeesés*ben Hermann dilettantizmusával teljesedjék ki. A *Tündöklés* hőse a visszaemigrálásával, a *Meghívás ki-*

¹⁵ Nabokov: *Meghívás kivégzésre*, 83.

¹⁶ Andrej Arjev: „I szni, i jav: o szmiszle lityerturno-filoszovszkoj pozicii V. V. Nabokova”, *Zvezda*, 1999/4.

végzésre hőse pedig azért, hogy az előző két regényben felvillantott elszalasztott lehetőséget megragadja, és művészként a halál vállalásával meg is valósítja, keretbe helyezi a Berlinben készült négy alkotást. Az első regényben Martin tettével utalásszerűen megtörtént a földi paradicsomba való visszatalálás, a középső két műben ennek lehetősége hátterbe szorult, hogy aztán – a Berlinben készült köteteket lezárandó – a negyedik alkotásban Cincinnatus C. vállalásával mégis megvalósuljon.

Nabokov művészi eszmerendszerében az elveszett földi paradicsom újbóli megtalálása csak kevesek privilégiuma. A dilettánsok, az egymáshoz hasonlókból álló tömegek, de még az ördögi hasonmások sem részesülhetnek benne. Az viszont, hogy ki részesülhet benne, ismét a hasonmás-problémát árnyalja. Nabokovnál ugyanis a művészi látásmóddal rendelkezők mellett csak az a szereplő találhat vissza a földi paradicsomba, aki a szerzőnek is hasonmása. A *Tündöklés* előszavában a Martin és a közötté lévő hasonlóságot Nabokov nyíltan kimondja: „Martin bizonyos mértékben felfogható távoli unokatestvéremnek (kedvesebb, mint én, ugyanakkor sokkal naivabb, mint én valaha is voltam), mert neki ajándékoztam néhány gyermekkori emlékemet, és bizonyos későbbi vonzódásomat és választásomat.”¹⁷ Valóban: a szerző, hasonlóan hőséhez, Berlinben élt, Cambridge-ben tanult, Párizsba is eljutott, hogy élete végéig visszavágyjon gyermekkora színhelyére, szülőhazájába, Oroszországba. És burkoltabb formában Cincinnatus történetébe is beleiszövi a közöttük lévő hasonlóságot, amikor hőse szájába adja az írás általi önkifejezés fontosságát.

Az elveszett földi paradicsom megtalálásának vágya tehát valójában Nabokov elveszett gyermekkori édenének újrakeresésével egyenlő. A berlini éveket Cincinnatusnak a *Meghívás...-ban* vállalt másságával le tudta zárni. Csakhogy 1935-ben, két évvel a náci hatalomátvétel után, amikor a *Meghívás kivégzésre* elkészült, a szerző nemcsak hogy gyermekkora színhelyére nem térhetett vissza, és Berlinben sem maradhatott, de egyre inkább úgy érezte, hogy Európából is távoznia kell. Így a berlini korszak után született műveiben, amelyek a vágyott szülőhazától egyre távolabb, Párizsban, majd Amerikában már angol nyelven íródtak, az elveszett gyermekkori éden keresése továbbra is központi motívumként szerepel, s továbbra is meghatározza a szerzőhöz (is) hasonlító hősök magatartását.

---

¹⁷ Nabokov: *Tündöklés*, 9–10.

A HARMINCKETTIK ÉV*

Gáborom!

Teszem-veszem a Dinescu-verseket, s eszembe jut közben: ugyan, nálad megvan-e az újabb adag? (Elfelejtettem.) Mindenesetre, küldök egy másolatot, hogy válaszod ki és fordítsd le a számodra kedveseket.

Egy kérésem lenne... Ha lehet, küldj valamiféle szerződést (megállapodást?) a készülő kötetre. Mindenféle hivatalos helyen meglöbegtathatnám – ha nagyon muszáj. Mint tudod, lapom sorsa bizonytalan, annak ellenére, hogy Reményi és Kis Pintér valami számomra ismeretlen oknál fogva optimisták. Időnként nem is bánám, ha szabadjára engednének, hátha akkor végre elkezdek dolgozni magamnak. Egy éve semmi igazit nem írtam.

Remélem, a Dinescu-fordítás meghozza a munkakedvemet. Igaz, máris késtem vele. Ezentúl viszont igyekszem.

Ölel agg barátod:

Csiki László

Bp. 1990. november 3.

Kedves Gábor,

rég találkoztunk és rég is küldtél nekünk műfordítást; pl. nagyon szívesen közölnénk Milost a karácsonyi számban (vers, esszé, bármi). Kérlek, ha van szabad anyagod az említett úrtól, akkor nov. 15-ig tedd postára.

Régi barátsággal köszönt

Nagy Gazsi

[Dátum nincs, a lefűzés szerint november eleje.]

Amsterdam, 1990 november 5

Kedves Főszerkesztő Úr!

Előfizetője és rendszeres olvasója vagyok a Jelenkornak. Sajnos a Jelenkor Kiadó könyvei nem jutnak el hozzám, pedig nagy részük (Földényi, Lengyel, Petri) nagyon érdekelne. Nagyon hálás lennék, ha el tudná juttatni hozzám a már megjelent köteteket, nyugati valutában kiállított számlával, amelyet természetesen azonnal kiegyenlítenék; másrészt pedig meg szeretném kérdezni, hogy nincs-e lehetőség arra, hogy a jövőben a folyóirat mellett a könyvsorozatra is előfizessék.

A fáradozásáért előre is köszönetet mond,
tisztelettel és barátsággal,

Kibédi Varga Áron

[A Vrije Universiteit Amsterdam fe]léces levélpapírján.]

* Levelek 1990-ből, V. rész. A levelezés korábbi részei a lap 2008. októberi (1128–1144. o.), novemberi (1243–1257. o.), decemberi (1374–1395. o.) és 2009. januári (47–53. o.) számában olvashatók.

Kedves Gábor!

Ígencsak sajnáljuk, hogy nincs vers. Így aztán a meghívás továbbra is él. Jómagam küldtem nektek, pontosabban Pistának néhányat, majd látjátok. Aztán, úgy lehet, a közeljövőben prózával is jelentkeznék.

De hát azt is látni kell. Kívánok minden jót,
barátsággal üdvözöl:

Darvasi László

Szeged 1990. XI. 5.

[Az induló *Pompejibe* kért tőlem verset. A levéllel küldött versei a januári számban jelentek meg.]

1990. nov. 7-én

(Este, 1/2 11 után)

Kedves Gábor,

köszönöm, hogy elküldted Pistával a korrektúra-kiegészítést. Nagyon szép munka, csupán egyetlen hibával, az Árny-fényjáték 15. sorában a sejtenék helyett sejtenék szerepel – hibásan. Más semmi. – És a Nincs menekvés című kétszer szerepel különböző betűtípussal. Vagy ez szándékos? Nem tudhatom.

Egyébként most jöttünk meg észéki utunkról – gyönyörű volt. (Csak cicát nem láttunk sehol – de hát ne legyünk telhetetlenek.) A társaság remek – mit mondjak: versértékű volt, különös tekintettel Istvánra.

Szeretettel üdvözöl,
ölel a viszontlátásig:

[Makay] Ida

Párizs, 1990 – 11 – 9

Kedves Gábor!

Mellékelem Mészöly Miklós születésnapjára írt házi feladatokat. Nincs itthon elég papírom, úgyhogy mindkét oldalra nyomtattam. Elnézést ezért. Idejében szeretném küldeni. Kérek majd egy gyors visszajelzést.

Más, egy ötletemre vonatkozó kérdés. Hajlandó volnál-e részt venni a párizsi Magyar Intézetben (ahol egyébként Mészölyt ünnepeljük nov. 20-án – én mutatom be) olyan kerekasztalon, melyben francia s magyar folyóiratszerkesztők eszmecserét folytatnak nehézségeikről, terveikről, pl. Mi a kultúra szerepe (helye) a századvégi posztmodern társadalmakban címen? Réz Palitól kérdem még meg ugyanezt. Legjobb folyóiratokat szerkesztitek, s persze folyékony francia tudásotok is megvan.

Barátsággal köszönt

Karátson Endre

* Van-e ezzel kapcsolatban javaslatod? Valamikor az 1991-es év során – inkább ősszel kerülhetne rá sor.

[Az Université de Lille III fejléces levélpapírján. A „Képiró, képolvasó” az 1991. januári számban jelent meg.]

Hrabal egyszer Mészöly vendége volt – mesélte Mészöly. Természetesen az írásra terelődött a szó, s Mészöly bámulatát fejezte ki Hrabal bőven felbuzgó csudálatos történetei fölött. Hagyja el – legyintett fáradtan a cseh. Tudja milyen prózát szeretnék én írni? Fi-ložó-fikusat!

Kell ezt az anekdotát magyarázni?

KEDVES GÁBOR, FELADOM. ÓRÁK ÓTA TÖKÖLÖK, DE AMI NEM MEGY, AZT ÚGY LÁTSZIK, NEM SZABAD ERŐLTETNI. Egyszerűen arról van szó, hogy nekem nincs véleményem Miklósról. Hiszen nem lehet az véletlen, hogy a Saulus olasz kiadásának utószavától és a magyar irodalom jeleseinek valami globális német bemutatásától eltekintve (mindkettő megjelent magyarul is) soha nem éreztem indítást, hogy írjak róla. Az ember vonzott, de műve kevésbé – ami nem jelenti azt, hogy nem ismerném el, pusztán azt jelenti, hogy nincs mondanivalóm róla. Mármost úgylis többször olvasom a nevetem nyúlfarknyi ilyen-olyan szösszenetek alatt (ami nem az én műfajom), mint szeretném. Miért szaporít-sam? A benevolentia igazolására küldöm el ezt a kezdeményt; ne haragogy.

Baráti üdvözzettel

[Radnóti] Sándor

Budapest, '90/11/11

Kmét, 1990. nov. 13.

Kedves Gábor!

Örülök, hogy el tudsz jönni hétfőn az irodalmi estre. Szállást már sikerült biztosítanom, így nyugodtan útnak indulhatsz. Délután 4 óra körül várunk a szerkesztőségben. (Fő tér, sajtóház). Gyere!

Barátsággal:

Füzi Laci

[A *Forrás* fejléces levélpapírján.]

Varsó, 1990. nov. 19.

Kedves Gábor,

elnézéset kérem – és Iván elnézését is, – hogy ilyen sokáig elcsúsztam a recenzióval. Mindent a változó időre kenhetek persze. S fogadjátok el az életemben beálló változást – mentségnek.

December 8-án készülök néhány napra haza – a többiről így élőszóban.

Ölel:

[Kovács] István

[Sándor Iván *A föld alá vitt tények üzenete* c. könyvéről írott kritikája 1991 januárjában jelent meg. „készlök néhány napra haza”: decemberben együtt mentünk Varsóba.]

Kedves Gábor és Szerkesztőtársak!

Szeretettel üdvözöllek Benneteket az USA szülőhelyéről. Tegnap jártam Len Roberts vidéki házában (két éve Pécsen volt, s elkezdett kortárs magyar költőket fordítani). Adott itteni folyóiratokat, amelyekben ezek a fordítások megjelentek. S pár hét múlva átrándul hozzám néhány napra, Indianára (ide kb. 7 óra autót), hogy újabb fordításokon dolgozzunk. Ez a kapcsolatom van most a magyar irodalommal, meg az, hogy hoztam magammal József Attila, Weöres, Pilinszky stb. fordításokat, azért, hogy amikor itt a magyar irodalomról beszélek, meg tudjam néhány darabját mutatni. Bár itt is szegények vagyunk, élményben és tapasztalatban már eddig is sokat gyarapodtunk. Ha a Szerkesztőség postaköltsége elbírja, szívesen olvasnék egy(-egy) Jelenkor számot, s érdekel, hogy miket adtok ki.

Baráti üdvözzettel

[P.] Müller Péter

[A postabélyegzőn 1990. nov. 2., de november második felében érkezett.]

Kedves Gábor!

Szeretnék összehozni egy számítógépes látó-számot: esszé, illusztráció, irodalmi szövegek etc. Támogatnád-e vállalkozásunkat? Nem tudom, sikerülhet-e ilyesmi – de eredményről vagy kudarcról érdemes-e most beszélni? Volna kedved hozzá? Úgy február végére kellenek elküldened, amennyiben igent mondasz. A számítógépről avagy a számítógéppel közösen... Reméljük, hogy rábólintasz!

Visky úr említette, hogy készítesz egy *Esterházy-számot*, ezért csatoltam ide írásomat (a látóban fog megjelenni olvasónapló gyanánt), a másikat viszont még nem közöltem sehol.

Jó munkát kívánok, és várom válaszod, szeretettel:

Láng Zsolt

Marosvásárhely, 1990. november 20.

[Láng Zsolttal ez év nyarán ismerkedtem meg Balla Zsófia kolozsvári lakásán. Az „N.-i találkozás” az 1991. februári számban jelent meg.]

990. XI. 21.

Kedves Gábor,

ahogyan a múltkor a Szövetségben megbeszéltük, itt küldök négy új verset. Kérlek, közöldtesd le a februári számokban, ahol 80. évem alkalmából írás jelenne meg. Egyben megkérdem, mi újság a „Szonetek a Styxen túlra” kötetemmel. Úgy tudom, Papp Istvánnak adták ki. Magamról csak annyit, egészségem még jó. Dolgozom. December elején Bécsbe megyünk a Berzsényi Társasággal, meghívásra.

Erőt, egészséget, barátainkkal együtt ölel

Takáts Gyula

[A négy vers az 1991. februári számban jelent meg, Papp István kritikájával és Csűrös Miklós köszöntőjével együtt.]

Berlin, 1990. november 22.

Kedves Gábor,

itt Berlinben született a mellékelt írás; kezd körvonalazódni bennem egy olyan esszé-sorozat, amely Berlinhez kapcsolódna (lazán, mint ez is), s amelynek ez az egyik darabja lenne. Örülnék, ha megjelenne Nálatok.

Csuhai Pistával már beszéltem telefonon innen; s most Neked is még egyszer köszönöm a szép könyvet, amit készítettetek nekem; nagyon örülök neki, és jólesett forgatnom – itt, idegenben különösen. Remélem, jó fogadtatása lesz otthon; mint újszülöttért, aggódom a sorsa miatt.

Szeretettel üdvözöllek mindnyájótokat:

Földényi Laci

[Az „Egy fénykép Berlinből” c. esszé a júniusi számban jelent meg. *A túlsó parton*-t 1990 októberében adtuk ki.]

1990. nov. 25.

Kedves Gábor!

Küldöm az esszét. Dec. 10-ig Szigligeten leszek, utána Pesten, – várom híreidet.

Az Arabeszk-sorozat befejezése (azért, köszönettel) megkíván még majd kézzszo-
rításos-örömteli aktusokat, de a kölcsönös jó érzés (bizonyára részletekről) sem múlik el
addig is, amíg találkozunk.

Barátsággal
Neked és mindenkinek Nálátok

Sándor Iván

[A „Hányadik elem? (Magatartás-változat)” c. esszé az 1991. július–augusztusi számban jelent meg.]

Kedves Gábor, ez egy elküldött vers lenne. Örülnék, ha beleférne a koncepciótokba!
Szeretettel üdvözöl

Zalán [Tibor]

Budapesten, 1990. november 28.

[A vers az 1991. áprilisi számban jelent meg.]

Pécs, 1990 nov. 28.

Kedves Gábor

Ez egy elég „keményen” filozófiai cikk. Német verziója 1989 őszén jelent meg egy nyugatnémet filozófiai lapban. A Filozófiai Figyelő Bp-en ugyan tavaly nyáron elfogadta, de azóta pénzühiány miatt egy számuk sem jelent meg. Kérlek, nézd meg, hogy „belefér-e” a JELENKOR profiljába. Nagyon örülnék, ha Pécsett jelenne meg. A szöveget nyugodtan lehet javítani, „magyarítani”!

Barátsággal és tisztelettel köszöntelek

Boros János

Kedves Gábor,
ezt írtam a Mészölyt ünneplő könyvbe. Nem tudnád-e felhasználni? Ha nem, kérlek
küldd vissza hamarosan.

Ölel

[Lengyel] Balázs

[Dátum nincs, a lefűzés szerint november vége. A „Mészöly más” c. írás megjelent az 1991. januári Mészöly-összeállításban.]

Kedves Gábor,

Dinescu-fordításaid a februári számban jönnek. (Mondtam is a szerzőnek, aki Pesten járt). Újra átnézve és az eredetivel összevetve őket – kitűnőek! – Megakadtam egy címen. A miraj nem annyira ábránd, mint délibáb, káprázat, fata morgana. Erre az értelmére utal maga a vers is. Mit szólsz hozzá?

Válaszodat és új írásaidat várva üdvözöl

Réz Pál

november 30.

[A Holmi fejléces levélpapírján. A vers „Posztumus káprázatok” címmel jelent meg.]

Kedves Gábor!

Mellékelten küldöm a tercina-ciklust lezáró három versemet. Ha sok vers gyűlt össze, kérem, küldje vissza ezeket nyugodtan.

Ünnepi jókívánságokkal üdvözli a lap híve:

Takács Zsuzsa

dec. 2-án

[A három vers az 1991. áprilisi számban jelent meg.]

Leiderdorp, 1990. dec. 3.

Kedves Barátom,

igyekszem leveledre válaszolni, hogy a könyv kiadása ne szenvedjen esetleg ebből kifolyólag késedelmet.

Remélem leveled keltezése óta a még várható összegek befolytak Hozzátok, mivel úgy Debrecenből, mint Szegedről azt az értesítést kaptuk, hogy a pénzt átutalták számlátokra. Egyébként mindhárom terjesztő még fog pénzt átutalni, mivel küldtünk újabb könyveket nekik.

Ami az ügylet konstrukcióját illeti csak azt nem értem, hogy az 1. pontban eladott 'x' darab könyv, hogy függ össze a 3. pontban említett 'y' példányokkal. S ez talán még érthető is volna, ha nem a 6. pontban ismét összegezed a 'w' és 'z' példányokkal az 'x' példányokat is. Légy szíves majd reagálj erre is.

Ami a kérdéseidet illeti, válaszom a következő:

1. Sajnos többet, mint 500 példányt nem tudunk elsődlegesen rendelni.

2. Mintának a Mikes legutóbbi kiadását, a 'Változás és állandóság'-ot vegyük.

3. A korrektúrát legjobb lenne, ha házon belül tudnátok megoldani. Az ide-oda küldözgetés csak meghosszabbítaná a kiadást. Jó lenne, ha a próbaszedés oldalaival egy papírmintát is küldenél.

Eddig a 'hivatalos' ügyeket.

Nagyon köszönöm, hogy megküldted a Jelenkor elmaradt példányait. Remélem most már szerepelek az előfizetők között, és ezentúl rendszeresen fogom kapni a lapot. Apropos: megjelent-e már a novemberi szám? Azt még nem kaptam meg eddig.

Remélem mindenre válaszoltam.

Várom leveledet mielőbb.

Barátsággal köszönt:

[Ács] Zoltán

[A Hollandiai Mikes Kelemen Kör *A szó hatalma* c. évkönyvét 1991 májusában jelentettük meg.]

Újvidék, 1990. december 3.

Kedves Gábor,

nagyon sajnálom, hogy nem jöhettél, nem is annyira az irodalmi est miatt, hanem mert szerettem volna beszélgetni veled. Így csak a megható bevezetődet hallhattam. Szép élményem volt, és nagyon köszönöm. Én is írtam egy kis jegyzetet, megemlítettem a neved, küldöm a kéziratot.

Egy gyakorlati ügyben is szerettem volna beszélni veled. Lehet, hogy mondtam, egy évvel ezelőtt Zentai Péter tervezte a Makró, az Áttüntetések és az Eckhart gyűrije kiadását. A három regény Újvidéki trilógia „regényciklus-felcímmel” jelent volna meg. A regények valóban válaszolgatnak egymásnak. A Napraforgó azonban tönkrement, tehát nem lett az egészből semmi. Zentai azonban továbbra is szívügyének tartja ezt a dolgot, ezért tárgyalt a Magvetővel, s Hegedűs Mária, a megbízott igazgató szívesen összefogta a Jelenkor Kiadóval. Erről kedden beszélgettünk, úgyhogy ha hétfőn este találkozunk, akkor valamennyivel okosabbak lettünk volna. Így januárra halasztottuk az egészet.

Ezen a cikluson egyébként én már régen dolgozom. A Makrót a folyóiratbeli közlés alapján bevittem már a komputerbe, benn van az Áttüntetések javított változata is. Az Eckhart gyűrűjét nem ismered, az is a gépben van. Még egy kicsit dolgozgatok rajta, s elküldöm, ha ez a vállalkozás érdekel.

Persze, dolgozom a Schlemihl fattyúján is, minél jobban elmélyülök az írásban, annál nagyobb kedvvel dolgozom rajta, de nem hiszem, hogy ősz előtt elkészülök vele. Ezzel nagyon megküzdök, de így kell lennie.

Még soha nem dolgoztam ennyire intenzíven. Ez a helyzet minden erőmet mozgósítja. Küldök egy interjút, amelyből kiviláglik, milyen szellemi állapotban vagyok.

Ha már nem jöttél – írd!

Barátsággal öllelek

P.S.: Beáta a szomszéd szobában dolgozik – éppen a Ielenkornak.

Zentai telefonja: [...]

[Végel László levele, az aláírás lemaradt. Az Újvidéki trilógia végül a mi kiadásunkban jelent meg 1993 szeptemberében.]

Kedves Gábor,

nagyon összeesküdtek ellenem a körülmények, pedig még a Debreceni Napok előtt kész volt bennem ez a kis írás, s Pesten szerettem volna személyesen átadni Neked. Aztán Istvántól üzentem, hogy jártam elutazásom előtt, s amint hazaértem, meg is írtam, akkor meg ezek a hülye ünnepek, meg a hétvége, ma pedig mire kinyomoztam a lehetséges pécsi telefax számot, két órát várahoztam a postán, mert nem kapcsolták át a telefont a faxra, aztán meg már nem vették fel a kagylót sem. Maradt tehát az Eörsi Pista-féle szállítás, 4-én van fellépése Szabadkán, s viszi, hogy expressz föladja. Tényleg bánt és ideges vagyok az egész miatt.

Gabinak nagyon örültem, s különösen annak, hogy szállást adhattam neki a fővárosban. Reggel mondtam is, hogy ha maga Apolló feküdt volna a szomszéd szobában, nem lettem volna olyan boldog. Jó volt végre beszélgetnünk.

Az üzenetemet a politikáról remélem, átadta. A testvéri óvás mellett a meggyőződés beszélt belőlem, meg az önzés, hogy azt az istenadta energiádat abba fektesd bele, amire a Pannón alföldön kizárólag Te vagy képes: megalapozni végre egy tisztességes közép-európai orientációjú lapot-kiadót-gondolkodást-mentalitást. Ószintén elkéserít megint ez a sok meddő és háborzongató szédelés, amit a magyar kultúra produkál. Ha ebben az országban tetőzik a destrukció, talán még értem is, mi a franc vihetne értelmet e sok műveletlen fejbe meg népbe, amikor a vérbosszún kívül egyébre sem képesek. De odaát újra kiátni a csatabárdokat, meg örökösen az önsiratástól az önpusztításig ingázni...

Bocsáss meg, nagyon lerohantalak. Úgy utálok ezt az összes átpolitizált pasalikot, hogy egyebet sem kívánok, mint hogy felétek figyelve legalább kicsit megnyugodjon a lelkem. Ezért vagyok érzékeny az ottani csatározásokra, persze, hidegen kellene, hogy hagyjon az egész. Az erdélyiek valóban lelket öntöttek belém, aztán újra beláttam, hogy nekünk /nekik erőnkhez mérten állnunk kell a sarat, a depressziót meg átengedjük a pestieknek.

Ha érkezel, telefonálj néha. Egyedről készül az írás, s a többi ottani művész úr is elküldhetné itt-ott a könyvét. Évek óta nem jutott el hozzám semmi, holott jó soknak első kötetéről éppen én írtam annak idején. Azért meg külön hálás lennék, ha néha hozzásegítenél egy-egy olyan kötethez, amit magad értékesnek ítélsz. Mert amíg Újvidéken azt sem tudom, hogy mit írnak Pozsonyban meg Kolozsváron, addig legföljebb elhiszem az ügyeletes magyar kultúrpolitikusnak, hogy van egyetemes magyar irodalom, csak legföljebb nem ismerem. S akkor áltathatom magam a közép-európai összefüggések szükségességével.

Gabit, Katát csókolom, gazdag Mikulást, Jézuskát, sok erőt, jókedvet, békességet – kevés politikát kívánva
ölel

[Thomka] Beáta

Újvidék, 90. dec. 3.

P.S. Úgy látszik, ősztől vendégtanárkodom Pécsen, tavasszal előadásra megyek át, s ha addig nem, akkor találkozunk.

B.

[Az előbbivel közös borítékban érkezett. „szállást adhattam neki”: Beáta pesti tartózkodása idején Tordai Zádor lakását kapta kölcsön, aki akkor Olaszországban volt.]

Puławy, 7. XII. 90.

Kedves Gábor,

fogadd szeretettel ezt a könyvecskét, amely nem lett olyan, amilyennek megálmodtam, de mégiscsak megjelent. (Ellentétben a regénnyel, amellyel továbbra sem történik semmi, és már biztos, hogy valami magánkiadó után fogok nézni.)

Úgy tűnik, az „Akcent” és a „Twórczość” túléltek a jövő évet, de majd meglátjuk, hogy fog festeni ez a valóság az új elnökség idején.

Öllelek Téged és a Tiedet, és a legjobbakat kívánom Karácsonyra és az Új Esztendőre.

Bohdan [Zadura]

[Lengyel nyelvű levél. A melléklet a Magyarországon írt, ill. magyar tematikájú verseket tartalmazó *Przesświetlone zdyjecia* c. verseskötet. Több darabját még kéziratból fordítottam. Bohdan Zadura 1986-ban három hónapot töltött Magyarországon, majd az azt követő években egy-egy hónapot.]

Pécs, 1990 dec. 7.

Kedves Gábor

Köszönöm szépen leveledet; nagyon örülök, hogy írásom megjelenhet a Jelenkor-ban. Javasataidat elfogadom, néhány megjegyzéssel.

1. A címben mégis a teremtés szónak kellene dominálnia és nem kellene egy „szintre” hozni a „semmi”-vel.

2. A 19. o.-n az adott mondatot „Fizikai kérdés... reverzibilis-e” kihagyhatjuk. Akkor a következő mondatot is meg kell változtatni.

3. Igazad van az „eredő”-„okozó” megjegyzéssel, s majd a korrektúrában figyelek erre.

4. A cikk eredetije németül jelent meg, esetleg ezt az írás végén meg lehetne említeni, ha egyetértesz. „Prima Philosophia”, Junghans Verlag, Cuxhaven, 1989, Band 2. Heft 4., 517-540. o.

5. Most jelent meg Svájcban németül egy cikkem a tudományos elméletek összehasonlíthatóságáról. Megcsinálom a magyar verziót és megmutatom Neked, érdekel-e.

6. Visszatérve a cikkekre; szeretném, ha az első fejezet is „megmenthető” lenne, a német változatban is szerepelt. Persze, ha teljesen ellene vagy, akkor én „dialogusképes” vagyok.

Barátsággal köszöntelek,

Boros János

[Az írás végül nem jelent meg a Jelenkor-ban.]

Kedves Gábor,
egy Tarkovszkij-esszé(cske). Egyre érvényesebb, amit mond; akár Pilinszky.
Mindőtnöknek szép ünnepeket kíván
'990. dec. 9.

Vasadi Péter

[A „Tarkovszkij magasban s mélyben: a küszöbön” az 1991. július–augusztusi számban jelent meg.]

Kedves Gábor,
köszönöm soraidat. Egy kényszerű költőzés hullámai rengetnek, továbbá különféle utazások terhelnek. Mindemellett Takáts Gyulát újfent többszörösen „kiírtam” magamból, a Somogy-nak és az Új Írás-nak. Most többre nem telik tőlem, sajnos; erről Gyula bátyánkat is tájékoztattam. Szíves megértésedet kérem. Egyúttal a közelgő ünnepekre gondolva minden jót, szép karácsonyt és elviselhető új esztendőt kívánok, szíves üdvözzel

90. dec. 10.

Az új címem és telefonszámom: [...]

T[üskés] Tibor

Kedves Gábor!

Visszaküldöm a szerződés két példányát.

A kéziratot a „téli ünnepek” után kapod, ha újra közbe nem jön afféle affér, mint a M. Napló „felfüggesztése”, ráadásul egy óriási hűlés. Most már állok a lábamon, bár néha még a billentyűk mellé ütök.

Erről ennyit.

Nem tudom, hogy álltok kiadói ügyekben; nekem volna egy javaslatom. Paul Drumaru (Ady, József A., Szilágyi Domokos s még annyi más költő, író román fordítója), mint kiderült, magyarul is ír verseket. Van már belőlük egy fél kötetnyi. Ez lehetne a kuriózum. Van azonban neki egy 40 oldalnyi nehéz, ám igen jó román versszövege (Szilágyi Domokos fordítása közben írta és hivatkozik is rá), amit le lehetne fordítani. Egyéb költeményei is vannak, persze, olyannyira, hogy lehet, meglepem a Jelenkort kettőnek a fordításával.* Drumarunak (Deutsch Pál egyébként) az Európánál kb. három éve megjelent már egy regénye magyarul.

Na, szóval ez egy kósza ötlet. Nyilván kiadód lehetőségeitől függ a dolog. Később majd többet. Most legyünk túl közös barátunkon.

Addig is, üdv és hurrá –

Csiki László

Bp. 1990. december 14.

* vagy egy novellájával

Amsterdam, 1990 december 16.

Kedves Főszerkesztő Úr,

Nagyon köszönöm november 4-i levelét, és örömmel olvastam, hogy az eddig megjelent könyveket feladatta címemre. Most azért írok, mert kezdek nyugtalankodni: a könyvek u.i. mindmáig nem érkeztek meg. Mivel az utóbbi másfél évben kétszer költöztem, talán rossz címre ment és visszaküldték. Nem tudom, mindenesetre jelzem.

Ha megengedi, nagyobb „valutaadomány”-t küldök, mint ami 748 ft-nak megfelel, akkor egyúttal néhány következő kötetre is előfizetek egyben. Kötelező-e azt a sok nevet

és számlaszámot mind ráíratni egy csekkre? A szegény holland banktisztviselő fejfájást kap ennyi magyar szótól!

Köszönöm szépen a meghívást a Jelenkor-ba való publikálásra: mihelyt lesz megfelelő írásom, jelentkeznék fogok!

Tisztelettel és barátsággal

Kibédi Varga Áron

[A Vrije Universiteit Amsterdam fejléces levélpapírján. Első írásait 1992 májusában közölte a folyóirat.]

Kedves Barátom,

f. hó 11-i leveledre válaszolva közlöm, hogy az általad felállított formula részünkre elfogadható. Remélem, hogy általatok minél több példányt sikerül elhelyezni Magyarországon, mivel a Mikes egyik célja a kiadványaink magyarországi terjesztése. Kíváncsian várom, hogy mi is lesz a végleges előállítási ár példányonként. Kérlek, közöld ezt mielőbb.

Hogy álltok a szedéssel? Mikor jön az első korrekció, ill. szedésminta, mivel a korrekciót Ti fogjátok csinálni. Úgyszintén jó lenne, ha a borítólapból is mintát küldenének. Az utóbbiakat természetesen Németh Sándornak kérem küldeni.

Az elkövetkezendő új esztendőre kívánok sok szerencsét és sikert. Remélem kapcsolatunk gyümölcsöző lesz.

Barátsággal köszönt:

[Ács] Zoltán

[A könyvből végül a Mikes Kelemen Kör 200 példányt vett át. Magyarországon 153 darabot adtunk el.]

kedves gábor,

se éjjelem, se nappalom. neked tartozni a legjobb – éjjelem se, nappalom se, persze –: érzékeny lélek védélmodik, hosszú szakállú, jószágos világúrnak, aki mindegyre megbocsát, ám ezzel nem könnyíti a terhet, hanem emlékeztet. én annyit féltem már, gábor, életemben – ami ezen túl s innen vagy, arról most nem nyilatkozom, hadd ne tegyem.

ami késik, az múlik. nem is késik egy idő után, múlik csak.

azóta ismét elköltöztünk, ripsz-ropszra, hogy végre leüljek dolgozni az egész Jelenkornak: albréletünk majd' teljes járandóságom rabolta el gazul (a tulaj neve: Vazul), s ez a tarthatatlan állapot behajszolt egy ház-vásárlásba. hát most itt tartunk: innen már nem lehet tovább költözni. szomorú vagyok, mint a jég alá rekedt béka. vagy béke.

életünk mozgalmas, elkeseredett hitelezőink verik meg éjjelente a zsalugátért, fogadkoznak: amint megkapják tőlünk a tartozást, kivert és kőbor kutyák napközi otthonára tesznek alapítványt. de hát nem kapják meg. és ők tudják.

nem így a Jelenkor és a jelenkor. azok megkapják. (tartozni neked, gábor, szerencsét jelent – éjjelem se, nappalom se, persze...)

áhitatok könyve c. készülő opusomból itt küldök néhányat. félelemmel és rettegéssel írom, minden sornál abba hagynám az egész költészetet stb. (illik így félni.) de a Jelenkor szerkesztőségét ez ne akadályozza meg abban, hogy zsenialitásom hírét keltse. terjessze csak, terjessze (az egész szerk. – ezt ellenőrizni fogom!): kelet felől váltatik meg (vagy: le) a költészet. ne fukarkodjatok az irodalomtörténeti utalásokkal, szerényen, párás szemekkel.

és most s kétértelmű ajánlatok: 1. a beígért hrabal könyve, ami megy;

2. megtenném: Kántor Lajos: Hamlet a bántott félhez tartozik (kéziratban két évvel ezelőtt, a nehéz és áldásos diktatúra idején elovastatott);

3. a látó m.b. személyében e pillanatban nem tartotta kívánatosnak azt az általam és láng szolt úr által javasolt beszélgetés-sorozat. amelynek tárgya a kultúráról való elgon-

dolgodás volna, műfaja pedig szigorúan a beszélgetés. nemzedéki összefogásnak ítéltett, jóllehet csak árnyalni kívánná a most nektek küldött írásomban kifejtett honi monolitizmust. (a partnerek: Demény Attila, Salat Levente, KAF, Kereskényi, Moldvay Kati, George Lopez (zeneszerző) stb.) kérdés: a Jelenkort érdekelné? folyamatosan történnék. és jó volna.

kérek tehát mindenféle visszajelzéseket.

gabi asszonynak üzenem: amint kikerülünk könyvileg a dobozokból, megy a Fuharosok. de hát nem kerülünk ki. ne féljen. (nem megy.)

tudni szeretném: ha döntés születik, mely lapszámba jönne a Miről beszélünk?

új címem, meglehet, 1 életem át érvényes. utána emlékház, de efelől még rendelkezem. (lesz benne egy külön kis Jelenkor-vitrin, ez már most valószínűsíthető.)

a cím tehát: [...] (önkéntes-munka felajánlásokat várok el a kert megművelésére.)

isten óvjon és őrizzen:

[Visky] andrás

kolozsvárt, napokon át, 1990 legvégén

ui. 44 romániai magyar négykezes c. elkészült és '91-ben megjelenő („megjelenés előtt áll”). Gáborral közösen írt könyvünk néhány darabját is mellékelten küldöm. Sorsukról hasonlóképpen.

[Az „áhitatok” az 1991. július–augusztusi számban, a két négykezes a májusi számban, a Kántor Lajos *Birtokon belül* c. könyvéről írt „Miről beszélünk” az áprilisi számban jelent meg. A Tompa Gáborral írt „romániai magyar négykezesek”-et végül mi jelentettük meg 1994 áprilisában. „m.b.”: Markó Béla, akkor a marosvásárhelyi *Látó* főszerkesztője.]

Kedves Gábor,

köszönöm, amit az Alföld-ben írtál rólunk. Várjuk újabb cincogásaidat.

Boldog új évet, vagy legalább elviselhető

Réz Pál

december 30.

[Az *Alföld*-ben megjelent interjúban a *Holmit* fesztiválzenekarhoz hasonlítottam, amelyben én is szívesen cincogok néha.]

Írás, olvasás, véletlen bolyongás

Az írás – tulajdonképpen olvasás. Emlékezünk az elénk kerülő mondatokra, kihúzzuk őket valahonnan, ahol már régóta lappanganak. Az olvasás is csavargás, máshollét, közeledés az ittlét mámorához. Van, amikor a máshollét és az ittlét egybeesik, van boldogság, amelyet a pusztá létezés okoz. Erre születünk, ez a hivatásunk, nem kell annyit mérgeledni.

Az irodalom inspiratív, megsejtő gondolkodás, és a maga meandereivel a személyes gondolatfolyamat logikáját követi. Az olvasónak nem muszáj elhinnie azt, amit az író állít, alkalmasint elképzelhető, önbizonyító állítások. Elhisszük őket, mert bennünk aludtak, és most, a szöveg érintése által felébredtek.

Mi más az irodalom, mint álom önmagunkról, amely generációkat tölt el, és mint titkos közmegegyezés működik? Ahogy egy kalapboltban a hölgyek válogatnak, és a saját arcuk sejtett változatai közül az egyik megtetszik nekik, úgy bánunk a rendelkezésre álló, fölsejlő, megmutatkozó életpályákkal, nézzük, próbálgatjuk őket.

Mindannyian kísérletek vagyunk, önarcképet költünk, esélyként megkaptuk magunkat, hogy készítsünk belőle valami egészet. Mindenki összeügyetlenkedi a maga játszmáját, amelyet számon tart egy megvesztegethetetlen angyal.

Az író különböző hatású képzeleti valóságok közé csábítja az olvasót, s gyógyszerkutatóként készítményének a hatásmechanizmusát vizsgálja rajta. Olyan szöveg a célja, amely zenei sorba szervezett lelkiállapotot okoz: hajnali tőtükör nyugalma, rettegéslavina, fényorgona.

Mindenki regényíró, álmaiban legalább, de éberségének ünnepein is, irigylit a teremtés változatosságát, és ő szeretne lenni a többi ember is. A korlátozott halandó elméláz, hogy kibe költözzön, kinek szívja ki az emlékezetét, kinek lopja el a bizonytalanságait. Olykor azt hiszi, hogy ez az egész itt körülötte, mind-mind egyetlen regény. Ő is meg van írva, és úgy viselkedik, mintha most éppen önmagát olvasná. Ami belőle az írás szűrőjén áthatol, az már nem ő, az már ott nyugszik a könyvben, ő meg itt lopakodik tovább, nyugtalanul és befejezetlenül.

Jó ideig olyan vidéken éltem, ahol kalandorrá kellettennem ahhoz, hogy kedvemre való mondatokat írjak. De miért is lenne a regényírás kevésbé kockázatos, mint a sziklamászás vagy a sárkányrepülés? Próbálok meghallani sok más gyerek és felnőtt beszédét, akik már nem élnek, mert megölték őket, vagy mert elhaltak útközben.

*

Elhangzott 2008. november 21-én Amszterdamban a Stichting Lezen által szervezett „Írás és olvasás” konferencián.

A regény nézőpontja a szerzőé, akkor is, ha sokalakos, akkor is, ha énregény. Figurái beszédhelyzetek: befesti az arcát, hogy ne féljen beszélni.

Másnak is csak úgy ír, mintha magának írna. Képzelt kalandokról számot adva az író úgy tesz, mintha valóságos eseményeket adna elő, az olvasó meg úgy tesz, mintha elhinné a dolgot. Tudja, hogy a szerző nem bálnavadász vagy bankrabló, csak elmeséli, mi lenne, ha az lenne. De hiszen az olvasó látott már a televízióban igazi bálnavadászt és bankrablót.

Az olvasó leül szobája sarkába, maga mellé tesz a könyvespolcra néhány könyvet: kezdődik az orgia, minden ízléssértő, rossz illatú hangoskodás nélkül. Jóízű regényíráshoz, regényolvasáshoz szükség van a felidézett, jelenné vált hihetőség és valószínűség általi cinkosságára. Ha már elcsábított olvasóként az író nem érzi a műfaj erotikáját, hogyan éreztesse az olvasóval? Színlelem derekasan a naiv epikát, de néha kiesem a szerepemből.

Egy amerikai bűnügyi regényíró új regényében éppen eljutott a képzeletileg hibátlanul előkészített bankrablásig. Hősének utolsó mondata: „Ma éjjel kirabolok három bankot. Holnap vagy gazdag leszek, vagy hulla.” Az író letette a tolat, és a részletesen ábrázolt fölszereléssel elindult bankot rabolni. Idegességében rosszul parkolt a kocsijával, két rendőr közeledett, s amit máskor nem tett volna: pisztolyához kapott. Azok gyorsabbak voltak nála, lelőtték. A modern regény szentje? Hitelesíteni a költött sztorit? Nem volt különösebben jó író, bankrablónak meg éppenséggel kezdő volt.

Az írás, mint alany, mindenre, ami nem ő, gúnnyal tekint. Azért írok, hogy ez a szövegdarab rendesen meg legyen munkálva. Egymást körülbánoló képzetekből milyen szekvenciák keresik meg egymást? A valódi szöveg kidomborodik a papírról. Az olvasmány más, ha más sorrendben olvassuk. A verseskönyvet is hol itt, hol ott ütjük fel. A regények voltaképpen története az eljárás mód, amellyel az író a tárgyát birtokba veszi. Nem a tárgy az érdekes, hanem a tekintet, amely rászegződik, és a hang, amely mesél róla. Ha jó, akkor belénk költözik, velünk marad, függővé válunk tőle, honvágyunk van utána. Nem érdemes olyat írni, amit csak egyszer érdemes elolvasni.

*

A képzelet madártávlatból szemlét tart az emlékek fölött, s némelyiket zuhanórepüléssel megközelíti. Ha egy regényírói szándék a szövegben meggyőző, mindegy, hogy miről szól, még olyan értelmetlen tárgya is lehet, mint a szerző. A regény nem a valóságban történik, hanem a papíron. Az önéletrajz is fikció, írója költi a halmazból, amelyre önkényesen emlékszik. Több anyaga van, mint amennyit kézbe foghat. Képeket sorba rendez, egyik oldalon a tudat zajlása, másik oldalon a könyv végessége. Az író cselekvése az írás maga, a mű elkészítése, ami hosszú évekbe telhet, de az olvasónak kevesebbet jelent, azonos azzal az időbeli élménnyel, amelyen átesik, miközben a könyvet elolvassa. Amiért az egyik éveket ad, azért a másik napokat, esetleg csak órákat.

Az irodalmi szövegnek nincsen szüksége mozgalmak és államok, egyházak és akadémiák jóváhagyására. Az írás civil mesterség, az író a civilek között is civil. Valamirevaló író nem szolgál, nem hasznos; az irodalom szelleme garázda

szellem. Melyik szakma illetékesebb arra, hogy szemét a harcok áldozataira függesse? A jognak a kényszer, a művészetnek a csábítás az eszköze. Minden mondatnak el kell hívnia az olvasót a következő mondat elolvasására.

A bizonyítható élettény irodalmi használhatóságának nem az a kritériuma, hogy valóban megtörtént-e, hanem az, hogy úgy tűnik-e fel, mintha valóban megtörtént volna. Ami igaz, az egyszersmind esztétikailag is érdekes. Az igaz elbeszélésnek felfedezésértéke is van, új ösvényekre hívja az olvasó képzeletét. Léhábban fogalmazva: használ-e az írásnak az igazság, mint a jó idő vagy egy otthonos szoba vagy valamilyen élvezeti szer?

Nem számít, hogy pontosan úgy volt-e, ahogy írom, fantazmáim éppúgy hozzám tartoznak, mint a személyi adataim. Tekinthesz az igazságot esztétikai hatásesszövegnek is. Nem kell bizonyítani, amit állítunk, az olvasó, ha nem akarja, nem hiszi. Az irodalmi mondat csak annyit állít, hogy lehet a dolgokat így is nézni. Ha sikerül, akkor olyan a szöveg, hogy a szerző maga sem érti maradéktalanul. A teljes megértéshez olvasó és szerző teljes azonosulására lenne szükség, hogy a két koponya szinte közlekedőedény legyen. Jobb, ha az olvasó egy csinos vereséggel megy ki a könyvből. Ha az egészet beveszi, mi marad holnapra?

A klasszikus, elálló művek csak gazdagabbak lesznek az idő során, minden olvasástól titokzatosabbak, az időtől érlelődnek. Ha egy regény él, akkor dolgozik, alakul, mint a bor a hordóban. Ha szerencséje van, túléli a többi művet, a testvéreit, felhalmozott magában valami életerőt, és a maga idejéből már csak ő van itt.

A szerző magának ír, nem gondol rá, hogy másnak megfelel-e, ha neki jó, akkor talán az olvasót is érdekelheti. Neki az írás önvédelem, tapogatózás, ráolvasás és hallucináció. Az olvasót, a hallgatót bevonja egy észjárásba, egy hangulatba, közös ízléshúrokat penget, rezonanciákat ébreszt, témáknak arcot ad.

Mit tesz a regény az olvasóval? Elhívja a magáéból egy másik világba, hogy élje bele magát mások ügyeibe. Ha sikerül, akkor kevésbé fog félni a többiektől. A szövegnek része az a hatás is, amit előidéz. Tekinthesz érzelmi tornagyakorlatnak is: közeledés és távolodás, visz az áramlás hidegből melegbe, vágyból undorba. A történetnek eleje és vége van, mint egy utazásnak. De mitől történet egy történet? A jelentős kerekességétől? Az irodalom kaland: ki tudja, mi jut egy perc múlva az eszembe, és hogy a felidézett események közül mit beszélek el? Kedvem volt az ásáshoz a saját memóriámban, megy a meszesedés úgyis magamagától, és kedvem volt ahhoz is, hogy elmeséljem, amit találtam, ahogy a múlt képei lassú mozgásokat végeznek egymás körül.

*

Az elmesélhető dolgok mennyisége végtelenszer több, mint a megírhatóké. Az önkény műve, hogy mit emelek-választok ki belőlük. A szerző nem tudhatja, hogy mit fog írni, mert nem tudja, hogy ő maga ki lesz holnap, tudatának melyik birtokán fog kóborolni. Horgászat az érzelmes emlékezetből. Ízelítők a bajokból és extremitásokból, a beszélő átmegy olyanokba, akikben még nem volt, munka a halál ellen. Ha majd lesz gyerek, akinek nem kell a mese, akkor majd panaszkodhatunk.

Az író szól a halálról, hogy meglóghasson előle. Az irodalom szemlélhető úgy is, mint az írástudó önfelszabadítása szellemi képek által. Az élő titkokat bogyozgat a halál környékén. A nagy művek a hosszú készülődés, a kézműves koncentráció teljesítményei. Annak érdekében, hogy szerkesztett egészekkel álljon az olvasó elé, nagy masszából kell kimetszenie egy szeletet. Félreteszi, hagyja leülepedni, és megnézi egy idő múlva, csak utólag látja, hogy mit csinált.

Az irodalom kisebbségi mű, az írók és az olvasók mindösszesen még mindig olyan csekély minoritás, hogy az egész világirodalmat az olvasóival együtt, egy kis globális összeesküvésnek is tekinthetjük. Ádáz multságunk, az irodalmi mű hozzásegít ahhoz, hogy az legyél, aki vagy. Megtanít a valamelyest függetlenebb szemléletre. Az író szerepe nem halványult el, holtában is megkérdezhetjük, hogy miképpen döntene a helyünkben. Az olvasó személy és az emberiség között a világirodalom a legjobb közvetítés, amelynek nem kell eleve számolnia a hír vagy az ábrázolt esemény gyors halálával.

*

Az irodalom *most*tá tesz, megjelenít. A lappangó idő jelenetei betódnak a színpadra. Ahogy a test egyetlen sejtjében benne van az összes többi sejt, úgy egyetlen emberben benne van az egész emberiség tervrajza, mindenestül. Szegény feje nyakába veszi a rábízott üzenetet, alárendeli magát neki, szolgálja, folytonosan szem előtt van. A szem kedvéért élni? Kinek a szeméről van szó?

Vigyázz az éberségedre, kedves olvasó! A furfangos szerző különböző hatású képzeleti valóságok közé csábít, és meghív néhány száz oldalas agykirándulásra. Kezébe veszi a fantáziádat, megdolgoztat, kívánatos és rémes jelenetekkel borít el, amelyeknek a konfigurációja a szerző vágyainak és félelmeinek a politikájával magyarázható. Az is eszébe jut, hogy előtted állítsa össze a könyvét, ahogy némely vendéglőben a vendég előtt sütik a rostélyost.

Nem baj, ha az olvasó nem ért meg mindent, ha mindent értene, unatkozna. Az író képeket szerkeszt, amelyek megzavarják a biztonságát. Javára válik, ha eltéved közöttük. Bukkanjon fel úgy az olvasmányból, mint amikor túl mélyre úszott, és a tüdejében már fogytán a levegő.

A kedves olvasó nem kap hipnotikus felszólítást tagjainak elernyesztésére, maradjon inkább éber minden érzékével. A könyvet én éveken át írom, te napok alatt elolvasod, ezért valódi hőse inkább te vagy.

*

A mese vágyódás arra, hogy ami történik velem, az érdekes legyen. Miért ne kerékitenék a megélt történeteimből mesét? Elrejtőzhetem a talányai közé. Végtere is az irodalom képzelet, torzulás, a valóság megerőszkolása, stilizáció. A társadalom életében az irodalom ugyanazt a szerepet tölti be, mint az egyénében az éjszakai vagy a nappali álom, rémálom s ehhez hasonló a rögeszméig és a téves eszméig menően.

Vágyteli gondolkodás ez, bosszúk forralása, képzelgés szerelmi háborúkról, figuránk félszeg mivoltunk nagyobbszerű mása, majd gyermekességünk apai

megpillantása. Az irodalomban egész tudatom helyet talál magának, ábrándjam csakúgy, mint a szorongásaim, elvakultságom csakúgy, mint a tisztánlátásom, és még az eszem is, ahogy megpróbál úrrá lenni vágyaim és rettegésem színes seregletén. Engedjem kibomlani magamban a sétáló eszmélet meséit, egyesüljön bennük az éjszakai és a nappali elme, írjak közvetítést áthaladásomról hétköznapi mennyeken-poklokon. Az embernek meg van engedve a vágyódás és iszonyodás kétirányú szabadsága, de csak az irodalomban, és természetesen a többi művészetben! A tudomány vagy a gyakorlat emberei ilyen szabadságról ne is álmodozzanak.

Ha komoly tárgyról komolyan írok, nem mentesülök a tévedés kockázatától. Tanulmányaimmal lehet vitatkozni, regényeimmel nem lehet.

Lehet unni és elfelejteni, de lehet átélni is őket, és emlékezni is rájuk. Így az elbeszélések elfoglalják az olvasót belülről, és ő éppoly kevésbé szabadul attól, amit olvasott, mint attól, ami vele történt. Egy metaforát nem lehet a vádlottak padjára ültetni, s azt sem lehet bebizonyítani róla, hogy tudománytalan. Ha leírok egy fogalmi ítéletet, jön valaki, és megcáfolja, írok egy másikat, hogy igazoljam az előzőt, ezzel is szembeszáll valaki, és így hiúságból, önvédelemből bele-gabalyodom valamibe, ami már régen nem érdekel. Az elméleti gondolkodás nem akar osztozkodni agyamon az írói gondolkodással. Vagy megfordítva.

Mihelyt a szellem bemutatkozik, egyszersmind nyomban kétségbe vonja és ki is neveti magát, más szóval irodalom lesz belőle. A tudat tudata képekben. Ennek a vállalkozásnak is megvan a maga örvényszerű belső húzása. A regény öncélú szellemi építmény, önmagában is egész, külső igazolásra, a valóság próbájára nem szorul. A regényírás átszűri és elhárítja az elméleti és a gyakorlati gondolkodás szabályait, a műfajnak saját filozófiája van, amely annál kérlelhetlenebb, minél inkább átadom magam neki.

Regényeimben lehetek gyilkos, rabló, buja, fajtalan, gyáva, részeges, hazug.

Nincs bennem annyi alávalóság, amennyinek ne lenne helye bennük. Magam fölé emelkedhetem, lehetek önfeláldozó, hősies és megvilágosult is, csak győztem. Még sohasem kínoztak, még sohasem öltem, bezeg a regényeimben mindez már hányszor megesett!

Minden ember várkastély, én is az vagyok, de csak néhány szobáját lakom. Kísértetként azonban átsuhanok pókhálós, örült termeken. Aki mélyebben jár a szorongásban, magasabban jár az illuminációban, ez a mesterségem. Én az embert szórakozni vágyó lénynek nevezném. Minél technikaibb egy művelet, annál egyértelműbb: vagy ez, vagy az. A dolgozó emberek zöme csak elalvás előtt, fényűzőképpen adhatja át magát az ellentmondások megbízhatatlan költészetének. Nekem az a hivatalos teendőm, hogy végigkóboroljam az alternatívákat, képzeleti sugárzásban föltámasszam a lecsonkolt tagot, s megvalósítsam azt, amiből nem lett semmi. Hivatásos tudatmeghosszabbító vagyok, kifeszítem a végleteket, tükör-megvilágításban állok. Szeretném megpillantani a tükörben a paradoxonok régi bölcseit, ahogy félelmetesen és ünnepien mosolyogtak a látogatóra.

*

Lassú fölszabadulás, ha már annyira kisebbségi vagyok, hogy szinte egyedül. Lehet, hogy a kisebbség a meghatározó, s nem amiből sok van, hanem a törvényszegő, aki módosítja a törvényt, de ha nem így van, az sem baj. Ha erkölcsösnek lenni annyit jelent, hogy elnyerem kortársaim helyeslését, mert azt gondolom, amit ők, akkor nem kell erkölcsösnek lennem. Nem írok semmilyen közösség nevében, senki másnak a szószólója nem vagyok. Akkor vagyok a legközelebb a többiekhez, ha minden kitérő nélkül csak a magam nevében beszélek.

Szerzőtípusok paradigmája: egyik oldalon a pap (ez isten szava), másik oldalon az író (ez az én beszédem). Itt nincs semmiféle tekintély, itt az esendő kíváncsiság beszél. Istenek, félistenek, istenné vált emberek, emberré vált istenek, szentek és hősök története – mese, irodalom, mitológia, ihletett emberek műve. Az olvasó igényli a mesét, kell neki, hogy megértse a világot és önmagát, hogy tudja, hogyan éljen. A szövegek tanácsokat adnak, felszólítanak, tiltanak, lehet hozzájuk hűnek és hűtlennek lenni.

Bolyongunk szerelmeink földrajzának térképén, megyünk temetőbe és színházba, uszodába és ócskapiacra, ácsorgunk az aluljárókban, a vásárcaarnokban, a mozdony- és autótemetőkből, átöleljük a menyasszonyi virágzásban pompázó meggyfát, megtámasztjuk a hátunkat a százéves terméskő falon, és itt már elkezdődhetne a regény, amely már régen elkezdődött. Műfajszabályként pedig meg volt szabva, hogy nem tudható előre, mi következik, s nem tudjuk, hogy a következő paragrafus hova fog kilyukadni.

Élesztő a könyv, fölemelkedik tőle, mint a kuglóf, az olvasó feje. Csak eljusszon hozzá, csak kézbesítse a postás a levelet, csak legyen telefonvonal, és ne szakadjon meg. Átpréseljed magad a szitán. A teljes hallgatás is elfogadható alku. Abszolút kudarc esetén sem adni fel. Amit mondani lehet, azt mondani kell.

Olvasható a könyv úgy is, mint egy stratégiaajánlat, akkor hiteles, ha olyat ajánl, amit a szerző is gyakorol. Olvasóim felderítője vagyok alkonyi tájakon, kiszorítom magam a hemzsegekből, de visszavagyódom belé.

Magányos kreatúra lennék az univerzumban, átérezve a kanti *comme-il-faut*-t, hogy az egész emberiség helyett, mintegy annak a nevében szólok és cselekszem? Amely lelkiállapot minden serdülő korú embernek ismerős.

*

Minden örvendetes hírnek van egy csalódást keltő ikerpárja. Ha tehát valaki a könyv halálát, a gutenbergi tradíció végét kívánná jósolni, továbbá mellékesen az irodalom vagy éppen a szóbeli műveltség hanyatlását, akkor remek szervákat adna másoknak, hogy elkezdődhessen a pingpong, s hogy pusztán a társalgás élénkítése végett a másik a könyv diadalát jelezze előre, és mindazt, ami ezzel jár, írók és kiadók, közvetítők ígéretes jövőjét.

A világ könyvforgalma tudomásom szerint nő, és az olvasni tudók száma is. Szerte a földön új könyvpiacok jelennek meg, és ezek egymással mind több szálon érintkeznek. Ahogy a többi termelési és fogyasztási ágban nő a világpiac és a nemzetközi kereskedelem szerepe, úgy ez a könyvről is elmondható. A könyvpiac a piaccgazdaságokban aránylag kevés külső támogatásban részesül, többnyire meg kell állnia a maga lábán. Van ettől valamelyes szilárdsága: nem szorul

egész létével az állam vagy más jötevők kegyére, ellenben támaszkodhat a tartós fogyasztói hajlamokra, a magán-vásárlóerő sokféle igényeire.

Amit Goethe még csak gondolatfutamként említett, hogy van világirodalom, az robusztus valósággá lett az elmúlt két évszázadban és kivált a huszadiknak a második felében, mert a világirodalom eszméjének a könyv világpiaca létalapot nyújt. Kormányváltozások, költségvetési politikák megnehezíthetik a létezését, de nem tehetik egészen tönkre. Nem állítom, hogy túl nagy gazdasági ágazatról beszélek, hiszen az Egyesült Államokban az összes könyvkiadó együttes forgalma sem elég ahhoz, hogy a negyven legnagyobb cég rangsorába bekerüljön, de már a negyvenkettedik hely sem lebecsülendő, jóllehet a könyv és az irodalom jelentősége nem igazán mérhető pénzben.

A kelet-európai rendszerváltozások a piaci könyvállomány átrétegződését eredményezték, oktalanság volna azonban feltételezni, hogy a kereskedelmileg sikeres akcióirodalom minden helyet elfoglal. Az a tömegirodalom, amely megfelel a tömegmozgóképnek, és amelynek világpiacán az USA az első exportőr, az olvasásra jutó pénz és idő nagy hányadát leköti ugyan, de marad egy rész az úgynevezett magaskultúrának is, az igényes, értékálló műveknek, a mindenkori klasszikus és félklasszikus repertoárnak, amelyre ugyanúgy lesznek vevők, mint bármilyen minőségi termékre a bortól a kabátig. A mozgókép előállítására igényeli a nagy nézőszámot, ezzel szemben a könyv a kis szériával is összefér. Amire néhány ezer olvasó van, az a könyv megszülethet, és élheti a maga kalandos életét.

Előre jelezhető, hogy a szép kiállítású könyv mint a minőségi ipar terméke olyan fogyasztói jószág, amely befektetés is, bútorozza a lakást, jelzi a család műveltségét, és alkalmasint el is olvasható. Tartós foglalatba tartós szöveg kívánkozik. Biztos tehát, hogy a bibliofília, a könyv szemlélhető műtárgyként felfogása a könyveseknek tartósan munkát és megélhetést ad.

*

Valószínű, hogy az olcsóbb hozzáférhetőségnek divatba jönnek a hagyományos és az elektronikus módozatai. A hagyományos lehetne a kölcsönkönyvtárak hálózatának változatosabb kiépülése és a magán könyvcseréi szokásának elterjedése. Látogatások kiegészítője lehetne barátainkhoz könyvekkel érkezni, hozni, vinni, hogy az egy könyvre jutó olvasók száma növekedjék, ami az író szerzői hiúságának kellemes, a zsebének nem túl kellemetlen távlat, mondjuk tehát, hogy könyveink bármilyen olvasása végső soron jó nekünk.

Minden bizonnyal terjedni fog az elektronikus olvasás. Ha számítógémembe behívhatok bármely könyvet, lehetséges, hogy képernyőn olvasom egy darabig, lehetséges, hogy ugrom benne, és gyorsan lapozom, hogy átfuttatom és átfutom, ha azonban megállít a szöveg, megállít és marasztal, akkor kinyomtatom, de még valószínűbb, hogy akkor a vágy arányában nő a készség is megvennem a könyvet magát, mert aki sokat nézi a monitort, annak karosszékből jó fogású könyvet lapozni szabad órájában kellemesebb, mint az elenyésző fénybetűkre tapasztani a szemét nem csupán munkaidőben, de még a kötelességmentes olvasás luxusedjében is.

Az irodalom részben tehát ott marad köz- és magánkönyvtárainkban, részben azonban elszakad az ő anyagi valóságától, a félezer éves könyvtől, és digitális suhanássá változik. Sőt az is lehet, hogy a szemtelen olvasó azt csinál a szövegünkkel, amit akar, kiemel belőle részeket, amelyek tetszenek neki, másokat elhagy, interaktív gazdája lesz annak, hogy mit olvas el, és mind gyakrabban követi azt a gyanús szokást, amelyet a diákok művelnek, csupán fejezeteket, oldalakat, szemelvényeket olvasva tanáraik biztatására művekből, amelyeket szerkesztésnek szánt a szerző, aki eleve rossz szemmel néz mindenféle húzási, tömörítési, vagdalási intervencióra.

*

Üzenetünk elindul vándorútjára, lehet, hogy rövid távon elakad, lehet, hogy szívnak mutatkozik, szaporodik, ahogy azt sem tudjuk, hogy mi lesz a gyermekeink sorsa. Megadunk nekik apait-anyait, és a sorsukra bízunk. Irodalomból továbbra sem lesznek a szerzők gazdagok, és ha kevesen megélnék is belőle, a többség arra kényszerül, hogy más úton keresse meg a pénzét, de hogy az igazi tehetségek abbahagynák az írást, azt éppoly valószínűtlennek gondolom, mint azt, hogy az emberiség megkukulna, mert a kimondott szónak az írott szó az unokatestvére, és ahogy az emberek különbséget tudnak tenni a fecsegés és a tartalmas beszéd között, az információ és a redundancia között, úgy lesznek mindig néhányan, akik bármely csatornán, bármilyen médiumban a magvas szöveget igényelni fogják, és lesznek közvetítők, akik az író és az olvasót összekötik, továbbá az is valószínű, hogy bár az íróknak is jut egy rész, de a közvetítők mindig jobban fognak járni a bolton.

*

Külön méltatást érdemelnek a fordítók. Ők a szerző legbizalmasabb ismerősei. Lehet, hogy sosem látták egymást, de közelebb vannak egymáshoz, mint gyakran a barátok vagy a szeretők. A fordító beül a szerző koponyájába, mondatonkénti küzdelmes előrehaladásában magába fogadja, bekebelezi a szerzőt, és úgy bocsátja útjára a szöveget, hogy ráteszi a nevét, vállalja, ketten együtt felelősek érte. Nagy odaadás, szerény kereset, a fordító ebben is a szerzőhöz áll közel. Pedig általuk létezhet csupán a világirodalom. Az író nem tud nem lenni, mert bolond, akkor is ír, ha felkopik az álla, habár ezt nem bölcs elárulni. Manapság csak abban bízhatunk, hogy a fordítók is ilyen bolondok.

Az államnak nem szívügye többé, hogy az írók könyveit minél többen olvassák. De ha az illetékes politikusok, az állami pénzek szétosztói egy percre hajlandóak volnának a tárgy érdemén elgondolkodni, akkor megértenék, hogy az ország nyelvén az ország polgárai által írott művek terjedése a nagyvilágban a legkörülmönfontabb országreklám, még akkor is, ha a könyv csupa vad rémségről ad hírt, mert ha a könyv jó, akkor ebből kiderül, hogy a szóban forgó országnak van irodalma, alkalmasint nem is rosszabb és nem is szegényebb, mint amilyen a nagyobb és gazdagabb országoké, jóllehet ezt az anyagi termelés többi ágáról nem lehet elmondani. Ahol pedig van irodalom, ott vannak emberi kincsek.

Megeshet, hogy a kormányfők, pártvezérek és a miniszterek neve a külföldi olvasó számára semmit sem mond, az íróké ellenben mond valamit.

Megeshet, hogy egy könyv olvasása nyomán családok fölkerelkednek, és megakarnak bizonyosodni arról, hogy létezik-e a szerző hazájában az a táj, viselkedés, hangulat, ami az érdeklődésüket a könyvben fölkelte. Írás, fordítás, kiadás támogatása az állami és a magán-redisztribúció csatornáiból elitek olcsó és szépen kamatozó befektetése. Mindenki, akinek köze van az irodalomhoz, örülhet, hogy városunkban a könyv emberei szép számban összetalálkoznak egy kis időre, üdvözljük mindannyiukat, és jámbor levelibéka gyanánt szeretnénk biztosítani őket, hogy munkájuk nem hiábavaló, mert az embernek, amíg van szeme és keze, nélkülözhetetlen társa lesz a könyv. A társaság, amelyhez hozzátartozunk, igen kiterjedt, behálózta a földgolyót néhány ezer éve.

*

Nem lehetsz már sem főpap, sem eretnek, de szakértő sem. Helyettünk ismét a papok mondanak magasztos dolgokat. Emelkedetten szólni nem a mi dolgunk többé. Az olvasóknak jó könyvekre továbbra is szüksége van, de nincsen szükségük szellemi vezetőkre. Az írók száma gyorsabban nő, mint az olvasóké.

Életképes, halálunkat is túlélő könyveket szeretnénk a világgönyvtárak polcaira tenni, és magunk mögött hagyni. Áldozatos személyiségszínlelés, az ember még itt a földön egy másik emberré válik. Könyvvárat rakunk, elrejtőzünk benne, és azt reméljük, hogy akadnak olyan elvetemült olvasók, akik a rejtekhelyünkön ránk akarnak bukkanni, és még azután is kíváncsiak lesznek ránk. Irodalmi művek alkotása az emberi gyarlóság különös válfaja: aprólékos mesterkedés a halálnál egy darabig erősebb formáért.

Önmagán valamelyest gondolkodni minden épkézláb embernek muszáj, bár általában még azok sem nyúlnak tollhoz, akiknek szavajárása, hogy az én életem kész regény. Az én kis históriámban kezdettől fogva adva volt az alany, a szerző maga, akinek az életsorsát is megszabta az a döntése, hogy az írás lesz a főfoglalkozása. A történet arról tudósít, hogy miképpen próbál a szerző életben maradni, és miképpen ad számot az életéről? Az olvasók kéme jelentéseket továbbít, ahogy életútján tovább halad, és beszámol tapasztalatairól az emberi lét köréből. Igyekszik megmenteni valamit jövés-menéssel eltöltött napjaiból, próbál nem egészen meghalni, csak hogy egy darabig még legyen, mint egy fatörzsbe véssett vagy egy börtöntéglafalba karcolt monogram.

Átkelés a Lidóra

Simon Balázs emlékének

*„nem akarok én útirajzot írni,
én csak azt írhatom, ami az enyém,
mondjuk, szerelmeim történetét”*

Nádas Péter

Abban az évben kétszer tettem meg ezt az utat, nem is tudom, először talán az Accademiánál szállhattam fel, vagy a Salute előtti háromszögletű téren, mely mintegy kifelé mutató ujjként ül a Dorsoduro déli földnyelvének végén; másodszorra pedig mindenképpen a Rialto melletti megállónál, hiszen bizonyára korán keltünk azon a napon, nem akartuk elvesztegetni az időt, ha egyszer a dél-élelőt mindenképpen a szigeteknek és a tengernek szántuk.

Ilyenkor a vaporetto először a Canal Grandén söpör végig a folyamatos vízi csúcsgalamban, aztán a Salute földnyelvéről még visszapattan a Szent Márk felé, onnantól kezdve azonban már csak a déli part mentén áll meg egy-egy pillanatra, nem párhuzamosan haladva a rakpartokkal, hanem kisebb-nagyobb félköríveket öltve egymásba, mintha ez a hajójárat húzná maga mögött azt a víz alatti fonalat, mely a káprázatokból szőtt várost összetartja. Csak a S. Elena megállót hátrahagyva fut ki végre a nyílt víz felé, ekkor azonban már szabad szemmel is látni a Lido szállodákkal szegélyezett, hosszú síkját. És jóllehet nyílt tengerről valójában csak e hosszúra nyúlt szigetet elhagyva beszélhetnénk, a legyőzendő távolság még így is embertelennek látszik a fedélzetről nézve.

Lehetetlen, ez volt az első gondolatom akkor februárban, lehetetlen, hogy Gustav Aschenbach ezt a távot gondolán tegye meg, ahogyan Thomas Mann írja a harmadik fejezetben. Vagy akkor a gondoláknak kellett egészen másoknak lenniük, masszívabb és teherbíróbb alkotmányoknak, vagy a tenger lehet sokkal nyugodtabb nyári napsütésben, mint így, mikor a hullámok szinte átcsapnak a benzinmeghajtású vaporetto vaskorlátjain is.

Nem mintha meglepett volna, hogy ezek szerint a belváros főbb terein muto-gatott, fekete lakkal bevont gondolák is csak silány utánzatok. Velencében az embernek mindig akadnak elveszteni való illúziói, bár akkor még nem tudtam, hogy éppen az utolsóktól készülök megszabadulni a Lidóra való átkelés során.

Akkor februárban egyszerre két fiúba voltam szerelmes a távoli Budapesten, a bennem mocorgó démon mégis azt súgta a fülembé szüntelenül, hogy utazásom során egy harmadikkal kellene megcsálnom őket. Ebből persze akkor nem lett semmi, nyáron viszont már nem egyedül érkeztem ide.

Velencei utazásaimnak, egészen a legutóbbi alkalomig, mindig volt valami

menekülésjellege, amit leginkább írói munkám aszketikus bájával igyekeztem elfedni, miszerint nem szórakozni megyek én Velencébe, hanem mert leendő regényem, melynek megírására az idők során egyre kevesebb erőt éreztem magamban, s ez különösen így volt velencei utazásaim alkalmával, szóval, hogy leendő regényem itt fog majd játszódni, hogy dolgozom, kutatásokat végzek tehát, melyekhez a városban való jelenlétem épp olyan nélkülözhetetlen, mint amilyen elviselhetetlennek éreztem titokban már csak a gondolatot is, hogy még egy napot Budapesten töltsék.

Hogy feltétlenül látnom kell a Grand Hotel des Bains, ahol Thomas Mann először figyelt fel a fiatal Wladyslaw Moes báróra, látnom kell, igen, ezt mondtam mindenkinek, ahogyan ezt mondtam mindkét fiúnak is. És beszéd közben túlságosan el voltam foglalva azzal, hogy főnntartsam a magam fennkölt művészi mimikrijét, ezért aztán nem maradt időm arra, hogy felmérjem, milyen rezonanciákat indít el ez a néhány szó az egyikben, és milyen hullámzásokat, örvényeket, áramlatokat kelt a másikban, aminek következtében aztán arról is lemaradtam, ami pedig talán az egész nevetséges utazást fölöslegessé tette volna. Történetesen, hogy míg az olyan szavak kimondására, mint Thomas Mann, regény, Velence, Grand Hotel, az egyik egész lénye, akár egy gong vagy egy egészen finom művű üveg pohár, rezegni kezdett, mintha ez a rezgés egy pillanatra mindkettőnket visszavihetett volna egy néhány száz évvel korábbi időbe, ahol én, mondjuk, meglett férfiember és elismert professzor lennék, ő pedig szinte kínosan fiatal, de korához képest varázslatosan művelt, rajongó tanítványom, addig ugyanezen mondataim nyomán a másik szemében egyedül az a biztos tudat tükröződött, és az ehhez a tudáshoz társuló bánat, félelem, csalódás és vágyakozás, hogy ezek szerint, mégpedig a lehető legközelebbi jövőben, el fogok menni tőle, vagyis hogy utazásom négy-öt napjának időtartamára visszavonhatatlanul és teljes mértékben elveszít.

A februári szél az arcomba csapott, amíg a korlátba kapaszkodva megpróbáltam megtartani az egyensúlyomat, a vaporetto pedig remegve falta tovább a hullámokat, amiben semmi nem volt az Aschenbachot saját halálának előérzetébe ringató gondola lusta és kedélytelen táncából, inkább mintha valami elfojtott, gépi zokogás rázta volna a hajót, tudomást sem véve a fedélzetén még ilyenkor is szép számban jelen lévő turisták harsány és ünnepi jókedvéről.

A kikötés után csak arra emlékeztem, hogy a novellában valami szent asszonyról elnevezett sugárúton halad végig a neves német író, nyomában a poggyászát vonszoló hordárral, s csak reménykedhettem benne, hogy ellentétben a szülőházzal, itt nem változtatták meg az utcák és utak nevét minden harminc-négyven évben. Nem tévedtem. S az a tétova jóhiszeműség, öreges optimizmus, amivel lábamat egy sosemvolt sétáló nyomaiba tettem, valahogy tényleg közelebb hozott kutatásaim tárgyához, pedig sejtettem volna, hogy a felhők mattüvegén átszűrő februári fény és a járókelőkön látott vastag átmeneti kabátok nem sok jót ígérnek. Ahogyan azt sem sejtettem még, hogy az ösvény, amit kitaposni készülök, végül majd nem a Grand Hotel, hanem a tenger felé fog vezetni egy fullasztó nyári délutánon.

Előző este még a szállásunk erkélyéről néztük, ahogy a Calle dei Fabbriból nyíló utcánk torkolatában, ahonnan reggelenként hangos pöfögéssel szállították

el az összegyűlt szemetet a helyi köztisztasági vállalat zöldre pingált kukáshajói, a patkányok hangos sivalkodással harcolnak egy-egy zsírosabb falatért, de másnap, abban az időben, amikor ablakunk alatt általában megjelentek a német és japán turistákat szállító gondolák tangóharmonikával és énekesekkel felszerelt hosszú, fekete füzerei, mi már a szigetre induló vaporetton ültünk, a hátizsá-kunkban egy-egy meglehetősen vicces fürdőnadrággal, és titkon mindketten arra gondoltunk, némi szorongással, és némi kíváncsi várakozással is, hogy ta-lán most lesz először, hogy mások szeme láttára csaknem meztelenül állunk majd egymással szemben, a Lido homokjában.

Nem mintha ezen a strandon bárkinek is szemet szúrna, hogy két huszon-éves fiú kézenfogva sétál bele a lábukat lágyan nyaldosó tengerbe.

Ahogy ott álltam a híres homokpadon, a düledező fürdőkabinok és a vízben szétázott nejlonzacskók között, még az élesen füttyülő szél ellenére is hallottam a Grand Hotel tekintélyes homlokzatán dolgozó munkás kalapácsütéseit, aki a partról nézve alig tűnt nagyobbnak, mint a szálló tetején díszelgő óra mutatója, mely ki tudja, mióta állt mozdulatlanul, engedve, hogy immár ne ő, csak a ko-pottas falakról hulló vakolat és a szobák erkélyein összegyűlő száraz falevelek egyre növekvő kupacai jelezzék az idő múlását a lehető legalkalmatlanabb idő-pontban érkező utazó számára. Mintha egy öreg hölgyet, akit az ember hallo-másból fényes estélyeiről és kifogástalan eleganciájáról ismert volna, végül még-iscsak egy rosszul megvilágított, dohos szobában látogatna meg, ahol a néni térdére terített pokrócok áporodott szaga elkeveredik a kibontva hagyott gyógy-szerek és a félig megivott herbateák kesernyés, metsző illatával.

Leültem a betongerendáig megkopasztott móló hideg lépcsőjére, pedig se-jtettem, hogy fel fogok fájni, de ez most nem érdekelt, ekkora pófáraesésre nem voltam felkészülve. Szerettem volna, ha most jön valaki, akinek elmondhatnám, voltaképpen mit is kerestem itt, minek a nyomai után kutattam ebben a vigasztal-an romhalmazban, de nem jött senki, csak a távolban láttam egy viharkabátos alakot, aki a kutyáját sétáltatta éppen, egyébként minden olyan volt, mintha csak egy érzelgős Visconti-film évtizedek óta leszerrepelt díszletének falai közé keve-redtem volna, ami csupán azért maradt meg mostanáig többé-kevésbé felismer-hető állapotban, mert egyszerűen túl költséges lett volna lebontani.

Itt ültem neveltetésem jéghideg csődjében, és még csak fényképezőgépet se hoztam magammal, hogy megörökítem.

Talán ott, lábammal a Lido csaknem megfagyott homokját turkálva, mikor feltettem magamnak az ilyenkor szokásos kérdéseket, hogy mit érzek, mit tud-hatok, mit remélhetek, e három fényében pedig mit érdemes kezdenem magam-mal, valószínűleg ekkor jöhettem rá, hogy fiatal, Budapesten hagyott képzelet-beli tanítványom, akivel a legtetszetősebb beszélgetést folytathattam volna le az elem táruló látványról, voltaképpen nem az én hiányzó másik felem, ahogyan addig gondoltam, hanem a már meglévő felem egy különösen vonzó, hogy azt ne mondjam, idealizált változata. És hogy az, hogy az ő alakjában felfedeztem ezt a némileg torzított, bár kétségtelenül kívánatos és rokonszenves tükörképét saját magamnak, s hogy felismerve eltaszítom most magamtól, nem őt, hanem a torzképet, melyről fogalmam sem volt, mennyire illik rá és mennyire rejt az én elképzeléseimtől radikálisan különböző valakit, ez egyben az ifjúság vége. Hi-

szen azzal, hogy lemondok arról, hogy benne senki mást, csupán önmagamat szeressem, tulajdonképpen csalok: öregebb ember módjára viselkedem, mint amilyen vagyok, hiszen a legtöbb hozzám hasonlóan fiatal ember leginkább önmagába szerelmes viharos és fékezhetetlen kamaszkori szerelmei során, s ez így van jól, sőt ebből adódik a fiatalság részegítő bája, a demonstrációból, hogy kívánatosak, hiszen kívánják saját magukat a másokban, és a csalódásból, hiszen mégiscsak magukat kívánják, se a másikat, se minket, s mi legfeljebb csak bámulhatjuk, de meg nem érinthetjük őket anélkül, hogy beszenneoznánk.

És ezekben a percekben bizonyára végtelenül magányosnak és elhagyatottnak éreztem volna magam, ha nem tudom, hogy ugyanebben a pillanatban akad egy másik, jóval titokzatosabb valaki Budapesten, aki már csak magas, sudár alakja miatt sem alkalmas arra, hogy a személyében a magam kissé köpcös és alacsony figurájának valamiféle tökéletesre álmodott verzióját szeressem, és aki-ről, ellentétben hozzám hasonlóan Thomas Mann-mániás képzeletbeli tanítványommal, akivel kapcsolatban már egyáltalán nem reméltem, hogy azokból az érzelmeiből, melyek nem a neves német íróra és életművére, hanem rám vonatkoznak, bármit is ismerhetnék, erről a másikról egyvalamit egészen biztosan tudtam, mert visszagondolva rá, immár teljesen világossá vált előttem annak a bizonyos utolsó tekintetnek a súlya és az értelme is, történetesen, hogy valószínűleg ő az egyetlen, akinek jelen pillanatban Budapesten még hiányzom, és minden kétséget kizáróan az egyetlen, akihez még érdemes visszatérnem.

Amikor az immár sikeresen beazonosított Santa Maria Elisabettán elindultam a sziget túlsó oldalára, hogy a szállásom felé vivő délutáni vaporettót még elkaphassam, már nem kis derűtséggel és szánalommal gondoltam vissza a Lido mólóján gubbasztó fázós alakra, aki, mintha csak foggal hámozna gyümölcsöt, kétségbeesetten próbálta lefejtetni az elé táruló elhagyott tájról az elmúlt majdnem száz évet, s képzeletével felhasítani a Lido fölé boruló felhőzet ólomfödélét, hogy így nyisson utat a novella lapjairól az egykor felkapott adriai fürdőhely dűnéire sugárzó görögös napfénynek, ami szélesre nyithatná a Grand Hotel fejedelmi, bedeszakázott ajtajait, lerobbantaná a szálló parkjának vaskapujára tekerterozsdás láncokat, s a kedvetlenül, tompa szürkeségben terjengő hullámokat szikrázó ragyogásba vonva veszélyesen formás, dionüszoszi rohángászásba feledkezett kis Tadziókkal népesítené be az egész partot.

Ami nagyjából megfelelt annak a látványnak, ami alig néhány hónap elteltével fogadott minket.

Mikor megérkeztünk, a frissen megnyitott Grand Hotel des Bains design-bútorokkal teli teraszának lépcsőjén egy feltehetőleg dúsgazdag indiai férfi állt talpig hófehérben, mintha csak az Ezeregyéjszaka valamelyik palotáját őrizné az illetéktelen barbárok tekintetétől, és éppen valami rendelést adott le az egyik csokornyakkendő pincérnek; mögötte pedig, a szélesre tárt főbejáraton túl még a tűző nyári napsütésben is tisztán ki lehetett venni a központi hall muranói üvegcsillárjának apró fénypontjait. Ahogy pedig elindultunk lefelé a kék-fehér csíkosra festett fürdőkabinok fel-felduzzadó függönyei között, már pontosan tudtam a lépéseket, hiszen minden a helyén volt, s a trópusi nádkunyhók mintájára felhúzott masszörpavilonok mellett elhaladva tényleg találtunk is egy fülkét, ahol nyugodtan átöltözhettünk.

A hátadat néztem, a nyakadon az ing alá gördülő izzadságcseppeket, és arra gondoltam, vajon hogyan foglak egyszer megtanítani úszni, és vajon hogy fog tetszeni a tenger, hiszen életedben most látod először azt, ami engem már évtizedek óta fogva tart. Jólesett a víz, hiszen a napi többszöri tusolás ellenére mindketten úgy éreztük, olyan mocskosak vagyunk, amilyen mocskos csak velencei turista lehet néhány napi kimerült caplatás után a főszezonban.

Nagyjából egyetlen megmártózásra volt időnk, amíg a négycsillagos luxus-szálloda biztonsági őrre fel nem figyelt a hotel magánstrandjára bemerészkedő két hivatlan vendégre, és át nem tessékelt minket a pár száz méterre levő Népstrand zajos fürdőzői közé. Mivel pedig külföldön általában rám bízta a nyelvi kérdéseket, most én voltam az, aki egy töről metszett kelet-európai szolgáltat-készségével tettem a hülyét a szalmakalapos Cerberusnak, mintha nem is az innen való száműzetésünk hírért hozta volna el ez a kedvetlen, drabális állat, hanem egy tiszteletteljes meghívást a túlóldalról, amit most kissé meglepve bár, de örömmel és nagylelkűen elfogadnánk. Akkor még megkérdezted, ne menjünk-e inkább föl a teraszra meginni egy kávé, hiszen pénzünk voltaképpen lenne rá, s talán még azok a szavak is elhangoztak, hogy regény, Velence, Grand Hotel. De én csak a fejemet ingattam mosolyogva, hogy fölösleges, Nem!, mondtam végül szinte kiáltva és nevetve, hogy biztosan át tudjak törni kölcsönös zavarunk zsidbadtságán, az ajánlat nagyon hízelgő, sőt megtisztelő, de már elígértük. Inkább feküdjünk még le egy kicsit a homokba a Népstrandon, és ha ott vagyunk, vegyünk egy szelet friss görögdinnyét, mert ebben a melegben rettenetesen megéheztem. És kérlek, bocsáss meg, tettem még hozzá.

KERÜLŐ MANÓVEREK*

Kedves Egybegyűlteik,

Dunajcsik Mátyás első könyvének ajánlásában biztonságos repülést kíván az Olvasónak (Fly safely!), és okkal, hiszen köztudomású, a repülés, akárcsak az irodalom, a kockázatos vállalkozások közé tartozik.

Ami azt illeti, a legjobb első prózakötetnek járó díjról való döntés se éppen rizikómentes, a szakmai tudás mellett feltételezi a kurátorok jövőbe látási képességét is. Dunajcsik Mátyás *Repülési kézikönyve* ráadásul nem is tisztán prózakötet, verseket, sőt versfordítást is tartalmaz, első pillantásra úgy tűnhet, meg sem felel a Bródy-díj feltételeinek. Ám vegyük figyelembe, hogy a széppróza fogalmának, kánonjainak hatalmas változása zajlott le a magyar irodalomban is az elmúlt évtizedekben, a műfaji határok képlékenyebbekké váltak, a különböző diskurzusok, regiszterek és nyelvhasználatok minden korábbinál átjárhatóbbakká lettek egymás számára, az úgynevezett primér és szekundér irodalom, a fikció és az elméleti diszciplínák kategóriáinak kölcsönös áthelyeződése figyelhető meg.

Dunajcsik Mátyás kötetének címadó metaforája, a repülési kézikönyv is az irodalom identitásának erre a dinamikusabbá válására utal, erre kell, hogy utaljon, ugyanis a kötet írásaiban egyáltalán nem esik szó a repülésről, a szereplők ugyan sokat utaznak, de biciklin, buszon, villamoson, vonaton vagy hajón, még véletlenül sem repülőgépen. A könyv hátsó borítóján olvasható vers főhőse ugyan vesz magának szárnyakat, de aztán mégsem használja azokat. A repülés elvont, elméleti síkon Gilles Deleuze filozófiájának repülés-vonalait vagy más néven szökésvonalait idézi: kilépést a gondolkodás zárt skatulyáinak, az identitás történelmi-kulturális meghatározottságainak dobozaiból. A kötetben nincs kitüntetett, domináns forma, egyenrangú, mellérendelő viszonyban van egymással a novella, esszénovella, fiktív útinapló, útirajz, a versfordítás, a versciklus, a szonettformában íródott, egymást váltogató szerelmes monológok, és fontos szerephez jutnak a könyvet illusztráló képek is. A repülés vagy szökés itt nem végleges helyváltoztatást jelent, inkább vándorlást, úton levést, útközben levést a szó elsődleges, referenciális jelentésében és átvitt, elvont értelmében is: ingázást, hintázást, oszcillálást a beszédmódok, műfajok, alakmások, a jelen és múlt állapotai, a nyugati és a keleti kultúra, a szent és a profán megnyilvánulások, a művészet és a valóság, a férfilét és női lét között. *A Hiánycikkek boltja* című utolsó elbeszélésben a főhős Kierkegaard segítségével próbálja eldönteni etikai dilemmáját. Kierkegaardról írva Bacsó Béla egyik esszéjében kerülőutat említ: „Mit is jelent a jövőendő filozófiát, a rá következő filozófiát illetően, ha ez az ember Koppenhágából (...) megérteti velünk, talán egyszer s mindenkorra, hogy nem jutunk túl, nem vagyunk képesek magunk mögött hagyni a létező és a megértett aporetikus megkettőződését, nincs út, ami ezen kívülre vezetne. A lét, vagy pontosabban az állandóan közlésben álló és megértésért fáradozó személy léte az állandó megkettőződés.” Kierkegaard filozófiája ezért „[k]erülő az irónián, a komikumon keresztül, dialektika, ami nem emelkedik az általános szintjére”.

* Elhangzott Dunajcsik Mátyás *Repülési kézikönyv* című kötetének laudációjaként a Bródy-díj átadásán, 2008. november 8-án a Műcsarnokban.

A *Repülési kézikönyv* szövegei arról tanúskodnak, hogy szerzőjük magas szinten elsajátította a gyakorlatban is a posztmodern szövegformáló eljárásokat, az intertextuális és dekonstrukciós nyelvjátékokat, műveltsége, tájékozottsága imponáló, tehetsége vitathatatlan. Ám ennek a könyvnek nemcsak a mesterségbeli tudásban látom a jelentőségét. Valami más is születik itt, valami új minőség, amely túlmutat a posztmodernnek nevezett irodalmi gondolkodás horizontján. Leginkább az Esterházy-átirat, az *Egy srác* című 16 darabból álló szövegsorozat példáján lehetne ezt bemutatni. Az „eredeti” Esterházy-mű, az *Egy nő a nőről*, nőiségről való beszéd dekonstrukciójának tekinthető, a nő mint olyan multiplikációjának, amely természetesen nem hagyja érintetlenül a hagyományos férfi alakzatot sem. Mindazonáltal az Esterházy-mű bármennyire fellazítja is a férfi-nő viszony bináris oppozícióját, nem haladja meg azt. Dunajcsik Mátyás tovább dekonstruálja az amúgy is dekonstrukciós eljárásokkal operáló művet, a férfi-szerző beszédhelyzetét meghagyva a női szerepbe egy srácot mint a homoszexuális szerelem tárgyát állítja, mintegy demonstrálva, hogy az „egy nő” nem csupán megragadhatatlanul sokféle, de nem is biztos, hogy nő... A dekonstrukció dekonstrukciója érdekes módon nem a semmit mondas irányába tart, nem is az eredeti állapotot állítja helyre, hanem valami új konstruálódik itt a régi beszédmódok „romjain”, újrahasonosított paneljei révén: megszólal az elhallgatott, az elfojtott, a titkos, a tiltott nyelv: létrejön a homoszexuális identitás irodalmi artikulációja. Ahhoz hasonló mozgás játszódik le ebben az amúgy velejéig esterházys irodalmi intervencióban, mint amely Deleuze szerint a kisebbségi nyelvekre is jellemző: ezek „nem pusztán alnyelvek, idiolektusok vagy dialektusok, hanem olyan potenciális ágenssek, amelyeknek köszönhetően a többségi nyelv minden viszonylatában és minden elemében a kisebbségivé válás útjára lép (pl. Black English). Vagyis megkülönböztetjük egymástól a kisebbségi nyelveket, a többségi nyelvet és a többségi nyelv kisebbségivé válását.” Ennek értelmében azt mondhatjuk, hogy a *Repülési kézikönyv*ben a többségi irodalmi kánon kisebbségivé válása zajlik. Fontos hangsúlyozni, hogy Dunajcsik könyve nem egy új oppozíciót állít fel többség és kisebbség között, az *Egy srác* 3. darabjában a mozgalmár meleg fiú ironikus ábrázolása egyértelművé is teszi ezt. Ez a srác „Arról beszél, hogy a meleget a hetero társadalom börtönében élnek, hetero szerepeket majmolnak, és hetero gondolataik vannak. A kedvencem az, hogy a hetero nyelvbe be vagyunk zárva. (...) Elvisz fesztiválokra, kezembe nyom egy transzparenst, mondjuk »Mi is emberek vagyunk«, vagy ilyesmi. Üvöltözve rohan végig az Andrassy úton, és közben arra vágyik, hogy nyugodtan tudjon élni, mint bárki más.”

A kötet egyik legszebb, legtalányosabb, prousti-borgeses ihletésű írása a *Barokk olvasóterem* című novella. Ez a szöveg egy másik, ám az előbbinél homályosabb, formátlanabb, rejtettebb, ellentmondásosabb kulturális identitás körvonalait sejteti, talán egy keletkezőben lévő, vagy éppen feledésbe merült irányultságét, kierkegaard-i kategóriákkal kifejezve az esztétikain és etikain túli vallási stádiumét. A *Barokk olvasóteremben* egy fiatal szerzetest látunk, aki egy kis borsai cseresznyefát figyel egész nap, miniatűr mását annak a fának, melynek látványa a megtérés pillanata lett az életében. A fiú le akarja írni ezt a fát, és ehhez naponta három órát olvas a könyvtárban. Az apát nem érti, miért van szükség a tömérdek könyvre, ha egyetlen fűszárból is ki lehet olvasni a mindenséget. A fiú azt válaszolja: „Azt hiszem, a könyvek a szavak miatt kellene, tudja, atyám, a szavak miatt kell, a szavaknak semmi közük ugyanis a teremtés művéhez, azok kívül vannak a játékon, és az emberek találmányai, hogy megértsék ezt az egészet, főként persze a teremtés művét (...) ezt a csodát valahogyan át kell adni, *lefordítani*, ha úgy tetszik, és ehhez kellene a papírosok meg a szavak”. Ám hónapok múltán különös dolog történik: a szerzetes által elolvasott könyvekből eltűnnek a betűk, a szó szoros értelmében kiolvassa őket a könyvekből, mintha a benne fokozatosan növekvő üresség vákuumszerűen beszippantaná, kiüresítené a könyvtár drága köteteit – végül aztán a könyvtár védelmében a fiút ki is

dobják a rendből. Az allegorikus történetből nem derül ki egyértelműen, mi is volt a tragikus vétség, tévedett-e, és miben a fiú. Ám a vállalkozása helyessége felől az apátnak végig vannak kételyei, nem tudja, egy szent költözött-e a kolostorba, vagy maga az ördög. Itt is arról van szó, amiről végeredményben a kötet összes írásában: a lehetetlen ostromlásáról, az írás általi megkettőzöttségnek mint gravitációnak a legyőzéséről, az apória megkerüléséről, melynek révén az öreg könyveket ugyanúgy érzékelhetjük, mint egy öreg arcot. Talán ugyanarról a problémáról, amely Pasolinit is foglalkoztatta egész életében, s amelyről így ír egyik levelében: „Mégis furcsa: az ember mindig elválasztotta az írott-beszélt nyelvet a Valóságtól. A kultuszok hosszú története során a valóság minden tárgya szakrálissá vált, a nyelv azonban soha. A nyelv soha nem tűnt misztériumnak.” Pasolini egy tölgyfával példálózik, és azt mondja, jelentés valójában nem létezik, mert a jelentés is jel. „Akár a filmet használom fel – írja –, akár az írást, nem teszek egyebet, mint a fordítás segítségével megidézem a Valóságot a maga fizikai valójában. Ami az én szememben mindenképpen Elsőbbséget élvez. Ez minden szerző gyönyöre és kínja.”

Köszönöm a figyelmet, és gratulálok a díjazottnak!

AZ ÖRDÖG A RÉSZLETEKBEN

Grecsó Krisztián: Tánciskola

Grecsó Krisztián *Tánciskola* című regénye figyelemre méltó, tanulságos, érdekes nevelődési regény. Nagy megkönnyebbüléssel írja le a recenzens állítását: míg erre a következtetésre nem jutott, maga is hasonló változásokon esett át, mint a regény főszereplője. Bosszankodott, gyakran egyszerűen nem értette, mire kívánják rávenni, szíve szerint már-már hagyta volna az egészet, aztán egyszer csak ráébredt arra, hogy megéri megőriznie higgadtságát és türelmét. Kettős értelemben is nevelődési regényt vehet kezébe az olvasó: nemcsak a mű főszereplőjének lassú és nehézségekkel teli fejlődését kísérheti figyelemmel, hanem növekvő reménykedéssel láthatja, hogy a regény is egyre inkább túllép a saját árnyékán.

A mű alaphelyzete a nevelődési regények klasszikus sémáját követi: Dr. Voith József, a regény névhasználatával Jocó, a Szegedről mintázott Feketeváros frissen végzett jogász diplomájával a zsebében nagybátyja, Szalma Lajos segítségével fogalmazói álláshoz jut Tótvárosban (azaz Békéscsabán). A kissé teszetosza, gyámoltalan, de alapvetően jóindulatú fiúnak az egyetem és a szülői ház közötti ingázás után új lakóhelyén kell megállnia a saját lábán. Berendezkedésében látszólag segítségére van nagybátyja, aki fiatalkorában ígéretes sportolói karrier elé nézett, de egy baleset következtében kénytelen volt középiskolai tanári állást vállalni Tótvárosban. A nevelői szerepben fellépő Szalma Lajos azonban egyáltalán nem könnyíti meg az átmenetet. A *Tánciskola* nem a nevelődési regények azon típusát követi, amelyben egy meghatározott közösség, intézmény vagy értékrend iskoláját kell kijárnia, majd esetleg felülmúlnia a felnőtté válás előtt álló főszereplőnek (e regényforma egyik legragyogóbb példája *Az üvegyöngyjáték*), hanem azzal az alműfajjal mutat rokonságot, amelyben a legkülönbébb erők és érdekek jelentik be igényüket a fiatal és befolyásolható regényalakra (e típusra mások mellett *A varázshegy* említhető példaként).

Az első és sokáig legfontosabb ilyen erőt Szalma Lajos testesíti meg, aki, ha a narráció perspektívája nem Jocóhoz igazodna, bizvást a regény első felének főszereplőjeként tűnne fel. Szalma Lajos bizarr figura, aki kínos eszmefuttatásokban, kvázi-teológiai fejtegetésekben számol be még kínosabb eksztatikus látomásairól, hogy felynyissa Jocó „harmadik szemét”. Ugyanakkor Szalma Lajos a regény igencsak földhözragadt és izzadságszagú értékvilágának legtipikusabb alakja, nőcsábász szoknyabolond, aki múlt- és jelenbeli hódításai mellett főzési és fogyasztási képességeire a legbüszkébb. Jellemének ez a kettőssége egyrészt képtelen helyzetekhez vezet, az egyik jelenetben például

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2008
304 oldal, 2890 Ft

Jocónak a tömegesen széttrancsírozódó békák látványából kellene következtetéseket levonnia a teremtés rendjéről. Másrészt Szalma Lajos beszédmódja és könnyed világlátása határozza meg az elbeszélő szólamait is, aki szembetűnő kedélyességgel és bántó képzavarokkal terhelt szellemeskedéssel ecsetel egy olyan regényvilágot, amelyet a recenzens inkább kisszerűnek, szégyenteljesnek és taszítónak érez, és amelyben az igazi férfi állandóan iszik, ha kifinomultabb igényei vannak, különleges drogokhoz nyúl, és bármikor kedvére tesz a csakis utána epekedő ismerős és ismeretlen nőknek. Jocó nem is találja a helyét nagybátyja közelében, akinek kirohanásait „legföljebb jópofa bolondságnak látja. Legföljebb. Inkább idegesítő baromság az egész” (25.).

A *Tánciskola* talán legnagyobb problémája, hogy a szerző jó ideig mintha nem tudná eldönteni, milyen regényt is szeretne írni pontosan, és így olyan elemeket, megszólalási módokat és fordulatokat elegyít, amelyek inkább gyengítik, sőt kioltják egymás hatását, ahelyett, hogy erősítenék. A Grecsó kapcsán előszeretettel emlegetett „mágikus realista”, Krúdyra és Móriczra emlékeztető elbeszélői hangnem leginkább az önfeledt mesélést és gyakran a vaskos leírásokat részesíti előnyben, ami önmagában nem kifogásolható, a gondot az jelenti, hogy az anekdotizálás olyan eseményekről számol be, amelyek kezdetben semmiféle következményekkel nem járnak, ugyanakkor a képtelen és látszólag súlytalan történések idővel mégis a szereplők életét feldúló drámai eseményekké válnak. Kérdéses, hogy az anekdotikus, groteszk epizódokból összeállítható-e egy nemritkán tragizáló, dramaturgiai és etikai következetességgel számoló nevelődési regény. A regény az említett megoldatlanságokat ráadásul nagy múltú és az európai irodalmi kánonban alapvető hatású intertextusokkal terheli meg. A kötet kritikusai szinte egyöntetűen elmarasztalják a szövegközi párhuzamokat, és ezzel a recenzens is teljes mértékben egyetért. Az egész regényen végigvonuló egyik megidézett textus a Szalma Lajos hétvégi házában rendszeresített drogozásokhoz kötődik (ezek szerepéről még bővebben lesz szó a későbbiekben): az első alkalommal Jocó előtt megjelenik az ördög, és megteszi ajánlatát, ám az epizód nemcsak megalapozatlan és következtelen, hanem teljességgel funkciótlan is marad. A regény egész egyszerűen meg sem közelíti a korábban például Goethénél, Dosztojevszkijnál vagy Thomas Mann-nál felbukkanó motívum erejét: míg a *Tánciskola* nyugodtan nélkülözhetné a rájátszást, hiszen semmilyen lényegi szerepe nincs, addig az említett szerzők kapcsolódó művei egyenesen elképzelhetetlenek lennének az ördög figurája nélkül. Különösen zavaró az a fejezet, amelyben Szalma Lajos egyik újabb képtelen „látomása” mellé társulnak a tökéletesen funkciótlan irodalmi rájátszások.

Sőt a másik nagy intertextus, az Oidipusz-történet, pontosabban ennek kapcsán a sajtóosan értelmezett Oidipusz-komplexus szerepeltetése a regény egyik fontos epizódjában egyenesen destruktív hatású, és végletesen összekuszálja a mű amúgy is széttartó szálait. Jocó apja a regény elején egy feketevárosi tivornya során majdnem elcsábít egy cigánylányt, ami látszólag nem kirívó eset a regény férfiak által uralt világában – akkor sem, ha Jocó tehetetlenségében elsírja magát –, mégis következményei lesznek: a lány családja addig jár Voith Károly munkahelyére, míg a férfit el nem bocsátják. Az idősebb Voith „védelmére” szerveződő verőlegénycsapatot valamiért Jocó is elkíséri a cigánytelepre, ahol az üldözés hevében képtelen módon még arra is jut ideje, hogy engedjen a lány csábításának, amit az apával való rivalizálás pszichológiai kényszerével magyaráz. (Képtelenség és valószerűség összemosódása jellemzi Voith Károly későbbi halálát is.) A bizarr affér a későbbiekben mégis elnyeri a maga funkcióját.

Ám mielőtt szó esne erről, érdemes megemlíteni azokat a tényezőket, amelyek Szalma Lajos mellett hatással vannak Jocó nevelődésére. Az egyik ilyen tényező maga Tótváros. A város arculatát leíró részek a regény kifejezett erősségei közé tartoznak. Grecsó kiválóan ért hozzá, hogy erős hangulatfestő képekkel, néhány kifejező epizód felvillantásával egyedi karakterrel ruházzon fel helyeket. Az ily módon valószerűvé és sajátossá formált

városi helyszín olyan helyzeteket és figurákat is felvonultat, amelyek éppen azáltal lesznek jelentősek, hogy megmutatják, mi *nem* foglalkoztatja Jocót. Így például jóformán semmit sem tudunk meg fogalmazói állásáról, ami azért sem okoz hiányérzetet, mert Jocó nem karrierista. A rendkívül belterjesnek mutatott, a kívülről érkezőt kész helyzet elé állító városi politikai világ ábrázolása is azért fontos, mert jelzi, hogy Jocó nevelődése nem egy közösségen belüli érvényesülést jelent. Ennyiben a mű nem nemzedékregény (bár érdekes lett volna talán kidomborítani Jocó generációs helyzetét, a húszas évei elején járó, a rendszerváltozás után eszmélkedő nemzedék felnőtte válásának tipikus körülményeit – talán csak életkora mondatja a recenzenssel, de mintha e generáció irodalmi ábrázolása hiányozna az egyébként a közelmúlt történelmi-társadalmi valósága iránt fogékony kortárs magyar regényirodalomban), és nem is kisváros-regény: ezért nem is tűnik jogosnak mindenáron számon kérni a kisvárosiassággal kapcsolatban felvethető kérdések megválaszolatlanságát, ahogy a regény néhány kritikusa teszi.

Egy másik fontosnak tűnő nevelődési tényező a regény egyik emlékezetes, bár eddig többnyire kritikával illetett epizódjához kötődik. Jocó Szalma Lajossal és annak barátjával a román határ közelében fekvő Méhkerékre utazik, ahol egy kevésbé kedélyes, sokkal inkább durva és erőszakos világot ismer meg. Jóllehet az embertelen körülmények között tartott román vendégmunkások megjelenítésének lehetne súlya, a regény e szakasza mégis inkább egy Tar Sándor-novella rosszul sikerült átiratának hat, amelyet teljesen érvénytelenít az az írói megoldás, hogy a váratlanul feltűnő határőrök elől egy szűk pincében bujkáló Jocó tanúja lesz annak, hogy egy albinó férfi az egész létezését elátkozza. A társadalmi és világnézeti kritika olyannyira előkészítetlenül jelenik meg, és olyannyira nem illeszkedik a regény világába, hogy pusztán dramaturgiai funkcióvá süllyed. Az eset után ugyanis Jocó nyakába veszi a várost, és miután véletlenül a helyi potentátok mulatozásába keveredik, az elázott fogalmazó főnökasszonya, Fejér Antalné otthonában lel menedéket. S itt találkozik feljebbvalója mozgássérült lányával, Judittal, aki a későbbiek során nagyon fontos szerepet játszik.

A legfontosabb nevelődési tényezőnek ugyanis nem Szalma Lajos bizonyul, hanem a nők. Bár Jocó sikerei meglehetősen problematikusak, nehezen érthető, hogy miért szemelik ki többen is az addig igencsak tehetetlennek feltüntetett, a nagybátyja árnyékában járó fiút, nem beszélve arról, hogy Jocó kifejezetten kamaszos módon inkább a gyerekszobájába menekülne vissza a nők elől. Ám mégiscsak bekövetkezik egy fontos változás. Amikor Jocó kezdene berendezkedni új életébe, és megbizonyosodna arról, „hogy képes lesz megtalálni a saját útját, valahol a régi énje, és a Lajos bácsi által kiprovokált helyzetekben kényszerűen létrejövő új között, egy vékonyka csapáson meg fogja lelni a saját erejéhez, kedvéhez illő lehetőségeket, kalandokat” (181.), szembetalálkozik az elcsábított cigánylánnyal, aki menyasszonyként halad egy esküvői menet élén. Ez az első eset, amikor Jocó ráébred arra, hogy nem a saját helyének fellelése az elsődleges, nem a Szalma Lajos által képviselt idült elégedettség a cél, hiszen tetteinek következményei vannak, esetenként nagyon súlyos következményei. Nevelődése során nem hagyhatja figyelmen kívül a többi embert, különösen azokat, akiknek életébe erőteljesen beavatkozott.

Ugyanakkor ez a felismerés lassan érik tettekké Jocóban, aki Judit és munkahelyi kolléganői, Angéla és Ildikó között őrlődik. A következő fontos esemény ismét egy közös drogozáshoz kötődik. A droghasználat leírásai ügyesek, Grecsó ötletesen és jó arányérzékkel ábrázolja a szerek által kiváltott szürrealisztikus hatásokat. A regény kritikussai egyébként is a leírásokról és a regény szövegébe illeszkedő novellaszerű anekdotákról írnak elismerően, és a kompozíciós-dramaturgiai sajátosságokat marasztalják el. A szóban forgó kábítószerkezési epizód mindazonáltal az egész regény szempontjából fontos, és közrejátszik abban, hogy a *Tánciskola*, bár nagy nehézségek árán, de regénnyé kerekedik. Szalma Lajos újabb különleges koktéjának hatása alatt Jocó Ildikó testébe kerül, és így éli

át közös szeretkezésüket. Az a drog, amely máskülönben sokat ígér, anélkül, hogy Jocónak bármit is tennie kellene, épp arra ébreszti rá, hogy a másik nem ellenállás nélküli tárgya vágyainak, törekvéseinek, hanem önálló személy. Vagyis Jocó megtanul más fejével gondolkodni, más testével érezni, ami a regény világában újszerű tapasztalat, fontos belátás.

Jóllehet e felismerés után a regény továbbra sem nélkülöz abszurd epizódokat – így például egyszerűen érthetetlen, hogyan válhat Jocó egyszer csak egyenesen a nők bálványává, és Szalma Lajos miért esik letargiába. Az egész regényről elmondható, hogy túlszűfolt, Grecsó az alig négy hónapnyi regényidőbe annyi mindent beilleszt, ami sok-sok évre elegendő lenne. Ám a regény végére Jocó valóban komoly és minden indokolatlan epizód ellenére is, sőt azokon keresztül valószerűvé tett változáson esik át. Tetteivel szembesülve etikai fogalmakat illeszt szótárába: és amikor Juditra gondolván hibáról, az élet elhibázottságáról, a következményről és a választásról kezd töprengeni, olyan fogalmakat hoz a regénybe, amelyek a mű világában addig elképzelhetetlenek voltak. S amikor az a „gyötrelmes kétség” szállja meg, hogy „nem jól él” (275.), fontos tanulágra tesz szert. Persze közhelyes, önmagában még nem olyan nagy tanulság, de tanulság – és Tótvárosban, ebben az igencsak szegényes, vaskos, kedélyes és kétségbevonhatatlannak tűnő világban, amely talán azért nem is olyan valószerűtlen, ez különösen nem csekélység.

Jocó tehát Juditot választja, és szenteste hozzá utazik. A regény befejezését több recenzió is érzélgősnek találta, és kétségkívül nem túl eredeti, de talán nagyon is illik Jocóhoz, akinek mégiscsak sikerült túllépni élete eddigi keretein, és szakítani Szalma Lajos egyszerre kínos és félelmetes elveivel. S amikor úgy érzi, „otthon van valaki mellett” (300.), e felismerés fényében láthatóvá válik az egész regényvilág korábbi kietlensége, amely a sok abszurdítás ellenére nyomasztóan valóságosnak hat. Így a mű a maga legvégső pontján mintegy utólag komollyá, sőt talán megrendítővé formálja önmagát – és noha bizonyára nem fogunk örökre emlékezni erre a pillanatra, nem úgy, mint a Judit toloszéke mögött a mise legszentebb eseményében megmerítkező Jocó, mégse felejtjük el egyhamar.

„MI A JÓURISTENT KERESÜNK MI ITT?”

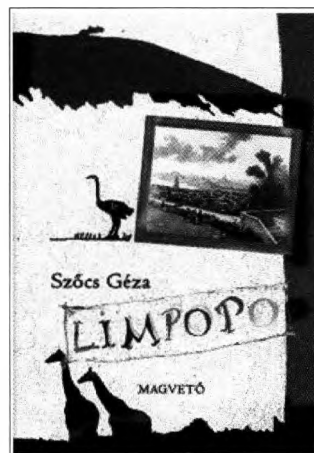
Szócs Géza: *Limpopo – avagy egy strucckisasszony naplója*

A címbeli idézet Szócs Géza *Limpopo* című könyvének a bevezetőt követő első mondata, mely nagyon markánsan ragadja meg azt, amire a tulajdonképpeni feljegyzések irányulnak, egy magyar alföldi tanyára vetődött strucckisasszony tájidegenségét, melyre ő maga döbbsen rá, s ebből, igen, akármilyen furán hangzik, egy *Bildungsroman* bontakozik ki, a strucc saját önkeresésének és önmegtalálásának útja, múltjának és jövőjének megkonstruálása. A szerző, a posztmodern egyik kedvelt technikájával élve, bekeretezi a történetet, s a redundáns ismétléssel fel is hívja a figyelmet a talált szöveg (megcélzott) hagyományára: „AZ AKTATÁSKÁBAN TALÁLT TALÁLT SZÖVEG”. A *Bevezető*ben tovább játszik az önreflexív gesztusokkal, felsorolja a művet potenciálisan ihlető alkotásokat, valamint szöveggondozásának filológiai elveiről, precizításáról biztosít, sőt olvasási stratégiákat is ajánl, megközelítheti a befogadó a művet az 1. orwelliánus história, 2. az állatmese, 3. a legenda, 4. a napló műfajának szempontjából, 5. felvetve a kollektív írás problematikáját, 6. továbbá etológusok és kincstörténészek számára dokumentációs anyagként is szolgálhat. A metanarratív utasítások azonban a szövegformálás ellenében is hatnak olykor, hiszen a számozott részek tetszés szerinti, aleatorikus olvasatára való buzdítás dacára a szöveg igenis lineáris logikára épül, mégpedig a repülés irányát leképező felfele ívelés vonalát követve, némi pátozzsal mondhatjuk, *Limpopo* belső fejlődési útjának, lelki felemelkedésének stációi szerint.

Nem meglepő, hogy különböző nyelvek szerepelnek e könyvben, hiszen egy strucc naplójáról van szó, vagyis ennek embernyelvre történt fordításáról, ráadásul a szerző a műgond álcája mögül körmönfontan szabadkozik az átültetés nehézségeit illetően, amin amúgy sem csodálkoznánk a köztünk (emberek) és az állatok közti nyelvi különbségek miatt, ám ennek az új nyelvnek a mássága, mondani sem kell, egyben egy másfajta világképet is hordoz, melynek elgondolása a mi képzeletünk határait feszegeti. Nem hiába zárójellezek, a napló műfajához hű egyes szám első személyű narráció, a szöveggondozó szerző-szerkesztő nyelvi-kognitív botlásait eláruló javítások, mint: „Le ezekkel az embertelen, akarom mondani, struccatlan, dehát ez hogy hangzik, viszonyokkal!” (26.) „öten kiáltottak fel egy emberként, vagyis egy struccként” (40.), „emberfeletti, á dehog: struccfeletti erőfeszítésünkkel” (55.) stb., de főként a megkérdőjelezett „mi” többes, valamint az olyan ellentmondások, mint a struccok „kézjegyei” (10.), a tájidegen

Dolgozatom a kolozsvári Láthatatlan Kollégium kritikairás-programja keretében készült. (M. I.)

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2007
248 oldal, 2690 Ft

madarak skizofrén természetét jelölik. Ezen ambivalencia ábrázolása, már maga az alap-helyzet, az emberitől idegen nyelv, kultúra, genézis stb. megjelenítése poétikai kihívást jelent, melyet a Szócs Gézára jellemző nyelvteremtő aktusok arzenálja, a bravúros megoldások ki is aknáznak. Ezek egyrészt pusztán grammatikai, ortográfiai bakik, mint az egyeztetések hiánya, az alanyi, tárgyi ragozás összekeverése, a *j* és az *ly* felcserélése, ragisméltés, többszörös tagadás, másrészt viszont az emberi világ/nyelv nemértéséből, félreértelmzéséből adódó vicces formák. A könyv humorának elsődleges forrása éppen ez az emberekre irányuló külső perspektíva, mely a gyermeki látásmódra jellemző kapiskáló-interpretáló gondolkodási folyamatokat tárja fel. Ezt jelzi az a kortárs magyar irodalomban gyakran alkalmazott technika is, mely az elvont értelemre utaló nyelvi jel elsődleges, konkrét referenciáját érvényesíti: a strucckisasszony például konkrétan órákra gondol, amikor azt olvassa, hogy *A mulató rosslányhoz* nirvános házban (sic!) „vásárol magának a pásztor pásztorórát.” (16.), ugyanígy a „karmikus erőket” is szó szerint érti. A népi etimológia mintájára a tejszínhabos kávét „helyszínhabos kávét”-nak fordítja le magának Limpopo, mivel ez közelebb áll a madár által megtapasztalható világhoz. Hasonló okokból lesz számára a mélylélektanból méh-lélektan, a pótcselekvésekből pókcselekvések, Oroszlánszívű Richárdból Oroszlánszínű Ricsárd, *A mulató rosslányból A mulatt oroszlán*, noha ennek az írása a napló folyamán változik, Limpopo írás- és mentális képességeinek fejlődését követve. Szófejtésen alapuló ismeretszerzési módja a magyar szintagmák, jelek kialakulásának motivikus kapcsolataira világít rá, például az oroszlánszáj virágot képileg asszociálja az állat testrészével, gyakran azonban, mint a fentiekben is, véletlen alaki egybeesések miatt teremt téves, ám épp ezért humoros magyarázatokat.

A nyelvek találkozása nem merül ki az emberi-állati, magyar-román-latin-angol-német, perzsa és kínai fordítások szimbiózisában, valamint ezek egymásra hatásában (csíplek – I cheep you, „Degeaba menekülsz, degeaba fuji...”), hanem olyan sajátos kódok kitermelődésére is vonatkozik, mint a klikkesedő struccok által használt visszafele beszélés, a napló töredékességét, szubjektivitását, belterjességét kifejező rövidítések, valamint a roncsolt nyelvhasználat alkalmazása. Ez utóbbi egyrészt a téboly szülte szótagolásban nyilvánul meg, melyben a véletlenszerűen felsejlő értelem álcája mögött költői leleményesség rejlik: „Etye-petye, heje-huja, Kale-vala” (211.), „hepe-hupa, pihe-puha, Méné-Tekel” (213.) stb. Másrészt pedig az angol nonszensz költészet halandzszásására emlékeztető alig dekódolható, tetszés szerint kiegészíthető, lefordítható jelek halmazából áll: „Miért pépiás kima rög ha nem kima? Miért mülf prusz az a maróflúgos spinkó, szkéd hej-haj lufaró...” (116). A játékosság hatása mellett ezeknek a technikáknak a szerepe a nyelv előtti nyelv stádiumába való visszatérés, mintegy a Limpopo által keresett ősnyelv imitációi, morajlásuk a szavak eredeti, mágikus erejének megidézése. Ezzel szoros összefüggésben születnek meg a világ teremtéséről, az idő folyásáról, a madár sorsáról szóló mítoszok.

A strucc kérdései, hirtelen rádöbbenései egy-egy addig nem hallott, vagy nem értett nyelvi jelre, az olvasót is kizökkenthetik biztos tudásából: „de vajon mit jelent az a szó, hogy cigány?” (64.), „vajon mi az, hogy gróf?” (25.), „Ki lehetett az a Mátyás?” (83.), „Romániából, vajon milyen hely lehet az” (86.) Limpopo különféle történeteket gyűjt össze naplójában, mindenfélét elmesél, amit hallott vagy olvasott, olyan dolgokról is, amikre maga sem emlékszik, honnan tudja őket. Talán nem véletlen, hogy korábban már Parti Nagy Lajos is tett egy kisebb terjedelmű kísérletet a struccnyelv átültetésére a *Kenyaiaik* című krokijában, melyben azonban nem az őshazába való visszavágyódás kap hangot, a struccok teljesen beilleszkedtek a fogyasztói társadalomba és élvezik divatcikk mivoltukat. Ám itt is történik utalás „bizonyos nem hivatalos legendákra”: „Mondjuk, forró nyár-éjszakákon a legkopaszabb nyakú öregek mesélnek bizonyos nem hivatalos legendákat, hogy ők pont úgy repültek volna ide, mint a gólyák” – mondja a strucckakas, de ő már

nem hisz ezekben.¹ Limpopo naplója mintha csak ezeknek a bűvópataként terjedő sztoriknak lenne az antológiája. Ha valaki meseként kezeli, vagy úgy gondolja, semmi közünk a struccokhoz, meglepődhet, mennyi közös történet, képzet él bennünk. Limpopo dokumentálódik, mielőtt útra kelne Afrikába, a nevét rejtő folyóhoz, méghozzá Benyovszky Móric emlékiratait olvassa és idézi nagy előszeretettel. Az őshaza felkeresésének pátoszát, még ha többnyire tiszteletben is tartja a mű, helyenként roppant ironikusan felülírja. A lódenkabátos pasas például mindig arra kéri a gólyákat, ha délen járnak és bujdosókkal találkoznak, adják át nekik az üzenetet: „Mint oldott kéve széthull nemzetünk”. Amikor a gólyák visszatérnek, a struccok érdeklődésére („És?”) csak ennyit mondanak: „És találkoztunk és megmondtuk.” (138.) Tompa Mihály szavainak (*A gólyához*) nyilván nincs foganatjuk, teljesen relativizálódnak ebben a kontextusban. De még a struccfarmon lévő társai sem tartanak ki mind Limpopo mellett, a többségi demokrácia elvének orwelliánus meghíúsítása mintájára sajátítják ki egyesek a hatalmat, és közösítik ki a különködőt.

A nem hivatalos történetek előadására különösen alkalmas a kívülálló nézőpontja, mivel így sokkal jobban kiütköznek a rések, a homályos, elhallgatott részek. A kommunizmus legendásító (legendarizare) mechanizmusainak leleplezése nagyon jól érzékelhető e madárperspektívából: „Sajnos, Petikének nyoma veszett, mert Galapágosz Apót, a patikust közben letartóztatták (»elvitték«, ahogy nálunk mondják). Sajátságos, hogy másnap már az terjedt a városban, hogy valami családi skandalum támadt náluk, egy dizőz okozta vagy egy szubrett, és ezért utaztak el, sőt talán már el is váltak (ami lehetetlen, a válóperek évekig tartanak)./ Mintha valaki szántsándékkal hülyítene a várost. A város pedig hagyja magát hülyíteni.” (187.) Érdemes megfigyelni, hogy korábban, amikor az erdőben útmutató jeleket festő filozófus eltűnik, Limpopo még korántsem utasítja el ennyire vehemensen a lehetőségeket, mintha maga is elfogadná, hogy Zádor valószínűleg az Al-Dunához ment nagybátyja maradványainak elhantolása végett. De elég ha a Pobedán száguldozó örökre gondolunk, a *Pravdát* olvasó Galapágoszra, a Júdás kertre, vagy az Orwell történelemhamisító emlékezetlyukait idéző² „szótörő órákra”, máris előjönnek a konnotációk, ám egyúttal relativizálódnak is, mivel a strucc nem rendelkezik ezzel a történelmi tudattal. Limpopo szemszögéből teljesen értelmetlen, miért nyomoznak a „hekusok” (szekusok) folyton az erdőben rejtőzködő erdélyi fejedelmek után, úgy kezeli ezeket a bújdosó embereket, mintha valóban csupán egy legenda elemei lennének, elmosolyodik azon (vajon hogy néz ki egy mosolygó strucc?), milyen gügye is a néphit, miközben ő maga is hasonló mítoszteremtő eszközökkel él.

Nem kell lenézni egy strucc vallomásait, nézeteit, hiszen a magyar történelemnek is vannak bűvópatakjai. A könyvvégéi jegyzetekben – melyek a tudományos, történelmi hitelesség elvét érvényesítve a műhöz felhasznált bibliográfiát, pontos forrásokat is megjelölik –, a szerző felhívja a figyelmet „hogy a történelemírás nem képes követni egy ország rejtett történetjének eseményeit, melyek olykor mint mesés vagy irracionális ismeretek törnek elő valahonnan.” (236.) Számos ilyen találhatunk e feljegyzésekben, a szobrokat faragó szerencsen testvérpártól, Mártontól és Györgytől kezdve, a halott huszárok esetétől a bújdosó erdélyi fejedelmekig, tágabb kultúrtörténeti szempontból a bibliai Babel-torony analógiájára épülő sötétítő torony mítoszától, Struccmefisztótól a kínai nagy fal újjáépítésének kósza híréig. Ezek a történetek Láng Zsolt bestiáriumainak mintájára egyfajta magántörténelmet, Blénesi Éva korábbi fogalmával élve „individuális mitológiát” konstruálnak meg.³ Számtalan forrásból összegyűrt világgép ez, közszájon forgó történetektől, hallomásból szerzett

¹ Parti Nagy Lajos: *A fagyott kutya lába*, Magvető, Budapest, 2006. 88.

² George Orwell: *1984*, Európa, Budapest, 1999.

³ Blénesi Éva: *Szócs Géza*, Kalligram, Pozsony, 2000. 39.

híresztelésektől, nótáktól kezdve az (ál)tudományos szövegekig és (szak)irodalmi utalásokig, sőt Szócs Géza korábbi szövegei, történetei is történelemmé, múlttá, mítosszá vált alakzatokként térnek vissza, s lépnek be e mű polifóniájába. Mindezt pedig a képzelet sajátos rendezőelve, a struccperspektíva mint kohéziós erő tartja egyben.

E mondák közt dominálnak a kozmogóniák, a durand-i tipológia felemelkedési sémájához tartozó fény- és repülésmotívumok,⁴ melyek a *Szindbád Marienbadban* kötetben is jelentős szerepet játszottak, továbbá Szócs Géza magánmitológiájának olyan korábbi elemei is helyet kapnak itt, mint a bagoly, az óriásmadár, a vakond, a denevér, a különféle gyógyfüvek. E napló textúrájában vendégeskedő szövegek közül kiemelném a szerző korábbi *Puszták népe* című költeménye madár-én maszkjának megidézését: „fogoly vagyok. Latin nevem *Perdix perdix*”, egyszerre érvényesítve a szó konkrét és átvitt értelmét. Az *al-legóriás ember* kötetből *Az albatrosz átszáll Kocsárdon* verset építi be, melynek madárszimbólumát viszi tovább, Kocsárd pedig az egész naplót átszövő abszurditás leitmotívjává lesz. A szabadságharcosok segítségére siető elkésett indiánok képe a *Szindbád Marienbadban* kötet *Indián szavak a rádióban* versének továbbgondolása: „árválányhajas indiánok mokasszínjait, akik hadiösvényre léptek és eljöttek ide hozzánk, ámde magukra maradtak” (216.). A párhuzam annál is inkább indokolt, mert, akárcsak e költeményt, Limpopo naplóját is William Least Heat Moonnak ajánlja a szerző, annak az indiai származású költőnek, aki, Szócs Géza helyzetéről értesülve, 1985. november 15-én a budapesti Kulturális Fórumon felszólította a román kormányt, hogy a költőket tekintse nemzeti kincsnek. A háziörizetben lévő költő és a szabadságát veszített madár közti analógiát ennél fogva nem nehéz felfedezni. Ehhez szolgáltat interpretált és interpretatív adalékokat Tompa Mihály *A gólyához*, illetve *A madár fiaihoz* költeményeinek újrakontextualizációja (utóbbiból a „Fiaim, csak énekeljetek!” refrén ismételtetése), mely a struccokra vonatkoztatva a repülni és énekelni tudás hiányában csupán helyzetük abszurditásából úz gúnyt. Az allegorikus értelmezést egyébként már a napló előtti szerzői kommentárban közzétett személyes, a szocializmus időszakára emlékeztető jelek, felidézett élmények, valamint a déligyümölcsök mint kuriózumok és a struccutenyésztő aklimatikus jelenléte közti párhuzam felállítása is kínálja.

Limpopo strucckisasszony naplójának olvasása akkor igazán érdekes, ha álhistoriáját a hivatalosan elfogadott történelemmel, történetekkel, illetve ezek bennünk élő variánsaival ütköztetjük, hiszen a nyelvi játékok éppen e kettő (három, négy, öt...) közti eltéréseken, hangsúlyeltolódásokon alapulnak, ezek esetlegességét és manipulálhatóságát (virgálhatóságát) hozzák felszínre. Ez utóbbi mechanizmusok éppúgy érvényesek a divatos posztmodern olvasási stratégiák magjainak elhintésére, melyeket hűen követhet a kortárs olvasó, mint ezek struccszemszögből való irrelevanciájára. Limpopo pragmatikus módszerét ökológiai szempontból is melegen ajánljuk a nyájas olvasónak: „Amikor olvasok egy-két oldalt, csőrömmel kicsippentem a lapot a könyvből vagy a kódexből és lenyelem. Egyszerűbb, mint lapozgatni. Igaz, így nem tudom visszakeresni a korábbi részeket, nem tudok »járkálni a műben«, viszont szemmel láthatóvá lesz, hogy mennyit olvastam el, ráadásul a gyomrom is megtelik ismeretekkel.” (17–18.)

⁴ Gilbert Durand: *Structurile antropologice ale imaginarului. Introducere în arhetipologia generală*, București, 1977.

LIMONÁDÉ.

VIRGINIA WOOLF MINT (TRÓJAI VA)LÓ, MINT AKADÁLY ÉS MINT VERS(ENY)

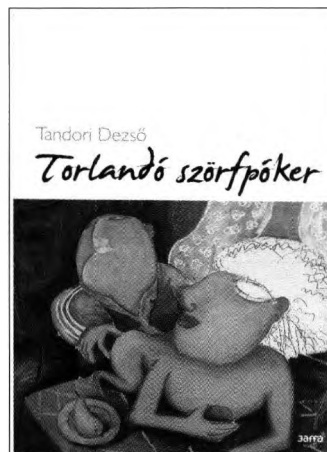
Tandori Dezső: *Torlandó szörfpóker*;
Kilobbant sejtcsomók. Virginia Woolf fordítója voltam

A Lemon nevű tó partján egy Hardy Lessie nevű 45 éves nőnek van egy kastélya, két felnőtt lánya, Hardy Vera (21) és Hardy Sophie (19), van a barátnője, Egy Tiszta Nő (47), annak hajdani férje, Errenhaus színházi rendező személyében, ennek ismerőse, haverja: Elviszempon (mindkét férfiú „jó 40-es”), na és Miën, mindőjük barátnéja. Megérkezik a vonattal Avon, szép művészfiú – „színész, költő, festő, minden” –, várja őt Miën az állomáson, beinvitálja a csöszházba, és, noha Avon Hardy Sophie-hoz jött, Miën könnyedén részelteti őt olyan testi örömekekben, melyek a történetnek ezen szintjén ha nem is kizárólag egymáshoz valami módon tartozó személyek között kívánatos és helyénvaló, mégis, halvány jelzés, kis elterelő rejtőzködés javallottnak mutatkozik. Persze ez csalóka érzés, hiszen, ismétlem, a történetnek ezen a szintjén semmiféle szükség nincsen leplezkedésekre. Nincs cselszövés, nincs hazudozás, ez ilyen sima történet – még ha később belekeverednek a Lopahin-szerű Lavinelek is –, mindenki mindenkivel szexel, és a végén mindenki simán erőszakos halált hal, az egyetlen kis nőt – a mesében „poros, okkerbőrű lány” –, Miën kivéve, mert ő nem hal meg sem erőszakosan, sem másképpen, hanem elmeagy állatgondozónak egy dél-afrikai parkba. Örökélet, ha nem is éppenséggel mindenki számára, de van.

Hogy mi köze mindennek Virginia Woolfhoz? S Evelyn Waugh-hoz? És Thomas Hardyhoz? És Tandorihoz? És még ki mindenkihez?

Vegyük, mondjuk, bonyolultsági sorrendben a kérdéseket. A legegyszerűbb válasz Thomas Hardyhoz kínálkozik: szójáték-köze van. Hardy a családneve három szereplőnek, és a legismertebb Hardy-regény címe: *Egy tiszta nő* (angolul: Tess D'Urbervilles) pedig a Hardy-anyuka barátnőjének, a kisebbik Hardy-lány megerőszakolójának, Avon gyilkosának stb. stb. a neve. Az utalást nem fáradságos munkával (vagy, jó neveltetésének hála, azonnal) bogozza ki az olvasó, hanem a szerző *en passant* megemlíti. Szójáték úgy lesz belőle, hogy az a három nő, aki a Hardy nevet viseli, többnyire „hard”, vagyis (a történet szerint „vagyis”): hardpornóra kész, ugyan a kisebbik lány kicsit inkább nem, ezért őt Sophie-nak, Softi-Sophie-nak becézik (és jöhet az erőszak). Nyilvánvaló, hogy Thomas Hardy társadalmiosztály-igazságtalanságokra redukált romantikus

Jaffa Kiadó
Budapest, 2008
228 oldal, 2790 Ft

antropológiája nem találna szavakat arra, hogy milyen viszonyok is vannak ezek között a mind egy szálig pénzes nők és férfiak között. Szóval szerelem, az nincs. Tulajdon van, unalom, szex, unalom, bosszú, unalom, póker, unalom, szörf, unalom, halál, unalom. Hardy-nál szenvedély volt, társadalmi osztályok ellentéte, mindkettő mindhalálíg. A válasz tehát: A Lemon-tóparti történet ellentét-relációban van Hardy romantikus meséjével.

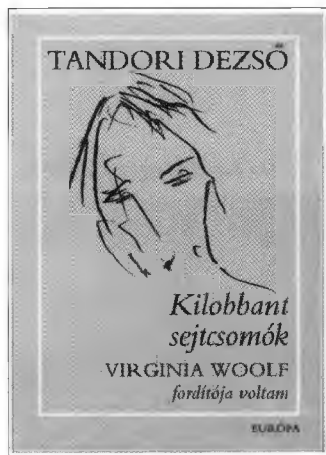
Evelyn Waugh-t – a bonyolultsági fokozatok következő lépcsőjén – a könyv *Fontos!* című bevezetőjében a szerző-narrátor hozza szóba, mint Virginia Woolfhoz „hasonlóan zseniális”, de „nálunk kevésbé ismert” regényírót. Waugh, mint azt Tandori Dezső Ottlik-tanulmányából tudjuk, Ottlik nagy kedvence volt, a magyar irodalomban általa oly igen hiányolt „link író” megtestesítője. Ottlik és Waugh közös vonása Tandori szerint, hogy mindketten úgy látják az irodalmat, mint ami belefolyik az életbe. (Ez a közös vonás meg belefolyik Tandoriba, amiről bőven volt és lesz is szó.)

Waugh-t, a magyar újholdasok kivételével, többnyire komikus regények szerzőjeként tartják számon – a *Torlandó szörfpóker* (a továbbiakban: *Torlandó*) szintén komikussá válik a felétől, az első rész viszont, ameddig a szexuális összevisszaság zajlik, nyilván szándékosan, rémesen unalmas. Ám mihelyt a személyes ügyekről áttér a természeti katasztrófákra! Ahogy ott téblábol a beszeszelt író-fordító narrátor-alteregó! Az inadekvát viselkedés mint magasabb szintű adekváció! Fergeteges, tényleg. A humor-teóriák is arról értekeztek valaha, hogy annak belátása, hogy a világ – és persze benne az ember! – reménytelenül sötét, hozza meg a nevetés szabadságát (*risus paschalis* két nappal a keretsztre feszítés után, középkori nevetéskultúra á la Bahtyin, oroszországi *jurodsztvo*, ahogy arról A. M. Pancsenko értekezik stb.)

Waugh mellett, hogy ontotta a komikus műveket, a világ természetének érzékelése tompításához rendszeresen szeszes italokhoz folyamodott, akárcsak – és akkor a *Ki mindenkihez van köze a Lemon-tóparti sztorinak?*-kérdés egyik lehetséges választát előrevetsem – Patricia Highsmith, akiben híres pszichothrillerek és komikus szövegek szerzőjét tisztelhetjük. Patricia Highsmithre kétszer is hivatkozik a *Torlandó*, egyszer a családnevet pusztán egy H. betű jelzi, a *Még egy kis céccó* című részben viszont kézirással az olvasható, hogy: „akkor beszélj csak, ha felfogod, hogy mint a Zombival Dr Jekyll és Mr Hydet tökéletesítettem, itt Patricia Highsmithtet tettem, sokkal, áramvonalasabbá.” (Az idézet betűhív átírásban – S. Zs.)

Ó.

Hát jöjjön a Woolf-kérdés. A *Torlandó* a szerző bevezetője szerint Virginia Woolf emlékének lehetne ajánlható, lásd *Orlando*, aztán meg – ezt már saját kútfejemből veszem – ször-

főzni annyi mint hullámlovagolni, vagyis itt van nekünk a másik híres Woolf-regény, a *Hullámok*, no, ennek a regénynek a felszínén lovazik emez, mint trójai Való. Hogyan is? A *Még egy kis céccó* fejezetben (a kedvencem, fogom is még emlegetni) írja (kézzel, persze): „E könyv lett nekem, Odüsszeuszának, a trójai Való!” A trójai Való gyors négyzetkeretet kapott, alatta: „Nem blöff!”, ez hullámos vonallal aláhúzva, ami megint komplex jel, mert, ugye, ismét utal a Woolf-regényre, másrészt viszont némely konvenciók értelmében hullámos vonallal a hibás szövegeket húzzák alá. A Való V-je pedig úgy van rajzolva, hogy egy az egyben maga a hiány-jel. Tandori, talán nem tévedek, ha erre kö-

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2008
228 oldal, 2500 Ft

vetkeztetek, hiány-jelesnek látja Virginia Woolf prózáját, azt mondja róla ebben a *Torlandóban*, hogy „légius, éteri, kicsit lila-ködevő”, másutt: „az élet értelme. Síkok. Valós és virtuális síkok. Micsoda maga ez a könyv. S kicsit lila gőz, de gyönyörű.”

Ez az, amit nem tudok felfogni: Tandori miért ír ilyeneket a *Hullámokról*, a világirodalom egyik legérzékibb regényéről? Miért ismétli a hatvanas (Kelet-Európában a hetvenes) évek nagy slágere, Edward Albee *Who's afraid of Virginia Woolf?* (magyarul a *Nem félünk a farkastól* címet kapta, de ez már régi vicc) című színdarabja nyomán az értelmiségiek körében oly divatos fanyalgást, hogy ugyan Virginia Woolf félelmetesen zseniális szerző – de túl intellektuális, az élet máshol van. A gondolatmenet, melynek ez a végkövetkeztetése, olyan előfeltételekből indul, hogy az érzékiség annyi mint szexuális aktus (illetve annak is csupán penetrációs szakasza), minden más intellektuális nyavalygás.

Woolf a *Hullámokban* (nemcsak szerintem) a női érzékiséget formálja meg, a maga korában és középosztálybéli Angliájában hallatlanul provokatívan (és Proust tervéhez sok ponton hasonlóan). Színek, szagok, ízek, több személyiségen, több korosztályon, férfiként és nőként érzékelve, a legkevésbé sem az élet értelmét, sokkal inkább az élet apróságait írva. Mindez úgy, hogy a hat (hét) szereplő ugyanazon egyetlen nő szexualitásának, életkedvének teljesen szerteágazó módját jelezzék. Az angol kiadás előszavában Gillian Beer írta: „The Waves, also, has to do with the sexual life, with the six persons of one woman.” (A *Hullámok*, szintén, a szexuális élettel van kapcsolatban, egy nő hat személyiségének szexuális életével.) Ebben a hat – de inkább hét – életben Neville a szívfájdalmas homoerotikát, Susan a szenvedélyes anyaságot, Jinny az örömteli és promiszkuus nárcizmust, Bernard az atyai biztonságot, Louis és Rhoda valamiféle iker-elzártaságot, cölibátust képvisel, a lappangó hetedik pedig, aki annyira idegesíti a *Kilobbant sejtcsomók* Tandoriját, a korán meghalt Percival, az ártatlan és ignoráns lovag. („...nehezen bírtam a csodás regényben, a tényleg világirodalmi ranggal krém-dö-la-krém szövegben ezt a butuskaságot, még hogy Percival, feszengtem...” – Nem értem én ezt a feszengést: nem vette volna észre TD, hogy Percival butuska, nem a regény? És hogy nem a hat szereplő titkos szerelme ő, hanem csak Neville-é? És hogy a többiek szeretetvonalai – egyébként a Neville-éi is – igencsak kuszák? És hogy ez nem valamiféle poligámia, amit a Bloomsbury-körnek tulajdonít, majd zokon vesz tőlük, hanem a létérzékelés megformálása?)

Kilenc fázisban formálja meg Virginia Woolf a hat szereplő gondolatait, a gyerekkor egyik napjától az öregkoréig. Ismétlem, semmi lényeg. Különbő emberek különféle gondolatokkal, különféle prioritásokkal, különféle érzékenységekkel. A két szerzeteslelkű (Rhoda és Louis) párbeszédén kívül szó nincs arról, hogy a figurák egymással beszélnek. Hogyan is írhatja Tandori a *Kilobbant sejtcsomókban*: „nem mindig igaz, hogy »mondta«?! Jóllehet az eredeti *said* sokkal kevésbé feltételezi a megszólítottat, mint a „mondta”, a „szólt” sokkal jobban képes volna a személytelenséget visszaadni (használgják is időnként a magyar fordítók, de érthetetlen, miért kell variálni, ha az eredetiben csak *said* van). Az angol szöveg olvasójának evidencia, hogy semmiféle dialógus ez a szöveg nem akar lenni. A *Kilobbant sejtcsomókban* a párbeszéd koholt elvárásának való nem megfelelés miatt válik a regény némiképp elmarasztalhatóvá.

Az egymástól igencsak különböző érzékelésmódok a *Hullámokban* egyetlen személyhez tartoznak, ez a regény nagy állítása, hogy a sok, megformált különbség mind ugyanannak az embernek az életkedve (szexualitása). Bernard mondja az utolsó fázisban: „Nemcsak elkülönült egyénekként létezőnk, hanem úgy is, mint az anyag megkülönböztethetetlen csimbókjai.” (Mátyás Sándor fordításában.)

S ha tudja ezt Tandori – mert *Torlandójának* nem hiszem el, hogy nem tudja, a *Kilobbant sejtcsomókat* meg tévedésnek tartom –, miért beszél *ködevésről*? Konkrétan érti? Mert konkrétan jó. A *Torlandó* sztorija – a „cécó” előtti rész – majdnem úgy végződik, hogy az életkedvet és a *Hullámokat* együtt látja:

„És valahol a kastélytól nem messze, Lavinelék kiégett szállodájának is a közelében, ott vannak a hangulatos kisvendéglők, peccsenyesütők. Igaz, a tüzek mind többször törnek rájuk. A vizek mind gyakrabban öntenek ki. Sokszor az emberek maguk hibásak. Mit telepednek meg épp ott, veszélyes helyeken?

Az emberek. Mít telepedtek meg?

— — De ha egyszer már hozták, hozták az összejetet, vagy mi a csudát, verték a partra a hullámok, a hullámok — —

VÉGE”

Virginia Woolf korában a biológiai megközelítés a határtalan szabadság érzetét keltette – kétségkívül itt a művelt középosztálybeliekről van szó, akik egyáltalán tudomást szerezhettek az újabbnál újabb felfedezésekről, és anyagi helyzetük is lehetővé tette, hogy függetlenségüket megélik, hogy évszázados elnyomó intézményeknek ne kelljen engedelmeskedniök. A *hullámokban* Woolf a cselekmény („plot”) óhatatlan elvonatkoztatásai helyett a ritmus érzékiségére épít, azt találja ki, hogyan lakhatja be a próza a testet: izmokat, idegeket, beleket, véreket („It would also inhabit the body: »Muscles, nerves, intestines, blood-vessels, all that makes the coil and spring of our being, the unconscious hum of the engine, as well as the dart and flicker of the tongue«” – idézi Woolf naplójából Gillian Beer, az Oxford University Press *The Waves*-kiadásában). Az *Orlando* pedig a határtalan függetlenség regénye – gondoljuk el, időtől, tértől, nemtől függetlenül élni, az volna ám az igazi!, gondolhatták –, a *Torlandó* már az összetorlódásé, személyek személytelen, véletlenszerű ütközésének és földcsuszamlásoknak, valamint egyéb természeti katasztrófáknak a regénye, vagy inkább: regényének kommentált vázlata. A két mű keletkezési ideje közötti periódus a *Torlandó* szerint új felismeréseket nem hozott, csak a régiak koptak el és torlódtak egymásba. Ez kétségkívül megalapozott hangulat lehet, vagy érzés, de azért sorolhatnánk, mindenek ellenére, ezt-azt. Hogy volna más is, mint lektűrre és szoftpornóvá torlasztott szexualitás.

Az, hogy Tandorinak szoftpornót (a határ: gyermek- és állatpornót azért nem) kell fordítania – nem tudhatom, mennyire kell, végtére is Tess D’Ubervilles is hagyta magát megerőszkolni, és a regény paraméterein belül nem nagyon volt mit tennie, de azóta a társadalmi viszonyok még többet változtak, mint a Bloomsbury virágzása óta – társadalmi kérdés, másutt és másképpen kellene arról értekezni. A regény olvasásakor olykor gondoltam azt, hogy ennél már jobb szeretnék inkább petíciókat és kiáltványokat olvasni. Amit akár a *Torlandó* javára is írhatunk: míg a félig-meddig mintának tekintett a *Hullámokban* Woolf végül nem valósította meg tervét, hogy osztálya nyelvi határait átlépje, és az általa egyébként látogatott munkáskörök nyelvhasználatát is megformálja, Tandorinál teljes pompájában megjelenik – no, nem a munkásosztály nyelve, mert ma már nincsen munkásosztály, az elnyomottak és kizsákmányoltak kábultan visszhangozzák a média által közvetített, az elnyomásukat gördülékennyé tévő nyelvet – szóval a 2008-as regényben a jelenkor tömegnyelve, a globális sematizmus nyelve pompázik. Reflektáltan, vagyis Tandori jelzi, hogy ezt most így, ilyen sematikusán írja – például: „égett a vágytól” –, mert a Lemon-tóparti sztori több világvárosban egyszerre megjelenő „világregénye” ezt kívánja, de ennyi.

A fenntartásokról – talán újfent kiadói elvárásoknak eleget téve – hallgat.

Ha társadalmi kérdések felől olvassuk a *Torlandót*, azt látjuk, hogy ahelyett esetleg, hogy a botrányos helyzetre ráébresztene – ostoba, színvonalatlan, sematikus könyveket fordítok, emberek!, mert ha nem, éhen halok! (vagy másképpen semmisülök meg!) –, megadja a lehetőséget arra, hogy az olvasó a (szöveg-, etikai-, biológiai- stb.) romlottságok ábrázolását ünnepelje. Virginia Woolfról, az emberről a két visszatérő információt: (1) gyermekkorában mostohafivérei szexuálisan visszaéltek vele és (2) leszbikus volt. Mindkét

információhoz „brr” jellegű kommentárt fűz, ami, lássuk be, kevés ahhoz, hogy bármit is árnyaltabban lásson az olvasó, arra viszont pont jó, hogy a VIP-ekkel kapcsolatos bizsergető információkra éhes, de alapjában a biztonságot, változatlanságot kedvelő – tehát igenis: „brr” – népeket néhány pillanat erejéig elszórakoztassa.

(Egyébként még kevésbé értem a magyar kiadói politikát. Nem tudom, honnan veszi, hogy csak az idiotizmusokra vevő a magyar nép, s minden, ami a gondolkodás veszélyes kalandjába sodorná az embert, menthetetlenül bukásra van ítélve. Mondjuk, a mifelénk olvashatatlan, szépelgő intellektualizmussal bélyegzett Woolf-regények már azelőtt, hogy egyetemeken kötelező bibliográfiává váltak volna, s így tuti bizniszt jelentenének, Angliában és Amerikában százezres példányszámban keltek el, ebből élt, s még autómobil is vásárolt magának Virginia és Leonard Woolf. Erre az szokott lenni az érv, hogy magyarul úgy 15 millió ember olvas, angolul néhány milliárd, és ezzel nincs is mit vitatkozni, azzal viszont igen, hogy miért kell a magyarul olvasókat az intellektuális mizéria szintjén általánosítani? Miért, miért, hát hogy jobban bekaphassalak, azért.)

A *Kilobbant sejtcsomók* más kiadói megfontolásoknak próbál eleget tenni, itt másféleképpen van az olvasó alábecsülve. A premisszák: (1) Woolf könyvei kitartóan jól eladhatóak a maguk műfajában (lásd kötelező bibliográfia az egyetemen plusz a bolognai egyetempolitika, miszerint majd’ minden érettségizett továbbtanul), (2) Tandori Dezső, hét Woolf-regény fordítója, szaktekintély lehet a bölcsészhallgatók körében (az is, méltán). Írassunk hát vele egy könyvet Woolfról, s mindenki jól jár.

Ha a jóljárást eladott példányszámban számítjuk, akkor valószínű, hogy bekövetkezett – csak a szegény olvasó nem részesül semmiféle, olvasás révén elérhető intellektuális örömben. A visszatérő motívumok két legidegesítőbb köre: a dicső Európa Könyvkiadó, mely, lám, milyen kitűnő könyveket ad ki (Woolfok, ez, Bécsy Ágnes kitűnője, a borítók kitűnősége), valamint a szerző-narrátor alhasi fájdalmai és karjának zsibbadása. Nyilván ez utóbbi téma a szerzőt még jobban idegesítheti. Egy magamfajta olvasó még hajlamos lenne nem győzni örvendezni azon, hogy végre, a bevált irodalom-recept helyett, miszerint a zseniális művek elterelik a bánatról, fájdalomról a figyelmet, itt más van: itt ugyan hiába a téma a sok zseniális regény, maradunk a fájdalommal. Szép gondolat, nem? Szóval a legkevésbé sem gondolom azt, hogy az alhasi fájdalmakból ne lehetne jó, szublimációmentes irodalmat csinálni, s ilyesmiről egy szerző az orvosával kellene, hogy konzultáljon. Dehogyis.

A megírt Woolf-képpel van gond (a néhány vonalból megrajzolt Virginia-arcokba sokkal több mindent van módunk belelátni). Tandori több Woolf-életrajzot emleget, amelyek alapján a *Torlandó* kapcsán jelzett két személyi információt (gyermekabúzus és leszbikus kapcsolat) itt is – idegenkedését, távolságtartását mindannyiszor jelezve – előadja, kiegészítve Virginia Woolf „betegségnek” tartott időnkénti pszichés kríziseivel. Nem túlságosan fontos tényként kezeli ezeket a személyes ügyeket – viszont ha nem fontos, ha nem nagyon van mindez összefüggésben a hét, Tandori-fordította regénnyel, akkor miért beszél róla? Miért sulykolja, hogy ezek tények? Miért és kinek hiszi el, hogy Virginia Woolf „beteg” volt? Miféle „betegség”-fogalmat használ? (Mondjuk a Vita Sackville-West fia, Nigel Nicolson által írt Virginia-biográfiában a pszichés zavarok, depresszív időszakok nagyjából három élettörténeti periódusra jellemzőek, azokban meg olyan események történtek [az anya halála, felnőttkor-küszöb és második világháború], amelyek teljesen jogossá teszik a végtelen szomorúságot, kétségbeesést, akár hallucinációt is. Nem beszélve a gyanús gyógyszerekről, melyeket akkoriban ilyen esetekben fölírta. Tandori mindezt figyelmen kívül hagyva, kíméletlenül és értetlenül túldimenzionálja Virginia betegségét. Az író öngyilkossága ezúttal is maradéktalanul meg van indokolva: beteg volt, s ha nem vetett volna véget életének, elmeegógyintézetbe zárják. [S hogy miért zárják be, ha valaki nagy bajban van, nem kérdés.] Virginia hihetetlenül világos búcsúlevele

Tandorit sem hozza bár annyira zavarba, hogy az elmezavar-tézist ne tényként kezelné. Ugyanilyen diszkriminatív nézetekkel találkozunk akkor, amikor Tandori, anélkül, hogy ezt a kifejezést használná, de minden körülírásával utal (és saját izolált életmódjára terelve a szót) arra, hogy a Bloomsbury-kör promiszkuus viszonyait jellemzi, hogy az a Gerald Duckworth adja ki Woolf első könyvét, aki öt hatéves korában megerőszkolta. Nicolson szerint a visszaélés abban állt, hogy a 18 éves Gerald végigsimogatta a kislány testét – ami persze bőven okozhat traumát, de a nő nyomorúságos társadalmi helyzetének Woolf által is oly világosan szóvá tett voltát egy egyszeri és egyedi brutalitásra (?) visszavezetni, abból pedig a szerzőnő „fixációit” kikövetkeztetni, félrevezető.)

A regényekre vonatkozóan egyetlen megfontolandó mondatot sem találtam, nyilván nem is ez volt Tandori szándéka abból a következetességből ítélve, ahogy folyamatosan eltereli a témáról a szót. (És azzal menti föl magát a címből fakadó olvasói elvárással szemben, hogy ő itt regényt írt, nem afféle tudományos művet.) A kiadói elvárások kicsit jobban járnak: a lapos személyes tetszésnyilvánítások révén legalább a létjogosultságukat elismeri. (Példák, véletlenszerűen válogatva: „Személyre szóló tetszést hozott számomra *Az évek.*”; „Igen, több nekem már nem kell, ismétlem el, Virginiából sem, ha e könyvem befejeztem. Aligha fogom őt olvasgatni, végképp nem a róla szóló irodalmat. Közelebb van ő hozzám annál.”; „... azért nem érzek úgy 51%-nál többet Virginia (az ember) iránt, mert valami hiányzik. Az életmű viszont teljes.”)

Közelebb van? Lehet, viszont a fordítás és az eredeti mű között olykor elég komoly a távolság. *A hullámokat* nézegettem meg eredetiben, a korábbi, Mátyás Sándor-féle és az újabb, Tandori-féle fordításban, s nem találtam mást, mint amit Séllei Nóra két másik Woolf-regény fordításáról (a *Felvonások között*ről: *Jelenkor*, 2006. május, *Az évekről*: *ÉS*, 50. évf. 24. szám) kifejtett: míg az eredetiben a kifejezések és szerkezetek keresetleneknek, természeteseknek, létezőknek tűnnek (ez éppoly nagy munkával jár, mint a poetizálás), Tandorinál a Woolf-próza szépeleg.

Természetesen a szépelgésnek társadalmi okai is vannak: magyarul nincs – nem volt, és most már nem is lesz – középosztály, így annak nyelve sincsen [vagy fordítva], ami tehát Woolfnál szimpla választékosság volt, az magyarul fennkölt parádézás lett. (Újra kellene fordítani az egész Woolfot!) Az ismétlésekből adódó ritmust, például, egyszerűen megszünteti valamiféle újatmondani-akarással:

„And time”, said Bernard, ‘lets fall its drops. The drop that has formed on the roof of the soul falls. On the roof of my mind time, forming, lets fall its drops.’

„– És az idő hullatja cseppjeit – szól Bernard. – A csepp, mely megformálódott a lélek ereszén, lehull. Az értelmem ereszén megformálódó idő lehullatja cseppjét.” (Mátyás Sándor)

„– És az idő – szól Bernard –, hullatja cseppjeit. A csepp, mely a lélek tetőereszén formálódott, hull. Elmém tetején az idő megformál s pottyant egy cseppet.” (Tandori Dezső)

A *lets fall its drops* változatlanul ismétlődik Woolfnál, Tandorinál pottyantás lesz a hullásból – érdekes gondolat, de nem Woolfé. Mindkét magyar változatban viszont elmarad a *lets*: a *hadd* hullassa az idő a cseppjeit. Bernard ezt a naplemente-fázisban mondja, amelyikben a hat szereplő közül már csak ő beszél. Az atyai lét, a biztonság vágya mondja ezt, ő mondja, hogy hadd hulljon. Ő, aki a legtöbbet tudott elfogadni az élettől lázadás nélkül, csak ő maradt, hogy az idő hullását is elfogadja, neki van szava az idő hullására. Nem tudomásul veszi, hogy lám-lám, eljárt az idő, s nem is pottyantja le magáról, hanem *áldását adja rá*. Szerintem ez különbség.

Van, ahol vicces, ahogy a korábbi fordítás nyilvánvaló tévedését átveszi: „I wish to be harnessed to a cart, a vegetable-cart that rattles over the cobbles” – mondja Bernard a naplemente-fázisban. Mátyás Sándornál: „Inkább legyenek zöldségekocsiba fogott számár, mely az úttest kockakövén caplat.” Tandori: „Legyenek inkább kordé, zöldséges kordé elé

befogott számár, baktassak a kockaköves úton.” Látjuk, számár csak a két magyar mondatban van. Angolul se előtte, se utána *donkey*-nak nincs nyoma.

S most hadd tegyük fel utolsó kérdésünket: mi köze a Lemon-tóparti limonádénak Tandorihoz?

A *Torlandó szörfpóker* Tandorija a Tandori-életműből ismert TD monogrammal jelölt énbeszélővel meséli el Bernie szoftpornó-fordítási kalandját. A szoftpornót, a jelen írás első bekezdésében vázolt történetet Bernie és TD „világregénynek” mondja, mivel – a könyv szerint *mivel* – ugyanarra az időpontra tervezik a kiadók a könyv megjelenését különféle világnyelveken, több világvárosban. Bernie úgy van kitalálva, hogy valahol Svájc vagy Németország határán él, és az a feladata, hogy hollandról németre fordítsa a limonádét. Ezért őt jól megfizetik, szemben TD-vel, akit a *Torlandó* szerint kevésbé jól fizetnek meg hasonló munkáért. Bernie tehát fordítja a szoftpornót, meséli Bernának, feleségének, aki továbbmeséli szomszédaiknak. Míg nem szomszédaik élete ugyanolyan kacifántosan pornografikus nem lesz, mint a Lemon-partiaké, nem csoda, hogy Bernie időnként keveri a fordított történetet a szomszédaival, jókat nevetnek Bernával, amikor elképzelik, hogy milyen jól kijönne, mondjuk, Pauline barátnéjuk Egy Tiszta Nővel. Nem ártatlan ez a játék sem: a világregényben tűzvészben ég le Lavinélék vadonatúj szállodája, Berniék falujában a patak árad meg annyira, hogy Colin barátjuk megfullad, aztán a hegy is megcsuszamlik, Bernie és Berna ekkor lelik halálukat. TD ezzel kapcsolatban zárójelben: „te jó ég, mi?!”. Mert hát a TD nevű szereplő és Bernie között is átcsúszás van, amit a nyomtatott részben olyan fordulatok jeleznek, mint például a „Bernie magyar agya”, vagy a mindkettejük által nézett *Gazdagok és szépek* sorozat a SAT1-en. Ez utóbbi persze nem szól az identitások azonoságáról, ahogy Rihanna megidézett *Elá-elá* című dala sem annyira univerzális, mint amennyire globális (a *Torlandó* egén olyan metafizikai entitások merülnek még fel, mint Clint E., Robbie W., Omar Sh., Nadal spanyol sztárteniszező – külön kedvesség, hogy Prince *Purple Rain* című számát Bernie-TD *Bíbor eső*ként említi).

A *Még egy kis cécó* kéziratos részében szorul el a magamfajta olvasó szíve, amikor látja Tandori szerzetreméltó betűivel leírva: „Ez a könyv a zsenge szerelemről szóló könyv lett volna. Ennek reméltem. És ez lett. Hamar. Csoda, hogy a nem-zsenge szerelemről akkor én inkább nem? Valaki bölcsen mondta, »vádra«: »A verebokról írt, a verebokról írt... miért, kikről írt volna?!« HÁT EZ AZ.”

Mert Bernie-TD-nek fordítás közben fölmerülnek az emlékei, hogyan is ismerkedtek meg Bernával, mert valaha ő is megérkezett valahová vonattal, akárcsak Avon, és Berna várta őt, akárcsak Avont Miën. Tovább másként történt, de Bernie-TD a *Torlandó*ban úgy érzi, a Lemon-tóparti promiszkuus viszonyok utólag megmásítják Berniék szerelmi történetét is. Igen: ez volt Virginia Woolf felismerése is a *Hullámokban*, hogy „nem csupán elkülönült egyedekként léteünk, de mint az anyag gubanc-egyformáságai is”. (Tandori Dezső fordítása.)

Amellett, hogy a *Hullámok* kerete éppen a Tandori-életmű két nagy témája, hiszen a madarak ébredésével kezdődik, és Percival lovon lelt halálának említésével a ló-halál asszociáció megerősítésével zárul, itt, *ebben a materiális misztikában* van mérhetetlenül közel Tandori Woolfhoz. Tandori *Torlandó*jának felismerése: a legócskább szoftpornó is az én nagy, létmeghatározó történetemet mondja.

Már csak egy legeslegutolsó *hadd*: hadd zárjam e több helyütt is éles bírálatot a *Torlandó* két sorával:

Ha nem írok regényeket, rám szakad a föld.

Ha írok, már csak az ég.

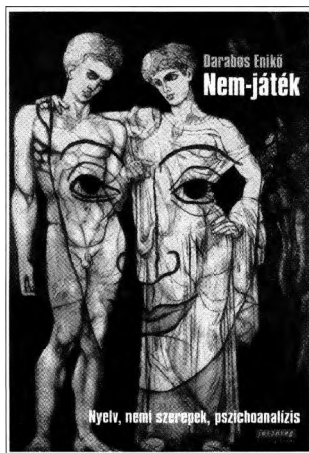
MESTER(DIS)KURZUS

Darabos Enikő: *Nem-játék*

A feminista kritika teoretikus szövegeinek jókora hányadát teszik ki a pszichoanalízissel és a filozófiatörténettel foglalkozó szövegek. A kitüntetett figyelem oka, hogy a pszichoanalízis elsőként próbálta leírni és értelmezni a nemi különbséget és a nemi szerepek kialakulását, miközben reprezentációs rendszerként részt is vett, részt is vesz azok előállításában; a filozófia pedig a diskurzusok diskurzusaként a nyugati metafizika fallogocentrikus működésének és vakfoltjainak kitüntetett helye.¹ Darabos Enikő *Nem-játék* című, a József Műhely Kiadónál megjelent könyve maga is a két diskurzus feminista olvasatainak sorába illeszkedik, hiszen a kötet fejezetei közül az első három Nietzsche, Freud, Lacan életművére és a nőkhöz, nőiséghez kapcsolódó írásaira koncentrálnak, a negyedik pedig Julia Kristeva khóra-fogalma és a maternális inskripciók Cynthia Chase-féle fogalma köré szerveződik. A szöveg előre- és visszautalásai révén folyamatos átjárást biztosít a négy fejezet között, de figyelemre méltóan sokrétű tájékozottságról adva tanúbizonyságot a filozófia, pszichoanalízis, nyelvészet tágabb mezejét is folyamatosan játékba hozza – mindezt könnyed, olvasmányos stílusban, megvilágító erejű kitételekkel és összekapcsolásokkal.²

Már a felsorolás alapján nyilvánvaló, hogy – attól függően, milyen perspektívában vesszük szemügyre őket – egyes fejezetek szorosabban is összekapcsolhatók egymással, némiképp elkülönöződve a többitől. Az egyik ilyen lehetséges összetartó konfigurációra a Nietzsche–Freud–Lacan trió kapcsán mutathatunk rá. Mindhárom szerző életművében találkozunk a nőiséghez kapcsolódó degradáló kitételekkel. Ám a szoros olvasat nem veszi névértéken ezeket a kijelentéseket, inkább a gyanú hermeneutikáját működésbe léptetve a kijelentéseket létrehozó retorikai és (pszichoanalitikus értelemben vett) tudattalan műveletekre koncentrálnak, mint erre Nietzsche és Freud esetében egy meglehetősen erős, Lacan esetében az előbbiekhöz képest kevésbé masszív értelmező irányzat rámutat. Darabos Enikő

¹ Vö. Irigaray kijelentésével: „(...) hacsak nem ragaszkodunk naivitásból vagy néha taktikai megfontolásból néhány lezárt- vagy határterülethez – magát a filozófiai diskurzust kell megvizsgálni, mintegy megzavarni, amennyiben az kijelöli a többi számára a szabályokat, és amennyiben létrehozza a diskurzusról szóló diskurzust. (...) Ez az értelmező újraolvasás már a pszichoanalitikus módszert is jelenti.” „A diskurzus hatalma, a nőiség alárendeltsége”, in: Csabai M.–Erős F. (szerk.): *Freud titokzatos tárgya. Pszichoanalízis és női szexualitás*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1997. 229.

² Talán egy ponton, a Lacan-szövegek bibliográfiai adatait illetően lehetne kicsit explicitebb az amúgy nagyszerű könyv. A CF rövidítést nem oldja fel, így nem tudjuk meg, hogy a *Les quatre concepts fondamentaux* című kötetről van szó, az *Écrits* kapcsán pedig a felhasznált szövegek címe helyett csak az 1966-os kiadás oldalszámaira hivatkozik – nehéz helyzetbe hozva azt, aki másik kiadás alapján próbál tájékozódni.

József Műhely
Budapest, 2008
160 oldal, 1990 Ft

szövege ehhez a kérdésirányhoz csatlakozva módszertanként a mítoszfejtés és a retorikai analízis eszközeit használja, továbbá kitüntetett figyelemmel fordul azon szöveghelyek felé, melyek egymás mellé helyezve az adott életművek inkonzisztenciáját teszik láthatóvá.

A mítoszfejtés egyfelől a konkrétan megidézett mitológiai utalások kontextualizálását célozza, ami minden esetben az adott szövegrész kijelentésével ellentétes mozgásokat indít el. Egy a női szexualitásról rendezendő konferenciát proponáló, a téma fölött látszólag magabiztosan diszponáló Lacan-szöveg Teiresziász sorsának képbe hozásával kasztrációs szorongásról árulkodik.³ A mítoszfejtés másik változata a hasonlóság elvén maga idézi meg a mitológiát, s gondolja tovább ennek következményeit. A férfiasság és a nőiesség fogalmába tartalmat önteni képtelen Freudról a szerző a Danaidákra asszociál, akiknek a matriarchális kultúrából származó értelmezése nyomán (a vízzel töltött lyukas korsókkal eredetileg az esővárászlást célozták) a pszichoanalízis mágikus műveletként tételeződik. A mítoszfejtés harmadik útját Nár西斯 történetének újabb és újabb felelevenítése jelenti, melynek során Darabos lebilincselő szemléletességgel és találékonysággal mutat rá a történet egyes rétegei és az egymást továbbgondoló-továbbbővíró pszichoanalitikus elméleti kitételek közti, úgyszólván illusztratív kapcsolatra.

A retorikai analízist és jelentőségét leginkább Freud legitimációs krízisének példájával szemléltethetjük. Freud eleinte a katartikus terápiának nevezett módszerrel gyógyította hisztériás betegeit: a hipnózisba merített páciens újraélte traumája eredetét, melyet Freud ekkor még egy szexuális abúzusra vezetett vissza; később a hipnózist testi kontaktusra cserélte (kezével nyomást fejtett ki a páciens homlokán), feltételezve, hogy a szomatikus inger segíti a páciens felidézésvisszaemlékezését. Minthogy Freud a pszichoanalízist a természettudomány rangjára kívánta emelni, a terápiából a hipnózishoz hasonlóan az érintés is eltűnik, a „puszta”, testetlen beszélőkúrának adva át a helyet.⁴ Effele biografikus és tudománytörténeti adalékokból azonban semmi nem jelenik meg a könyvben, a szerző kizárólag a szövegekre koncentrálna teszi láthatóvá, hogy Freud a tagadás (Verneinung) révén hogyan igyekszik eltörölni az elméletét formáló elődök nyomát, és hogy ezzel a szerzőség és a pszichoanalízis természettudományként való legitimálása feletti szorongását fedi (f)el.

Az egymással feszültségben álló szövegrészek egymás mellé helyezése egyrészt annak kiemelését szolgálja, hogy mindhárom szerző esetében tetten érhető az a momentum, amikor diskurzusuk saját definíciójuk értelmében nőiessé válik. A fogalmaiba tartalmat önteni képtelen Freud Danaida, a nőiségről szóló írásaiban pedig ugyanolyan jelzőkkel illeti önmön diskurzusát, mint amelyekkel a női szexualitást írja le. Lacan idézett javaslatában a női szexualitás kapcsán az igazság megismerhetőségét, azaz a fallikus törvény alól való részleges kibújás lehetőségét tartja fenn a maga (illetve az analitikus társadalom) részére, amely pozíció kései szemináriumában a nők számára tételeződik. A dogmatikus filozófiának való ellenszegülés, hol Nietzsche saját, hol a nőként tételezett igazság jellemzője, a jelzős szerketek néhány szövegében megfigyelhető halmozása pedig a címázkodást idézi, melyet Nietzsche jellegzetesen női műveletnek tartott. Mindemellett Freudnál az egymással inkohere ns részek egymás mellé állításának további tétje van, hiszen esetében egy diszkurzív terület megnyitásával van dolgunk. A nőiség alakzatának ellentmondásos freudi alkalmazásai kapcsán a szerző rámutat, hogy „a pszichoanalitikus nőfigura értelmezhető úgy is, mint az elmélet ideologikus alapjainak elfedésére tett elszánt kísérlet jelölője.” (51.)

A könyv fejezeteit összerendező másik lehetséges perspektíva a pszichoanalitikus szer-

³ „...a női szexualitásról tartott konferencia nem fenyeget minket azzal, hogy Teiresziász sorsára jutunk” – idézi Darabos Enikő: *Nem-játék*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2008. 92.

⁴ Vö. Peggy Phelan: „Immobile legs, stalled words: psychoanalysis and moving deaths”, in: *Mourning Sex*, Routledge, London, 1997. 50–52. Laplanche és Pontalis a terápiás módszer változását az elméleti háttér formálódásával magyarázzák. Laplanche-Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*, Albert Sándor, Burján Mónika, Gyimesi Tímea, Pálffy Miklós (ford.), Akadémiai, Budapest, 1988. 248–250.

zőket, Freudot, Lacant, Kristevát és Chase-t helyezi közös platformra. Ezen belül Freud és Lacan, illetve a velük foglalkozó fejezetek között egy harmadik, minden eddiginél erősebb kapocs feltételezhető. Lacan „vissza Freudhoz” programja értelmezhető ismétléskényszerként, az elfojtott visszatéréseként, életműve akár a pszichoanalízis tüneteként is olvasható.⁵

A pszichoanalízisre koncentráló fejezetek vezérfonala a jelölés és az én-képzet kialakulásának összefüggése, az ehhez kapcsolódó kulcsfogalmak mentén haladunk előre. A szá-
lak a kötet zárófejezetében futnak össze, ahol a Freudot újraolvasó Lacant továbbgondoló Kristeva, illetve az őt és Warminskit továbbolvasó Cynthia Chase szövegei nyomán a „maternális inskripciók” alternatívája tárul fel. Ezek az anyaság és a nőiség reprezentációs rendszereinek radikális újragondolására kínálnak lehetőséget. Olyan materiális nyomokról van szó, melyekhez merőben ideologikus antropomorfizáló gesztussal rendelünk a nemiség mátrixa által kondicionált jelentést (ennek ősmintája a „maternális inskripciók” gondoskodó anyai arccá és az anya fallosz iránti vágyává való olvasása, melyből egy áttevés során az elsődleges azonosuláshoz „szükséges” Imaginárius Apa tételeződik).

Az utolsó fejezetet olvasva válik érthetővé, hogy miért annyira szelektív a szerző a megelőző részekben. Így például teljesen mellőzi a megidézett freudi és lacani tézisek korabeli női alternatíváit, nem ütközteti a kifejtetteket például Melanie Klein a kasztrációs szorongásról, Lou Andreas-Salomé a szüzesség tabujáról, vagy Luce Irigaray a misztikusok női tapasztalatairól szóló nézeteivel. Nincsen szüksége rá, hiszen egyrészt az idézett szövegek állításait önnön figurativitásuk dekonstruálja, másrészt pedig ezekből az elméletekből csak azok a részek a fontosak számára, amelyek a khóra és a maternális inskripciók elméletének szituálásához és megalapozásához szükségesek. Ez magyarázza azt is, hogy bár egyfelől a kötet időrendet tart, Darabos hosszabban értekezik Lacanról, mint Freudról, hiszen előbbi nyelvelméleti keretben írta újra a pszichoanalízis atyjának megsejtéseit. A szerzőt az öntudat első csírái kapcsán nem annyira a szexus felvétele (Butler), a nemileg differenciált szubjektum létrejötte érdekli, (amely kérdéskör felé kitüntetett figyelemmel fordul a feminista pszichoanalitikus elmélet egy része) sokkal inkább ennek összefüggése a jelhasználattal. Így szemlélve a helyzetet, mintha a pszichoanalízis által elemzett archaikus háromszög-helyzettel lenne dolgunk. A pszichoanalízis és a de Man-i retorikaelmélet belátásait ötvöző feminista olvasat szimbolikus ágensként lép fel, amennyiben strukturálja Freud és Lacan helyzetét, illetve viszonyukat egymáshoz a könyvben, hiszen ennek fényében állnak előt-
tünk a művek. A könyv szerkezete úgy játssza újra az ödipális háromszöget, hogy a nem-játék jegyében felcseréli a megszokott nemi pozíciókat: anya/Freud-gyermek/Lacan-szimbolikus ágens/Chase.⁶ De ez a háromszög-helyzet (az analízis ödipális struktúrája okán) a pszichoanalízis terápiás üléseinek szituációját is megidézi: az alany, a tudattalanját képviselő (szóra bíró) analitikus és kettejük dialógusának performatív beszédaktusában születő belátások (insights), az analízis „igazsága”, amelyet azonban ők nem uralhatnak, nincsenek tudatában, és nem is tartozik hozzájuk.⁷

A kötetet szervező metaforák közül a színháziak a legszerteágzóbbak és legáthatóbbak. Ez persze nem meglepő, tekintve, hogy maga Freud is különösen gyakran használt színházi metaforákat, továbbá a posztmodern korban a színház kulturális modellként szolgál.⁸ De rá-

⁵ Shoshana Felman megfogalmazása. Shoshana Felman: *Jacques Lacan and the Adventure of Insight. Psychoanalysis and Contemporary Culture*, HUP, Cambridge, 1987. 8–9.

⁶ Míg Freud egy fejlődési szakaszt látott benne, Lacan az Ödipusz-komplexust elsősorban struktúrájának tekintette, melyben a harmadik terminus, a szimbolikus ágens határozza meg, strukturálja a másik kettő helyzetét és egymáshoz való viszonyát. A fenti sémában Freud és Lacan helye bizonyos szempontból fel is cserélhető.

⁷ Az analízis ezen értelmezése Shoshana Felmantól származik. Felman, i. m., 122–128.

⁸ A színházi metaforáknak a freudi elméletben játszott szerepéhez lásd: Philippe Lacoue-Labarthe: „A színpad: ősi”, in: Bókay A.–Erős F. (szerk): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*, Filum Kiadó, Budapest, 1998. 313–327. A színházi metaforák posztmodern burjánzásának a színház kulturális modell voltával való összefüggéséhez: Erika Fischer-Lichte: „A színház mint kulturális modell”, *Theatron*, 1999/ tavasz, 67–80.

mutathatunk egy történeti kapcsolatra is a könyv kérdésfeltevései és a színház mint reprezentációs forma között. Az európai színháztörténet kezdetét jelentő görög színház előzményének a misztériumokat tekintik, amelyek azonban egy fontos ponton különböztek az intézményesült színháztól. A misztériumokban nők és férfiak egyenrangú félként vehettek részt, míg a színház azon gazdasági-társadalmi-kulturális változások részeként jelent meg, melyek a patriarchátus beköszöntét jelzik. A nők a színpadon biztosan nem lehettek jelen, de feltehetően a nézők között sem.⁹ Patriarchális beágyazottsága ellenére a színház folyamatosan színre vitte, megtestesítette a patriarchátus zavarát is. A görögöknél például a kint/bent, otthon/külvilág oppozíciós párok és nemi értelmezésük elbizonytalanításával, és azzal, hogy a színjátszás folyamata mind a színész, mind a néző részéről a korban nőiesként definiált pszichikai és fizikai cselekedeteket kívánt.¹⁰

A kötetet záró utószó a könyvben foglaltak lehetséges politikai hasznával, hasznosításával foglalkozik, eközben halványan a mentegetőzés és a vádemelés performatív beszédműfaját is megidézi. A szerző meglehetősen óvatos a könyv politikai hatékonyságát illetően, kételyeit a feminizmus egyfajta definíciójához köti, amellyel szemben kijelöli saját pozícióját. „Nem is vagyok biztos abban, hogy az itt bemutatott és működtetett, a mindenkori értelmezés felforgató erejére hagyatkozó észjárás vagy kérdezőmód nevezhető-e feministának egyáltalán. Bizonyára olvasóim közül sokan fogják azt gondolni, hogy a legkevésbé sem, amennyiben nem áll ki direkt módon a nők jogaiért, nem harcol a nemi hierarchia eltörléséért, és főként, nem fordítja meg a nemi különbségen alapuló oppozíciópárt (férfi-nő) azzal, hogy harsányan kikiáltja az alávetett terminus felsőbbrendűségét.” (147.) Mint arra Gayatri Chakravorty Spivak *Feminizmus és dekonstrukció ismét: egyezkedések* című, a szerző által is idézett szövege utal, a pszichoanalitikus elmélet nem alkalmas közvetlenül egy feminista politikai agenda megalapozására. „A megismerő és a cselekvő szubjektum viszonya inkább tetszik szakadásnak, semmint folyamatos haladásnak. A strukturalista és posztstrukturalista pszichoanalízisnek bizonyosan jelentékeny adomány, hogy termékeny nyugtalanságot keltett bennünk e viszony tekintetében. (...) a nyugtalanságnak nem kell olyan hajthatatlannak lennie, hogy akár az elméletet, akár a gyakorlatot részesítsük előnyben, vagy feltételezzük, hogy elérhető folytonosság van köztük.”¹¹ Spivak e szövege egy feminista etikopolitika megalapozásának lehetőségével foglalkozik, melyhez Derrida második korszakának olvasáspolitikáját tartja irányadónak. Nem azt akarja közvetlenül továbbgondolni, kiindulópontként használni, amit Derrida ezekben a szövegekben mond, hanem azt, ahogyan mondja / teszi (a szöveg narratíva és morfológia névvel illeti ezt a különbséget, megjegyezve, hogy természetesen a morfológia is narratíva, amennyiben egy olvasaton alapszik). A kétségbevonhatatlan episztemológiai/ontológiai nyereségen túl talán ennek mintájára tudjuk elgondolni a könyv politikai hatékonyságát: nem abban, amit mond, hanem ahogyan mondja / teszi. A patriarchátus szövegeinek alapos, sokrétű, szellemes, találékony, megvilágosító erejű olvasata, mely rámutat a szövegek vakfoltjaira és termékeny belátásaira, mindemellett női alternatívákat állít.

⁹ Sue-Ellen Case: „Hagyományos történelem: feminista dekonstrukció”, *Theatron*, 2003/nyár-ősz, 3–15.

¹⁰ Froma I. Zeitlin: „Playing the Other: Theater, Theatricality and the Feminine in Greek Drama”, in: *Playing the Other. Gender and Society in Classical Greek Literature*, UCP, Chicago, 1996. 341–374.

¹¹ Gayatri Chakravorty Spivak: „Feminizmus és dekonstrukció ismét: egyezkedések”, in: Drozdik Orsolya (szerk.): *Sétáló agyak. Kortárs feminista diskurzus*, Kijárat Kiadó, Budapest, 1998. 43. Spivakhoz hasonlóan Judith Butler is foglalkozik a pszichoanalízis által problematikusá tett kategória-használat („nők”, „nőiség”) politikai programba való átfordításának kérdésével. Az általa javasolt megoldás – véleményem szerint – nem esik messze attól, ahogyan Spivak szövege végén összekapcsolja a két területet. Judith Butler: „Vitában a valóssal”, in: *Jelentős testek. A szexus diskurzív korlátairól*, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2005. 181–210.

A LOGARLÉCTŐL A SPECT-CT-IG

Sz. Koncz István beszélgetése

Kedves, szellemes, művelt, de nagyon határozott, következetes vezetőként emlegetik kollégái és tanártársai Zámbo Katalint. Egyikük azt tanácsolja: nézzem át tudományos közleményeinek listáját. Látni fogom, mondja, hogy jószerével mindennel foglalkozott, ami emberből van. A kislábujjunk hegyétől a fejünk búbjáig. És valóban. A pécsi Nukleáris Medicina Intézet professzorasszonya számtalan publikációt jegyez szerzőként, társszerzőként, és ezek között az agyi keringési zavarok korai fölismerésétől a tüdőembólia képi diagnosztikájának csapdáin át a lábat érintő érbetegségekig minden terület föllelhető. A közelmúlt történetét meséli egy másik kolléga. A gazdasági hivatalból, közismert nevén a GH-ból kapott egy telefont a legnagyobb dologidőben a professzorasszony, hogy azonnal adjon le valami kimutatást. Rendben, felelte Zámbo Katalin, de akkor maga most följön ide tüdőszcintigráfiát leletezni.

Zámbo Katalin 1953. március 10-én született Budapesten. Általános- és középiskolai tanulmányait a fővárosban végezte. Előbbit az Alsóerdősor utcai iskolában, utóbbit a híres-neves Radnóti Miklós Gimnázium matematika-fizika tagozatán. A Semmelweis Egyetemen kezdte meg orvosi tanulmányait, majd második év után, személyes okok miatt Pécsre költözött, és itt is végzett, a Pécsi Orvostudományi Egyetemen. Azóta – hosszabb szegedi és jó pár rövidebb, külföldi tanulmányútját leszámítva – szakmai szempontból jószerével el sem hagyta a várost. Végzés után, két esztendőn át a Gyógyszertani Intézetben volt ösztöndíjas. Az ösztöndíj lejártá után került a jelenlegi, az első és vélhetően utolsó munkahelyére, ahol 1980 őszétől aktív. Bár a név, sőt a működési forma is sokszor változott (volt például Központi Klinikai Radioizotóp Labor is), ő mindvégig hű maradt e területhez. Végigjárta a szakmai ranglétrát. 1998-ban nevezték ki intézetigazgatónak és egyetemi docensnek, majd 2006-ban professzornak. Szakmaközi bizottságok, tudományos testületek és szervezetek, valamint a Nukleáris Medicina Szakmai Kollégium tagja. Vezetőségi tagja a Magyar Orvostudományi Nukleáris Társaságnak, regionális szakfelügyelő főorvos, a Dél-Dunántúli PET-CT Albizottság elnöke. Férje, Bódis József szülészprofesszor Pécsen. Két gyermeke van, lánya, Viktória Budapesten a Magyar Posta beruházás-előkészítő osztályának építésze, fia, Richárd végzős jogászhallgató.

A ház, ahol beszélgetünk, azt hiszem, nagyon is jellemző a Zámbo-Bódis házaspárra. Nincsen benne semmiféle kivagyiság vagy szerénytelenség. Ugyanakkor a külső szemlélő nagyon békésnek látja. A szépen gondozott kert szinte belenő az épületbe, és a hideg tél ellenére könnyű elképzelni, milyen hangulatos lehet, amikor nyáron, a tolóajtó kinyitásával egybeolvad a napsárga nappali, a jadria kővel lerakott terasz és a zöld domboldal. A nappaliban, egy asztalkán már várnak a délutáni vendéglátás hagyományos kellékei. A házban csönd van, csak a gázkazán mordul meg néha, amikor bekapcsol. Beszélgetés közben ránk borul az este. A professzorasszony türelmesen felelget, néha kislányosan tördeli a kezét, máskor viszont szigorú tekintettel méreget, vagy éppen olyan szelídséggel magyaráz, hogy a legnehezebb összefüggéseket is megérteni vélem. Ahogy az életpályája jelenlegi állomása felé közeledünk, nekem kell figyelmeztetnem az idő előrehaladtára. Tudom ugyanis, hogy a Professzori Kar alkotta úgynevezett Tanári Testület év végi ülésére igyekeznek, az Aranykacsa Étterembe, és azt is sejtem, hogy lassanként készülődnie kéne.

Sz. Koncz István: – *A kívülálló vajmi keveset tud a Tanári Testület működéséről. Beavatná az olvasókat egy kicsit?*

Zámbó Katalin: – Olyan szervezet ez, ahol emeritus professzorok, emerita professzor-asszonyok is megjelennek. Olyan fórum, ahol az aktív és a nyugdíjas egyetemi tanárok megbeszélnek ügyes-bajos tudományos és gazdasági természetű gondjaikat, elképzeléseiket, terveiket. Akik már nem intézetigazgatók, azok is tudomást szerezhetnek az egyetem, pontosabban a kar életének alakulásáról. A testület legutóbb választott elnöke Bauer Miklós emeritus professzor.

– *Hányan vannak benne hölgyek?*

– Nagyon-nagyon kevesen. Hatan-heten talán. Aktív intézetvezetők pedig csak ketten. Szekeres Júlia és jómagam. Nemhogy növekedne a nők száma, sokkal inkább csökken. Miközben a dolgozók többsége nő, a vezetők szinte mindegyike mégiscsak férfi.

– *Nem biztos, hogy nekünk kell választ találnunk rá, de érdekes kérdés, hogy vajon mi hozza ezt?*

– Talán, hogy a nőknek sokkal többfelé kell szakadniuk, ha szabad ezt a kifejezést használnom. Amikor éppen nagyon elborít a munka, szoktam olyanokat gondolni, hogy aki a női emancipációt kitalálta, annak huszonötöt kéne a fenekére verni. Mondom ezt annak ellenére, hogy hihetetlenül élvezem a munkámat. Hogy az ember eljut-e nőként vezető állásba, az jelentős részben férjfüggő. Sajnos, olyat is tapasztalok a környezetemben, amikor a férfi úgy vélekedik, hogy az asszonnak nem kell a tudomány, elég neki a család. Akárhogy is: vannak feladatok, amelyek elválaszthatatlanok tőlünk. Mondjuk a terhesség, a szülés vagy a kisgyermek gondozása. Úgy látszik, jobban megoszlik a figyelmünk, és nehezebb huzamos ideig egy dologra koncentrálnunk. Talán még az elhivatott nők is kevésbé tudnak a munkájukra összpontosítani.

– *Miért említette példaként a terhességet, a szülést? Magát is visszavetette a karrierjében?*

– Nagyon röviden tudok válaszolni: nem. Ugyanis nem volt igazi konkurenciám. Ami nem az egyedülálló nagyszerűségemből adódik, hanem sokkal inkább abból, hogy a nukleáris medicina szűk terület; kis szakma. Kevesen dolgozunk ezen a vonalon. Tehát senki nem akart megelőzni. De ha akart volna, meg tudott volna, mert a szülésekkel jó másfél évet távol voltam. Izotóppal ugyanis nem lehet dolgozni már terhesen sem. Tehát, ahogy kiderült a terhességem, nem tudtam végezni a munkámat. És azt gondoltam, hogy karrier ide vagy oda, mégiscsak otthon maradok a szülés után a gyerekekkel, és nem rohanok vissza azonnal dolgozni. Vagyis ha például az egykori évfolyamtárs férjem érvényesüléséhez mérem a magamét, akkor természetesen elmaradtam mögötte.

– *Nála szült?*

– Föl se merült bennünk. Ennyire közvetlen hozzátartozónál szülni nem jó.

– *Miért?*

– Mert nem tud objektíven gondolkodni. Nyilván elhiszi, hogy nem akarom lebecsülni a szülészek munkáját, de ha nincs baj, akkor majdnem mindegy, ki áll az ember mellett. Viszont ha gond van, nagyon nem mindegy, hogy ki van ott. Gondolom, egy férj elsősorban megjíjed. Tehát először férj, és csak azt követően objektív ítéssz. Meglehet, kíméletből nem választja például azt, ami a legoptimálisabb lenne. Vagy ha extrém esetben abban kell határoznia, hogy az anya vagy a gyermek kárára döntsön, akkor, mint leendő apa, nem biztos, hogy a szakma írott és íratlan szabályai ellenére nem az anya kárára dönt-e. Nyilván az utolsó pillanatig azon töprengene: mit tegyen annak érdekében, hogy a gyerekek is megmaradjon. Amivel esetleg az anya életét kockáztatja.

– *Milyen érdekes, ilyesmikre nem is gondol az ember.*

– Persze, hogy nem, mert hála Istennek, a nyugodt, normál lefolyású szülésekhez szoktunk hozzá. És tényleg, valljuk meg, milyen szép lenne, ha az ember gyermeke kizárólag a házaspár közreműködésével jönne világra. De mindketten úgy gondoltuk, hogy ez szóba sem jöhet.

– Jól előreszaladtunk, mert már a gyermekeinél járunk, miközben még a maga gyerekkoráról sem tudunk semmit. Meséljen egy kicsit, hová, milyen körülmények közé született?

– Nagyon furcsa volt a családjunk, és ezáltal a gyerekkorom is. Nagymamám, aki tulajdonképpen fölnevelt, aki nap mint nap velem volt, tizenegy testvért számlált. Nagyoroszbán egy falusi postamester volt az édesapjuk. Viszont a tizenkét gyermekből nagyon kevés második generációs utód született. Édesanyámék korosztályában már csak hatan voltak.

– Elment a kedvük a nagycsaládtól?

– Nem tudom, de lehet, hogy ez is közrejátszott. Többen agglegények maradtak, nem egynek közülük pedig, bár férjhez ment, nem lett gyermeke. Anyám is egyedüli gyermek volt például. Magam is egyke vagyok; a szüleim nagyon hamar, öt éves koromban elváltak. Hárman maradtunk tehát, nagymamám, anyám és én. Női szakaszban nőttem föl.

– Hátrányára vált?

– Bizonyos szempontból biztos, mert nem voltam férfihoz szokva. Nem vett részt az életünkben férfi. A kiesett szerepet leginkább anyám vette át, aki nagyon sokat dolgozott azért, hogy el tudjon tartani minket. Ennek megfelelően nagyon sokat volt távol. Esténként holtfáradtan ért haza. A Központi Fizikai Kutató Intézetben dolgozott Budapesten, vegyészként. Másfél órás utazás várta mindennap oda és ugyanannyi vissza. Ráadásul kilencórás munkaidőben dolgozott, hogy szombatoként ne kelljen bejárnia. Így alakult ki az a rend, hogy a nagymamám várt haza az iskolából ebéddel, ő kérdezte ki a leckét a mosogatóvájdling mellett satöbbi.

– Meddig volt magukkal?

– Hetvenkilenc éves koráig. Akkor halt meg, amikor a lányommal voltam terhes. És érdekes, amikor a fiammal voltam terhes, akkor apai nagypapám ment el.

– Megfogant egy új élet, és véget ért egy addig volt.

– Nagyon nehezen éltem meg. Apámmal hétvégenként találkoztunk amúgy. Mindenféle jó programokat eszelt ki, korcsolyáztunk a műjégpályán, jöttünk-mentünk a városban, múzeumba vitt nagyon sokat... A hétvége anyámnak a házimunkát jelentette. Nem volt komfortos az életünk. Kézzelet kellett mosni, és azt nem hagyta a nagymamámra. Meglehet, a babusgatással keveset foglalkozott, de a művelődéssel annál többet törődött. Bármilyen fáradt volt, esténként kezdetben meséket olvasott, később mese helyett például a *Toldit*, *Az apostolt* vagy a *János vitézt* hallottam tőle. Ez máig sok mindent meghatároz az életemben.

– Különös, hogy mégis matematika–fizika tagozatra jelentkezett a gimnáziumban. Ott sem lehetett túl sok lány.

– Nem, ott már valóban túlsúlyban voltak a fiúk. A fizikát Huszka Ernőné tanította. Egyébként az ismert operettszerző, Huszka Jenő sógornője volt. Egy mondattal hadd utalok rá: nagyon érdekes házasság volt a férjével az övék. Érettségien ismerték meg egymást. Mégpedig úgy, hogy a későbbi tanárnő tizennyolc éves volt, maturanda, Huszka Ernő pedig harminc évvel idősebb, érettségi elnök. Egymásba szerettek, és vagy harminc évig, Ernő haláláig éltek együtt. Gyermekekük ugyan nem volt, de az asszony egészen kiváló pedagógusnak bizonyult. Akkoriban rettegtünk tőle, ám annyira a javunkat szolgálta mindazzal, amit tett, hogy utólag imádtuk.

– Mitől kellett félni?

– Legfőképp a számonkéréstől. Heti nyolc óránk volt. Ezek többnyire úgy indultak, hogy az első sorban hatan röpdolgozatot körmöltek, a táblánál hárman fizikapéldát számoltak. Közben mindenkinek élénken kellett figyelni, mert a legváratlanabb pillanatokban fölszóltított valakit, hogy a táblánál izzadó szerencsétlen vajon jó dolgot írt-e föl, vagy épp hibázott. Ha hibázott, azaz így tovább. A félévi osztályzatot körülbelül negyven jegyből állapította meg. Viszont az orvostudományi egyetemre ilyen háttérrel könnyedén

bejutottam. Anélkül, teszem hozzá, hogy különóra vagy előkészítőre jártam volna. Igaz, nem is lett volna rá pénzünk. Még egy adalék: az osztály nagy része fizikával felvételizett, és nincs közöttünk egy sem, akinek ne lenne diplomája.

– *Mondja az orvosegyetemet. Miért éppen azt választotta?*

– Nem volt egyszerű elhatározás, anyám, mint említettem, vegyészmérnök, tehát a műszaki pályákról gondolkodtam én is inkább. Igen ám, de volt a gimnáziumban egy barátom, és ő mindenképpen orvos akart lenni. Tudatosan készült rá. És hát milyen a diákszerelme? Negyedikben számolgatni kezdtem a pontjaimat, és kiderült, hogy az orvosira is be tudok jutni. Tehát felvételiztem, és bekerültem. Viszont a barátommal az érettségit követő nyáron szakítottunk. Ezzel együtt örülök az akkori döntésemnek, mert azt hiszem, műszaki pályán nem lennék boldog.

– *Gondolom, az egyetemen a biofizikával nem lehetett gondja.*

– Amikor az első gyakorlaton kivettem magam elé a logarlécet, a csoporttársaim közül akadt, aki azt sem tudta, mi lehet. Úgyhogy csak a tanárunk elismerését vívtam ki vele. De a tárggyal tényleg nem volt gondom. Az első két évet Budapesten végeztem, azután, ha hiszi, ha nem, újra egy szerelme hozott Pécs felé. Akkoriban itt reformok kezdődtek, éppen harmadévtől. Tehát még tudtam csatlakozni. Később erre már nem lett volna módom. Így az otthon maradók legnagyobb szomorúságára meghoztam életem valószínűleg legjobb döntését. Pécsre jöttem, és bekapcsolódtam ebbe a bizonyos reformfolyamatba.

– *Ez volt az a kísérlet, amikor tulajdonképpen összekeverték a tárgyakat?*

– Nem úgy tanultuk az orvostudományt, hogy külön vettük volna, mondjuk, a belgyógyászatot, sebészetet, szemészetet, hanem vettük például a szívet, a szív patológiáját, belgyógyászatát, sebészetét, diagnosztikáját, majd tovább léptünk egy másik szervre.

– *Néhai Méhes Károly professzorral beszélgettem egyszer erről a reformról. Nagyon lesújtókat mondott róla. Hallgatóként milyen volt átélni mindezt?*

– Méhes professzornak alighanem igaza volt, ha az akkori gyakorlatot kárhoztatta. Jószerevel nem tudtuk használni az egyébként hivatalos, kellemesen olvasható és követhető, jó tankönyveket. Jegyzeteket kaptunk, amelyeket ugyan e szempontból hordtak össze, de tisztelet a kivételnek, nem voltak összegyűrva. Az előadás számított, és a saját jegyzetek, de valljuk meg: nem mindenki jó előadó. Előfordult, hogy valaki a sötétben, háttal állva motyogott a diái felé, és azt sem hallottuk, mit mond. Azon kívül nagyon rossz volt a vizsgarendszer. Azt hiszem, elévült már, és nem veszik el visszamenőleg a diplomámat, de sebészetből például soha nem kollokváltam. Ugyanis húztuk a vizsgát. Mondjuk a szívről szólva nem lehetett mindenből levizsgázni. Én meg sosem kaptam a sebészetet. És nem volt szigorló évünk sem. A kötelező, három hónapos gyakorlatot a Tüdőgyógyintézetben töltöttem, államvizsgán pedig a belgyógyászat mellé a gyermekgyógyászatot húztam.

– *Meséli, hogy csak azok tudtak alkalmazkodni a tanárok közül, akik amúgy is az oktatás oszlopainak számítottak.*

– Megadatok, hogy Romhányi György és Donhoffer Szilárd a tanárim voltak még. Nekik valóban mindegy volt, hogy milyen rendszerben kell előadniuk. Haladtak a saját koncepciójuk mentén. Amúgy az előadók meg voltak zavarodva.

– *Mi vitte végül arra a területre, ahol most dolgozik?*

– Kezdetben az Élettani Intézetben voltam tudományos diákkörös. Oda hívott ugyanis Jóska, aki utóbb a férjem lett. Egy év után azonban kiderült, hogy mindenre gondolunk, kivéve a TDK-munkát. Patkányokkal végeztünk magatartási kísérleteket, de a figyelmünk inkább arra irányult, hogy össze ér-e a kezünk, ha közösen nyúlunk a patkány felé. Merthogy ilyen romantikusak voltunk még huszonévesen is. Láttam hát, hogy ez se neki, se nekem nem használ hosszú távon, átmentem a Gyógyszertanra. A cholinerg-dopaminerg egyensúllyal foglalkoztam, ami betegsége lefordítva, mondjuk, a Parkinson-kór kialakulásának háttere. Itt az egyensúlyt kell hangsúlyozni, mert ugyanaz a hatás alakulhat

ki, bármelyik irányba borul a stabil állapot. Megoperáltuk a patkányt, beültettünk a fejébe egy csővecskét, és azon keresztül ingerlő anyagot adtunk be úgy, hogy ugyanakkor a hasába gátló anyagot juttattunk, vizsgálva: vajon kivédhető-e a hatás. Emellett megkezdődött az oktatás, a gyógyszerterant próbáltuk kicsiben belepumpálni a hallgatók fejébe. Végzés után ott is ragadtam, két évre szóló tudományos ösztöndíjat kaptam. Nagyon örültem, mert tudatosan készültem a gyerekvállalásra. Mivel a nagymamák távol laktak, s aktívak voltak még mindketten, mi pedig gyakorlatilag gyökértelenül, rokonok nélkül laktunk itt, nem lehetett várni, hogy bárki segítségünkre lesz. Csak magunkra számíthatunk. Amikor összeházasodtunk, már tudtam, hogy ügyelős hivatást nem választanék. Hisz Jóskának a szülészetén havi tízszer biztosan ügyelnie kellett, ha ahhoz csak négyetötöt ügyelek, már az is a hónap fele. Ezért is szerettem a gyógyszerterant, és amúgy is nagyon jól éreztem magam. Decsi László professzor irányítása mellett dolgoztam. A munkacsoport, visszanézve is, nagyon jól működött. Az az időszak megalapozta a tudományos tevékenységemet.

– *De az ösztöndíj, gondolom, egyszer csak lejárt.*

– Hamar eltelt a két év, bizony. Úgy nézett ki, hogy nem lesz státuszom. Közben terhes lettem, veszélyeztetett terhes. Úgyhogy nagyon gyorsan táppénzre kellett mennem. Hét hónapot feküdtem. De valahogy szerettem volna kicsit biztosabb helyzetet, és segítségemre sietett a véletlen. A gyógyszerteranon az egyik asszisztensnőnk mesélte, hogy a barátja az Izotóplaborban dolgozik, és szüksége lenne egy orvosra. Akkor megyek, mondtam, és így kerültem a mai helyemre.

– *Megint egy szívügy vitte valamerre, csak ekkor épp egy kolléganő szívügye.*

– Igen, meglehet, hogy a nők életét az érzelmi döntések erősebben befolyásolják. Érdekesség, hogy mire elköteleztem magam, kiderült, hogy a Gyógyszerteranon is lett volna státusz, mégiscsak. Olyan szempontból azonban nem bántam meg a döntésemet, hogy betegekkel foglalkozunk, és nem patkányokat mütök egy életen át.

– *Hogy alakult a sorsa? Milyen közegbe került?*

– Az 1977-ben létesült intézet vezetője Varró József radiológus volt. Érdekes, izgalmas vizsgálatokat végeztünk, de, különösen mai szemmel nézve, egészen kezdetleges műszerezettséggel. Elsősorban is nagyon hosszú volt az átfutási idő. Egy szkennert nevű készülékünk például meander-vonalban, csíkonként haladt, és úgy alakította ki a képet. A májvizsgálat másfél óra hosszát tartott. Nagyon kevés beteg fért be a programba.

Megindult tehát a közös munka, de viszonylag hamar véget is ért. Varró József ugyanis elment Kuvaitba, ahol a mai napig praktizál. Ezt megelőzően kerültem Szegedre, tanulmányútra. Csernai László professzor, a szakma nagy öregje volt akkor még ott a laborvezető. Rendkívüli egyéniség, rengeteg mindent meg lehetett tanulni tőle. Egy-éves gyakorlattal tehát sok mindent tudtam már, így különösen jó volt, hogy Mátray Árpád követte Varrót a professzori székben. A biofizikáról érkezett, és hazudnánk, ha azt mondanánk, hogy nagyon megtanulta a nukleáris medicinát. De fantasztikus menedzser volt! Nagyon fiatalon, harminckilenc évesen halt meg. Sokszor ma is gondolkodom rajta, milyen jó lenne, ha élne még, és ő lenne a menedzser-vezető, magam pedig a szakmai munkáért lennék csak felelős. De ilyen kettős intézetvezetésben úgysem reménykedhetünk. Mátray egyébként is elment Londonba, tehát ő sem maradt sokáig. Jött Szegedről Nemessányi Zoltán, 1982-ben. Fejlődött a műszerpark, akkoriban kaptuk a gamma-kamerát.

– *Hogy kicsodát?*

– Azt a készüléket, amelyik az imént említett szkennert volt hivatott fölváltani. Állófejes berendezés volt, és, mondjuk, az említett májat egyszerre látta, és lényegesen rövidebb idő alatt, lényegesen nagyobb fölbontású képet készített. Járt hozzá egy számítógép is, amivel dinamikus vizsgálatokat végezhattunk már. Nemessányi Zoltánt egyébként egy

évre küldték, végül mégis itt ragadt örökre. Ide költözött a családja, és ő is itt élt, tavaly októberben bekövetkezett haláláig. Tőle tanultam meg igazán a szakmát.

– *Tavaly nyáron volt tíz esztendeje, hogy professzorasszony átvette tőle az intézet irányítását. Kérem, hozza közelebb a laikus érdeklődőhöz a maguknál folyó munka lényegét!*

– Gyakorlatilag tényleg tisztában kell lennünk valamennyi szervünk élettanával, kór-élettanával, hisz az agytól a szívén, májon, vesén, csont- és érrendszeren át rengeteg mindent vizsgálunk. Többnyire funkcionális vizsgálatok ezek. Módszereink többsége olyan, hogy intravénásan juttatjuk a szervezetbe az izotóppal jelzett vivőmolekulát.

– *Valószínűleg butaság, amit kérdezek: ez az izotóp úgy izotóp, mint teszem azt az atomerőműben?*

– Azért nem egészen olyan. Az általunk használt ugyanis mesterséges izotóp, technéciumnak hívják. Nagyon előnyös tulajdonságokkal rendelkezik. Energiája elegendő ahhoz, hogy jó minőségű képet kapjunk vele, viszont nem okoz nagy sugárterhelést. Felezési ideje hat óra, ami ugyancsak kedvező.

– *Milyenek a vizsgálatok során nyerhető képek?*

– Röntgenfelvételt nyilván mindenki látott. Egy mellkasi képen minden struktúra látható. Nálunk csak egyetlen szerv működése követhető a képen. Nem is cél, hogy többet lássunk, de a szerv valamelyik funkcióját így kontrollálni tudjuk. Például azt fürkésszük, hogy a vér hogyan oszlik el a tüdőben. Embólia esetén, ha elzáródik az egyik ér, arra az ellátási területre, ahová az adott ér szállítaná a vért, nem megy az izotóp sem. Így tudjuk megmondani tehát, hogy embóliája van-e a betegnek, vagy sem. A mostanában sokat emlegetett pozitron-emissziós tomográfiánál, anyagcsere folyamatok ellenőrzésénél jelzett cukrot adunk be a betegnek, és a képen nem is egész szerv látható, hanem csak azok a területek a testen belül, amelyek cukor-anyagcsereje fokozott. Ami általában a daganatokra jellemző. Egyébként a képkalkotás egyre inkább az úgynevezett multimodalitású műszerek felé halad. Például divatba jönnek PET-CT-k. Hiszen mégiscsak szükségünk van struktúrára. A foltokból ugyanis nehéz tájékozódni. Tehát a PET elkészíti a cukor anyagcsere foltokból álló képét, a CT elkészíti a gyönyörű strukturális képet, és a számítógép összeilleszti a kettőt mindjárt. Egyébként nem is tudom, miért erről beszélek, hiszen ilyen készülék nincs Pécsen, és hazánkban amúgy is magánkézen van mindhárom PET-CT Centrum. Sokkal inkább szólhatnék a SPECT-CT-ről. A SPECT a Single Photon Emission Computer Tomography rövidítése. Vagyis egy gamma fotonnal dolgozik, szemben a PET két gamma fotonos technikájával. Ilyen viszont csak nálunk működik az országban. Tavalyelőtt nyáron nyertük európai uniós pályázat keretében.

– *Mikor jön el az a pont, amikor a nukleáris medicinával foglalkozó orvos új módszerek után néz?*

– Az ilyen változtatásokat, új eljárások keresését általában az élet követeli meg. Az egyik metodikát férjemmel, Jóskával dolgoztuk ki.

– *Ezek szerint már nem féltek attól, hogy összeér a kezük.*

– Nem, két gyerek után már tudtunk a tudományra is koncentrálni. (A professzorasszony nagyot nevet.) A placenta, tehát a méhlepény izotópos keringésvizsgálatát végeztük terhességük harmadik harmadában járó nőknél.

– *Akkor valamit félreértettem. Mintha korábban azt mondta volna, hogy terhesen még csak közelébe sem mehetett az izotópoknak.*

– Nem, jól értette, első hallásra a szakemberek is meglepődtek. De a vizsgálat egészen kis aktivitású izotópot igényelt, és hangsúlyozom: csakis a terhesség harmadik harmadában végeztük, amikor már nem okozhatott semmi kárt a magzatban. Nagyon jól megmutatta viszont, hogy milyen a méhlepény vérellátása. Ebből pedig levonhatók voltak a következtetések arra vonatkozóan, hogy elegendő vérhez jut-e a magzat etcetera. Ilyen lépéseken keresztül fejlődik a mi tudományterületünk is. Sokkal korábban végeztünk például szívvizsgálatokat, semmint hogy megjelent volna az ultrahang. Ma meg jófor-

mán alig végzünk, mert a szív-ultrahang lényegesen elterjedtebb, mint az izotóp laboratórium. Ez a módszer tehát nálunk visszaszorult. Ugyanakkor dinamikusan fejlődik mindaz, ami, mondjuk, a molekuláris diagnosztikához kapcsolható, például az emlegetett cukor-anyagcsere. Vannak olyan képalkotási lehetőségek is, amelyek az antigén-antitest reakció alapján működnek, és bizonyos daganatok kimutatására alkalmasak. Sőt nem csak diagnosztikáról kell szólnunk, hanem izotópterápiáról is. Utóbbiak egyike például ugyancsak immunológiai kötődésen alapul. Ehhez persze bétaugázró izotóp szükséges. Rövid úton elnyelődik ugyanis, és energiáját leadva roncsolja a daganatos szövetet. A daganatsejteken megjelenő antigénhez kötődik az antitest, és az viszi magával az izotópot. Óriási előnye, hogy csak a kóros szövetet roncsolja. Nem úgy, mint a mindent kiírtó citosztatikum, vagy mint a besugárzás, ami, még ha fókuszált is, roncsolja a közbeeső ép szöveteket. A betanítás ezen a területen megtörtént, hamarosan intézetünkben is végzünk az új metodikával gyógyító munkát. Az onkológia területén korlátlanoknak látom a lehetőségeinket.

– *Bevallom, professzorasszony, miközben örömmel hallgatom a fejlődésről mondottakat, azon gondolkodom, mit kéne tennem ahhoz, hogy sose kelljen odakerülnöm magukhoz.*

– Csak a sztereotípiákat tudnám hájtogatni. Egy dolgot kiemelnék mégis. Nagyon dohányzásellenes vagyok. Meglehet, könnyű nekem, mert sosem cigarettáztam. Bár megpróbáltam az egyetlen tisztességgel, de nem tudtam rászokni. Viszont a diagnosztikában látom, hogy mitől menekedtem meg, tulajdonképpen a véletlen folytán. Borzalmas hatása, egyenes kapcsolata a tüdőrákkal egyértelmű számomra.

– *Ha már a fejlődésnél tartottunk: mi az ön víziója a jövőt illetően?*

– Elvileg tíz évet kéne áttekintenünk, hisz annyi van még a nyugdíjig. Már persze, ha nem változnak a rendelkezések. Szeretném, ha sikerülne komplett képalkotó intézetté formálni, alakítani önmagunkat. Nem állunk rosszul egyébként, hisz három SPECT-készülékünk van, ezek közül az egyik a SPECT-CT. De nyilván úgy lenne komplett a felszereltségünk, ha lenne PET-CT-nk is például. Fizikusra, radio-farmakológusra lenne még szükség, ha a személyi fejlesztés lehetőségeit is számba vehetnénk. Ha pedig még az intézet infrastruktúráját is meg lehetne újítani, akkor jólélekkel tudnám átadni a csapatot az utódoknak.

A magánéletemet illetően? Szeretném, hogy tíz év múlva legalább hat unokám legyen, akikkel kora tavasszal elmegyek a Balatonra, és késő ősszel térek vissza. Igen, az jó lenne majd. Egy kis pihenés.